

Sociography
2012

Sociography 2012

Szerkesztette: Tóth Károly és Végh László
Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2012

„Partnerséget építünk”

A pályázat partnerintézményei:

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia
Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány, Budapest
Budapesti Corvinus Egyetem, Innovációs Központ Nkft.
Interregio Forum Egyesület, Budapest

© Gázsó Dániel, Kiss Márta, Letenyei László, Matkovich Ilona, Molnár Kriszta, Tamáska Máté, 2012

Photo © Bartók Andrásné Gyöngyvér, Botta Anikó, Elekes Györgyi, Gyetvai Zoltán, Haraszi Gyula, Kerekes M. István, Krnacs Ágota, Virágh Mária, 2012

©Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2012

Tartalom

LETENYEI LÁSZLÓ Ajánlás az olvasóhoz.....	7
MOLNÁR KRISZTA Csak hogy tudjuk, mi mindennek köszönhető az Élet.....	13
GAZSÓ DÁNIEL Ez itt „a sziti”	19
MATKOVICH ILONA Szikszó – szocialisták és jobbikosok a polgármester mögött.....	31
TAMÁSKA MÁTÉ A száműzetett Nepomuki János.....	37
KISS MÁRTA Túristvándi – Kis falu, nagy tervekkel.....	43
MATKOVICH ILONA Salgótarjáni városrehabilitáció – Az üres zsebek városa.....	79
TAMÁSKA MÁTÉ A külvárosok hídja	87
MATKOVICH ILONA Két hét mennyország	99
A Sociography 2012 pályázat díjazottjai	109
A kötet szerzői.....	115

LETENYEI LÁSZLÓ

Ajánlás az olvasóhoz

Aki a XXI. században szociográfiát kíván művelni, az nem tanult a XX. századból.

A szociográfia – súlyos örökség. A „munkás-szociográfusok” a két világháború között szenvedtek üldöztetést, a Népi írók pedig a baloldali diktatúra évtizedeiben. Olyan szerző is volt, aki a munkás-szociográfia úttörőjeként a Horthy-rezsimmel került sorozatos összeütközésbe, de végül 1948-ban a kommunista megtorlás elől emigrált az Egyesült Államokba. Volt olyan szerző, aki valóban kollaborált a kommunista hatalommal, mégis tiltólistára tették, szilenciummal és más módokon sújtották. Olyan szerző is volt, aki nem kollaborált a kommunista hatalommal, mégis a dicsőségtáblájukra rakták, és állami dísztemetést kapott. „Ő mondja meg, ki voltál, Porod is neki szolgál.”

Volt olyan baloldali író, akit az 1970-es években munkás-szociográfia írására kötelezett a hatalom, majd a traktorgyári körülmények hiteles szociográfiai bemutatása miatt államellenes izgatás vádjával letartóztatták. Átpolitizált világunkban a magyarországi szociográfiát egyszerre vádolták meg azzal, hogy megágyazott a fasizmusnak, és azzal, hogy kollaborált a kommunista hatalommal. Több olyan szociográfus is volt, aki egyszerre mindkét vádat kiérdemelte, hiába vallotta magát „harmadik utasnak”.

Nincs érvényes, mindenki által elfogadható definíció a szociográfiára, fotóra és filmre. Ki vállalná, hogy diszciplináris határokat jelöljön ki a szociográfia és szociológia, esetleg szociográfia és kulturális antropológia, vagy éppenséggel az irodalom, néprajz vagy földrajztudomány mezsgyéin? Az is ritka, hogy az alkotók maguk szociográfusnak neveznék magukat. Többnyire szociológus, antropológus, földrajztudós, bölcseész vagy más végzettséggel (és identitással) rendelkeznek, és nem akarnak szándékosan szociográfiát írni. Csak jártak valahol, odafigyeltek a helyi társadalomra, élményeket szereztek és tapasztalataikat szeretnék megosztani másokkal.

Megítélésem szerint, épp ezzel a kutatási és közlési vággyal kezdődik a szociográfia.

A szociográfiát mindig is olyan emberek művelték, akiket nem lehetett besorolni műfaji határok közé, és olyan alkotásokat hoztak létre, amelyek műfaji vagy épp diszciplináris határokat döngettek.

Az első magyarországi szociográfiai írások mérvadó kritikái súlyosan negatívra sikerültek. Szabó Dezső *Az elsodort falujáról* így írt a neves irodalomkritikus, Fülep Lajos a Nyugatban: „*tanítani való példája annak, miként nem lehet, (s ha nem lehet, nem kell) regényt írni*”. De például Babits Mihály sem bánt kesztyűs kézzel Illyés Gyula szociográfiájával, a *Puszták népével*. Kritikájának végkövetkeztetései a következők: „*Illyés prózáját minden igénytelensége mellett is egyenrangúnak érezzük versével. Tökéletes epikai stíl ez, egy nagy regény stílja. Aminthogy a könyvben egyáltalán egy nagy regény anyaga rejlik De ez mégsem regény.*”

Érthető a két nagy irodalmár kirohanása, hiszen nem tudták hová tenni ezeket az írásokat, melyek valóban nem igazi regények. Mindkettő sokkal inkább – szociográfia.

Remélem, hogy napjainkra, 22 évvel a rendszerváltás után, eljött végre az ideje annak, hogy a szociográfiát ne különböző politikai irányzatok fényében, hanem önmagában vizsgáljuk, és ha értékelni kell (nem feltétlenül kell), akkor ne jobb vagy baloldali, hanem hiteles vagy nem hiteles, érthető vagy kevésbé érthető szociográfiákról, fotókról és filmekről beszéljünk.

Jelen kötetben egy szociográfia novella pályázat kiváló pályaműveit tartja kezében az olvasó. A pályaműveket egy független zsűri értékelte, a legkiválóbbnak tartottakat díjjal jutalmazta. Kérdés lehet az olvasó előtt, hogy mi ez a díj, ki adományozta a díjat, és kik pályázók?

Ki adta a díjat?

A „Sociography” díjat nem egy szervezet, hanem egy konzorcium alapította meg, olyan civil szervezetek, amelyek fontosnak tartják a szociográfiának, ennek a sajátosan közép-európai tudományos területnek a feltámasztását. A díj alapítói:

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia
Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány, Budapest
Budapesti Corvinus Egyetem, Innovációs Központ Nkft.
Interregio Forum Egyesület, Budapest

A négy szervezet közösen hozta létre a www.sociography.eu honlapot, amely rövid műkötetése alatt is a közép-európai szociográfia legfontosabb virtuális fórumává vált.

A pályázati felhívást, értékelést és díjazást a szervezetek 2012-ben Magyar–szlovák CBC projekt keretben valósították meg. A szervezetek elképzelése szerint a pályázatot évente meghirdetik, és igyekeznek más közép-európai országokra, elsősorban Romániára, Csehországra, Lengyelországra és a német nyelvterületre is kiterjeszteni.

A mostani pályázat keretében két másik kategóriában is díjaztunk alkotókat: szociofilm és szociofotó. Ezek szerves részét képezik mindnapjaink dokumentálásának, bemutatásának. A szociofotó díjnyertes alkotásaival illusztráltuk a kötetünket is, bemutatva azt, hogy a novellák mellett a képi megjelenítés is fontos a szociográfia eszköztárában. A filmek, illetve a szociofotók a honlapon szintén megtalálhatóak.

Mi a díj?

A kérdésre egyszerűnek és bonyolultnak tűnik a válasz.

Egyszerű, hiszen a díjjal pénzjutalom nem jár, csupán odafigyelés, alapos mérlegelés és értékelés a független zsűri részéről. A plakett (Bredár Zsolt alkotása) reméljük, még évtizedekig átadásra kerül hasonló pályázatok alkalmával. Díjat a pályáztató szervezetek három kategóriában adnak át: szociográfiai novella, szociofotó és szociofilm.

Kik a pályázók?

Napjaink szociográfusai, a pályázók, akiknek novelláit ebbe a kötetbe válogattuk, különböző hátterű, eltérő indíttatású emberek. Talán csak egy dologban hasonlítanak egymásra: hasonló értetlenséggel találkozhatnak ma is, mint elődeik az 1920-30-as években.

Nincs olyan fórum, ahol a szociográfusok otthon érezhetnék magukat. Nincs olyan képzés, ahol szociográfusként szervezett keretek között elmélyíthetnék tudásukat. Minden mai szociográfus autodidakta, aki vargabetűkön, kerülőutakon keresztül jutott el oda, hogy felismerje: van mondani- valója a mai magyar vagy szlovák társadalomról. Olyan mondanivalója, amit a széles közönségnek szán, nem valami szűkebb szakmai grémiumnak.

A szociográfus útja rögzös út, amelyen járva az írónak a szakmai közönség közönye vagy épp meg nem értése, olykor szakmai ellenszenve ellenére kell kitartania saját elképzelése mellett. Azok a pályázók, akik pályaműveikkel beneveztek a felhívásunkra, többnyire valamilyen más jellegű munka MELLETT végzik szociográfiai hivatásukat. Alkotásaik létrehozására valami belső hajtóerő (ihlet? tudásvágy? közlésvágy?) hajtotta őket. A kötetben közölt pályaművek egytől egyig probléma-orientált, terepmunkán alapuló, életszerű beszámolók a környező, mégis ismeretlen világunkról.

Kik tehát a pályázók? Olyan ihletett emberek, akik bár sokban különböznek egymástól, mégis mindannyian kiállták a bátorság és állhatatosság próbáját.

Jó szívvel ajánlom szociográfiáikat az olvasó tisztelt figyelmébe!

Kelt Budapesten, 2012. november 6-án

Botta Anikó: *Látogatók*

Elekes Györgyi: *Szepsi*

MOLNÁR KRISZTA

Csak hogy tudjuk, mi mindennek köszönhető az Élet

Hetes lakótelep. Panel. Ahogy a földrajztanárom mondaná, panelpéró. Úgy harmincöt éve élnek itt, a Szent János utcai ház államosítása után ezt lehetett kapni. Azt lebontották, lett helyette hulladékgyűjtő, vagy valami olyasmi. Azt mondják, nagypapa, amíg lehetett, még az után is hazajárt mosakodni a régi házba, miután ideköltöztek – nem volt messze, pár utcányira csak. Hogy még jobban fájjon.

Ide születünk mi is, a harmadik generáció. Itt tanultam zongorázni, az alsó szomszéd haragja iránti rettenettől átszótt délutáni órákban. Az alsó szomszéd igazi főgonosz volt, akivel a gyerekeket ijesztgetni szokás. Ha nem tetszett, hogy túl sokáig gyakorolom ugyanazt a futamot, mindenféle ritmusérzékelt mellőzve ütötte a botjával a radiátorcsövet. Arcvonásai zordak és kifejezőek voltak, mint az Arany János Családi Kör leprellőnkben a béna harcfié, aki a vers vége felé toppan be.

Itt tanultam meg a gesztenyepüré ízét tejszínhabbal, amit a szembeszomszéd néni küldött időnként. Az ő arcát sose láttam, vagy csak nem emlékszem rá, de a ritkán ízelt csemege íze örökre belém ivódott, látványa pedig örökre összekapcsolódott a homokkal kevert hó látványával a járdán, amelyben bokáig gázoltunk reggelenként téli napokon iskolába menet. Ha azt képzelem az ember, hogy gesztenyepürében sétál, a hideg sem olyan elviselhetetlen. A szembeszomszéd néni lakásában később az új tulajdonos aktuális feleségei váltották egymást, az utolsóval közelebbi kapcsolatba kerültünk.

Lengébbnél lengébb köntösökben érkezett időnként internetszerelést vagy egy kanál sót kérni, de végigkísérhettük azt is, ahogy egy családi vita hevében tulajdon anyját löki le a lépcsőn, ő meg gurul, káromkodik, és ismét káromkodik.

Itt találkoztunk gyerekként azzal is, hogy vannak a környezetünkben, akik kizárólag szlovákul beszélnek, de ha érdekli őket, hogy mit mondunk,

akkor megértik magyarul is. Hogy vannak szomszédok, akik kérdés nélkül toppannak be vasárnap délben, és mire kinyitnánk az ajtót, már ott is ülnek a családi asztalnál. Ide vezették be az első telefonunkat, amelyhez később üzenetrögzítő is érkezett, és a nagymama sosem értette, hogy hogyan képes egy gépezet fölemelni a kagylót, amikor senki nincs otthon.

Itt töltük be az első videokazettánkat a lejátszóba (és talán az utolsót is), itt húztuk le a vécén az elsőként elhalálozott akvárium halunkat, és amikor óriási lakásátalakítások kezdődtek, akkor itt főzte anyu napokig az ebédet átmeneti szabadtéri konyhaként a balkonra elhelyezett rezsón. Harmincötéve élnek itt, és majd harminc éve vágyakoznak egy saját után. De most betelt a pohár, vagy ha úgy tetszik, megtaláltatott az igazi. Vagy lett elég bátorság. Új ház megvétele a nagy gazdasági válságon innen, régi lakás eladása a nagy gazdasági válságon túl. Hogy még nagyobb ára legyen.

Költözés van. Mindenütt. Nagyon. Végeláthatatlanul, visszafordíthatatlanul, újrakezdősen, mindent megváltoztatón. A tárgyak, amelyek a legképtelenebb helyekről kerülnek elő, háromdimenziós krónikát építenek körülöttünk az elmúlt évek történeéseiből, értékeiből. Felbontatlan nászajándékok, emlékebe eltett hajfonatok és menyasszonyi csokrok, gondosan összehajtogatott babaruhák, bakelit-lemezek, Galaktika folyóiratok, és ki tudja, mi minden még. Tárgyak, amelyek felbukkanása az igazi emlékek értékét húzza alá, mint egyik végletet, és olyan mennyiségű felhalmozódott kacat, ami a bölcs szerzetesi attitűdöt hangsúlyozza, mint másik végletet: „ne gyűjtsetek kincseket a földön!”

Anyai nagyapám, az egyik legfontosabb ember az életemben. Életem első három évében, abban a hetesi panelben, vele töltöttem a nap legnagyobb részét: boldog, önfeledt játéokban, életadó figyelemmel, mindent játékba vivő odaadással körülölelve. Maki, a kesztyűbáb reggeltől estig a kezén volt (Makiról azóta tudom, hogy a fejlődéslelektan átmeneti tárgynak hívja, idézem: *„Általában 6-8 hónapos koruk körül a kisgyermeknek találunk maguknak valamit, általában puha, a testmeleget megőrző tárgyat, amely az anya távollétében is a biztonságot nyújtja, védelmet jelent, segít megnyugodni és csökkenti a szomorúságot. Ezt a tárgyat a fejlődéslelektan átmeneti tárgynak nevezi és lehet egy plüssállat, takaró vagy éppen egy pelenka is. A gyerek számára fontos, hogy az átmeneti tárgy állandó legyen, még akkor is, ha elkoszolódik vagy elszakad. Az átmeneti tárgy idegen környezetben is biztonságot nyújt a kisgyerekeknek, évekig elkíséri, éppen ezért sokan bölcsődébe és óvodába is viszik kedvencüket. Az átmeneti tárgy megjelenése az egészséges személyiségfejlődés velejárója, segíti az anyáról való leválást és az önálló személyiség megszületését.”* Idézet vége, átmeneti tárgy elkoszo-

lódott, többrendbeli nagypapai varráson és egyéb javításon túlesett, köszöni szépen, jól van), még akkor sem vette le a kezéről, amikor sietve átnézte az Új Szót és elolvasta benne a sportrovatot. Ma is emlékszem a képre, hogy nézett ki a címlap akkoriban.

Nem értettem, hogy azokat a perceket a napból, amikor nem velem játszik, miért az újság olvasásával tölti, mi lehet neki abban annyira jó, hogy arra az időre elhagy engem. A piros színű, hajlított vas újságtartó épp nekem szemmagasságra volt rögzítve a falon, odaálltam elé, mert kíváncsiságom, amelyet akkor még nem ölt ki semmiféle iskolarendszer, olyan mértékű lett egy idő után – elevenen él bennem most is az érzés –, hogy addig bámultam a betűkre koncentrálni az újságot, mígnem egyszer csak látni kezdtem, hogy mi van oda írva. Így tanultam meg olvasni, öt éves lehettem akkor.

Van egy barna kordbársony zakó, amely az övé volt, tarisznyás-bölcsész koromban hordtam sokat. Amikor megtaláltam, zsebében egy városi buszjegy volt azokból az időkből, amikor minden nap elvitt engem a törpés parkba. A buszjegyen felirat: Starostlivo uschovajte! Úgy lett, őrzöm máig is.

Hat éves koromig kísért el fizikailag, az elsős évnyitóm napján volt a temetése. Azóta máshogy kísér.

Költözünk tehát, mint mondtam, napok, hetek óta, már csak pár nap van az átadásig, és végeláthatatlan mennyiségű elhurcolni, elbúcsúzni, elengedni való. Van, amit már lebontottunk és darabjaira szedtünk, van, ami még érintetlenül áll és van, ami eddig sosem látott kapukat nyitogat a múlt felé. Például a doboz, nagymama doboza, amelyben sok egyéb mellett egy levélre bukkanunk. Nagypapa édesanyja, 1942 nyarán kérelmezi a magyar királyi honvédelmi miniszternél, hogy engedjék őt haza a háborúból:

*Nagyméltóságú M. Kir. Honvédelmi Miniszter Úrnak
Budapest*

Kegyelmes Uram!

Alulírott mély alázattal kérem Kegyelmességedet, miszerint Gábris Béla c. őrzetű nevű fiamat, aki jelenleg a M. Kir. 52 számú honvédegyalogezrednél, a keleti harctéren katonai szolgálatot teljesít, mint családfenntartót a harctéri szolgálat alól felmenteni kegyelmeskedjék.

Legalázatosabb kérelmemet bátorodom az alábbiakban indokolni.

Férjem, Gábris János a világháborúban 1914. évben hősi halált halt és így hadi özvegy vagyok. József nevű fiam, aki családfenntartóm volt, 1942. június hó 28-án elesett és a tábori lelkész (Tábori posta 216/02) értesítése szerint Kulikovka községben lett eltemetve. A kérelmezett Béla nevű fiam,

aki nős és egy 4 éves gyermek atyja, jelenleg a M. Kir. 52. számú honvéd gyalogezerednél harctéri szolgálatot teljesít, előzőleg már több ízben teljesített katonai szolgálatot, nevezetesen

1939. évben február 5-től 29-ig,

1940. évben május 12-től október 8-ig az erdélyi bevonuláson.

1941. évben november 18-tól 1942. február 26-ig.

1942. július 19-től pedig a keleti harctéren.

József nevű fiam halála egészségemben és idegeimben annyira megrendített, hogy ágyban fekvő beteg lettem és orvosi ápolásra szorulok, tekintettel arra, hogy 55 éves beteg asszony vagyok és alkalmatlan vagyok munkára, miért is Béla nevű fiam tekintendő családfenntartómnak, aki festő és mázó segéd keresetéből engem is támogatott és támogathat, mivel havi 10 pengő nyugdíjamból élni nem tudok. Amiért is mély alázattal kérem legalázatosabb kérelmem sürgős és kedvező elintézését.

Kegyelmes Uram! Kegyeskedjék tekintettel lenni arra, hogy Béla fiam a családból már a harmadik, amiért is alázatos kérelmemet még egyszer megismételve maradok a Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úrnak mély alázattal,

Özv. Gábris Jánosné

Komárom, 1942. augusztus hó 5-én

Fentiek valódiságát igazolva, a kérelmet teljesítésre a legmelegebben ajánlom.

Komárom, 1942. augusztus 5.

Dr. Lestár István prépost, plébános

R.K. Szent András Egyházközség Komárom

Sosem gondoltam még rá, hogy az életemért hány generációra visszamenőleg, ki mindenkinek lehet hálásnak lenni, mindenesetre ezen a szombat délutánon, 67 évvel a levél születése után dédanyám könnyei mellé odapottyannak a levél lapjára az anyémek is.

Hazaengedték. 13 évvel később született még egy gyermeke, az én édesanyám.

És mi most, innen, elköltözzünk. És ekkor még nem tudom, hogy másfél év múlva már az álmaimban sem jelenik majd meg a hetes lakótelepi panellakás, és három év múlva pedig meg kell majd erőltetnem magam, ha vissza akarom idézni, hogy hogyan is nézett ki például a spájz. Csak a háló tapétájának mintázata marad meg máig is az emlékezetemben, amelyet olyan sokszor bámultam délutáni alvások idején, és ha lehunyom a szemem, bármikor tudom bámulni újra.

Bartók Andrásné Gyöngyvér: *Instrukció hajléktalannak*

Bottai Anikó: *Heni*

GAZSÓ DÁNIEL

Ez itt „a sziti”

„Ráordítanak a KGB-n a mi emberünkre: »Na sorolja föl azt is, hogy hány országban lakott!« Rákezdí a mi emberünk: »Az Osztrák–Magyar Monarchiában születtem. Utána Magyarországon laktam, aztán Csehszlovákiában, majd újra Magyarországon, a második világháború befejezésekor rövid ideig megint Csehszlovákiában, azután pedig a Szovjetunióban.« Ismét ráordít a KGB-s: »Vén csavargó! Mit követett el, hogy mindenhol mindig tovább kellett állnia?!« »Én, kérem, egész életemben ki se mozdultam a szülőfalumból.« »Hát hol született maga?!« »Kisszelmencen!« (Mali Szelmenci) – vágja rá a mi emberünk.”¹

Kisszelmenc és Nagyszelmenc (Velké Slemence) 1920-ig Magyarország szerkesztése része volt az Ung vármegyében. Az első világháborút lezáró Párizs környéki békék Csehszlovákiához csatolták. Az első bécsi döntés következtében újra Magyarországhoz tartozott (1938–1944 között), majd a második világháború után a sztálini vasfüggöny kettézárta, Kisszelmenc a Szovjetunióhoz került, Nagyszelmenc Csehszlovákiában maradt. Ukrajna függetlenné válása (1991), Csehszlovákia felbomlása (1993) és Szlovákia Európai Unióhoz való csatlakozása (2004) után a vasfüggöny schengeni határrá alakult. Végül többéves lobbizás, tárgyalás és szervezés eredményeként 2005. december 23-án a kettézárt falu között megnyílt egy gyalogos-biciklis nemzetközi határátkelő.² Nyitva van az aranykapu, csak bújjatok rajta! Vagy mégsem?

---

1 Zelei Miklós: *A kettézárt falu* (Ister Kiadó, Budapest, 2000) könyvének német kiadásához (*Das Entzweigesperrte Dorf*, Gabriele Schäfer Verlag, Herne, Németország, 2009) írt szerzői előszavából. Az előszó magyarul nem jelent meg, idézet a kéziratból.

2 Zelei Miklós: *A kettézárt falu*, Ister Kiadó, Budapest, 2000. Zelei Miklós: *A 342-es határkő. Negyedszázad Kárpátalján*, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár (Uzsgorod), Ukrajna, 2006.

Nagyszelmencen lett egy zsúfolt parkoló. Üres bevásárlószatyrokkal jönnek ki kapuján, többnyire szlovák családok. Kocsijuk megőrzéséért egész napra egy eurót fizetnek – amit a falu önkormányzata községfejlesztésre fordít –, aztán az említett schengeni határátkelő felé veszik az irányt. Beállók velük a sorba. A szlovák határőr megnézi az útlevelemet és enged. Aztán az ukrán oldalon a kezembe nyomnak egy immigrációs lapot, amire a nevet, állampolgárságot, születési dátumot, nemet, az utazás célját és végkimenetelét kell ráírni. Mielőtt lepecsételnék, megkérdezik, kihez megyek és miért. Persze mindezt ukránul. Csak akkor vették a fáradságot, hogy keressenek valakit, aki beszél magyarul is, mikor elkezdtem angolul firtatni, mégis mit akarnak tőlem. Mondtam, hogy Mitró Ambrus barátomhoz megyek látogatóba, aki a 73-as szám alatt lakik. Gyanús volt nekik a sok információ. Mint megtudtam a sorban állóktól, mindenki csak azt mondja, hogy az ötvenesbe, vagy a húszasba megy, mert nem ismernek itt senkit. Vásárolni mennek.

„Ez az egész határ körüli ügy kulturális céllal kezdődött, aztán lett belőle politika majd gazdasági ügy” – mondta Mitró Ambrus, akit a helyiek csak Őcsinek szólítanak.

A határnyitás nem sokat oldott az elzártágon, Kisszelmencről továbbra sem lehet egyszerűen átsétálni Nagyszelmencre. Az átkelés drága, hosszan tartó és körülményes. „Hiába megvan a schengeni vízum, visszafordít a határőr. Igen, mert magyar schengeni vízumunk van. Azt kértük, mert a szlovákkal csak egyszer lehet átmenni és nehezen adják. Kell hozzá egy paksaméta, hogy mit tudom én, ha a nagyanyád leszármazottjai odaátrol valók, akkor hamarabb megkapod. Magyar vízummal azt mondják, Magyarország felé kell átlépni a határt. Idefelé jöhetsz Szlovákián keresztül, de viszont odafelé nagyon nehezen engednek át. Így, ha még Nagyszelmencre, Magyarországon keresztül át még, és Szlovákián keresztül jössz vissza. Ez a tranzitvízum mai napig van, hiába az Európai Unió. – fejtette ki Tóth Anett.

Ennek ellenére, amióta megnyitották a határátkelőt a kisszelmenciek élete gyökeresen megváltozott. Az elmúlt négy évben, több mint hatvan kisboltot nyitottak itt, főként ukrán kereskedők, akik a környék városaiból jöttek. Többségük nem rendelkezik saját telekkel, kiskereskedéseiket a falu házai előtt állították fel. Egy helyért átlagban havi kétszáz dollár bérleti díjat fizetnek, ami egy a szomszéd község, Palágykomoróc (Palagy Komarivci), iskolájában dolgozó tanár fizetésének felel meg. Most a falu úgy fest, mint egy hatalmas kínai piac. A szlovák oldalról naponta többen lépik itt át a határt, mint Nagyszelmenc összlakossága. Az olcsó árak vonzzák őket

ide, meg hogy lehet euróval fizetni (a többi ukrainai határvárosban a hrivnyán³ kívül csak a dollár az elfogadott).

„Vegyünk egy átlagot, hogy átmegy naponta kilencszáz ember. Ha a kilencszáz ember otthagya ezer koronát, az majdnem egy millió korona naponta. Annak a pénznek valahol meg kell lennie. A bolt tulajdonosainak a zsebébe megy. Hogy kik ők, én azt nem tudom.”⁴ – mondta Tóth Lajos, Nagyszelmenc polgármestere.

Az eladók többnyire kisszelmenciek, de jönnek ide dolgozni a környék más falvaiból, sőt még Ungvárról is. Felgyorsult az élet, nagyobb lett a mozgás. Míg 2005-ben, a busz naponta egyszer vagy kétszer bukkant fel a faluban, most szinte minden órában jár. Kamionok is jönnek, hozzák az árut, kell az utánpótlás.

„Mink Nagycsernyőből vagyunk. Havonta kétszer, háromszor jövünk. Olcsóbb nekünk itten. Eladásra nem viszünk, mert ami eladható, cigaretta, vodka, azt már nem vihetünk. Inkább csak saját fogyasztásra. Főleg mosóport, tizenöt kilós Arielt. Nálunk nincs ilyen áron, tizennégy euróért. Digi tévé antennát is veszünk. Nálunk fizettük a digit tíz euróért havonta. Így olcsóbb lesz, bár vannak hátrányai, mert ezzel az orosz digivel nem fogjuk be azt az adást, amit azelőtt a szlovákkal.” – mondta egy vásárló, miközben felesége és lányai egyik csizmát a másik után próbálták.

A határt átlépve, Kisszelmencen egy ember nagyságú transzparens fogadja az érkezőket. Barna nő, vörös alsóneműben, combig érő magas sarkú csizmában, egyik mellét eltakarja az „Akcia” felirat, jobb kezével hátsóját simogatja, a balban egy kis táblát szorongat, rajta ez áll: Mix Market. Na-ilepšie ceny Európe, és egy nyíl, ami egy több boltból álló, rózsaszín és citromsárga színekben pompázó, neonfénnel bevilágított „parasztplázára” mutat. A telket, amire felépítették, Rajkó Béla adta el.

„Én nem nyitottam boltot, mert nem volt rá pénzem. Akkor építettem egy istállót a disznóknak, teheneknek. Biztos, hogy jobban jártam volna, hogyha a telket nem eladom, hanem kiadom. De kellett a pénz, így hát eladtam. Azt beszélik, hogy mennyien meggazdagodtak, hogy itt milyen áron adták el a földeket. Úgy mondja az egyik, hogy kétszázezer dollárért! Én meg rákérdeztem, hogy ugyan ki? Hát nem tudta megmondani. Itt kétszázezerért senki nem adta el, itt egyedül én adtam el a földet és kaptam

---

3 A hrivnya Ukrajna hivatalos pénzneme. 2010-ben egy hrivnya huszonhárom forintot ért.

4 Szlovákiában 2009. január 1-jétől a hivatalos pénznem az euró. Ezer korona akkor mintegy harminc eurónak felelt meg.

érte húszezret. Mindenkinek volt ház a belhelyen, egy üres föld volt csak, az enyém, és én azt el is adtam, mert ilyen hülye szerencsém volt. És akkor az egyik világol a másiknak, hogy itt így meg úgy meggazdagodtak.” – mondta Rajkó Béla.

Az erre a telekre épített létesítményben úgy bukkan rá az ember egyik bolton belül a másikra, mint Eötvös Gábor zenebohóc a hangszereire a balonkabátjában. Az italüzletben van egy ruhabolt, azon belül egy játékbolt és így tovább. Ahány részleg, annyi tulaj. Itt található az Euró-Shop is, Kisszelmenc legforgalmasabb boltja, ahol több mint háromezredféle szeszes italt árulnak. „Öt fajta Medoff van, de mind ugyanaz a pálinka. Csak a címke változik. Mikor megjelenik valamilyen új vodka, akkor nem hamisítják, de aztán eltelik egy kis idő, és hamisítják. Szesz meg víz a vodka. A hamisítás csak annyi, hogy a zárjegyet ráragasztják, és akkor nem kell fizetni érte a jövedéki adót.” – világosított föl Tóth Róbert, az Euró-Shop egyik eladójának férje.

Nincs ez másként az összes többi termékkel sem, ami Kisszelmencen kapható. Így is veszik őket. A lényeg az, hogy olcsó legyen. „Ezek nem márkás dolgok. Itt majdnem minden kínai. Amiket itt árulnak, annak zöme Szlovákiába be van tiltva, ott, az Unióban nem lehet árulni a hamisított márkajelű dolgokat. Itt még egyelőre szabad, de már itt is megszületett a törvény, hogy nem lehet. Na de ez nálunk úgy működik, hogy leadod minden hónapban a bizonyos embereknek, amit kell, és akkor békén hagynak. Ez egy állami maffia. Ukrajnában ez így működik és ez így fog maradni örökre.” – mondta Gatyás Lajos, az egyike azon kevés kisszelmencinek, akinek saját boltja van.

Nemcsak a termékek legalitása bajos, az eladók közül szinte senki sincs bejelentve, így nyugdíjról vagy táppénzről nem is álmodhatnak. „Legálisan nincsen munkája itt senkinek. Ezen változtatni nem lehet. Kellene egy korrump nélküli kormány.” – véleményezte Tóth Róbert.

Másrészt, az eurót fizetőeszközként itt sem szabadna elfogadni. Ezt a törvényt – mint mondják –, a konkurencia nem engedi betartani. No és az ellenőrzés, a büntetés? „Oh, hát a rendőrségtől kezdve a tűzoltóságig, annyi fajta van, hogy azt el sem tudom mondani. Ha akar, akkor beléd köt” – mondta Gatyás Lajos. „Jönnek, valaki csenget telefonon, mire az összes bolt bezár, és akinek erősebb a fedele, az nyitva marad. Leperkál száz dollárt, azt ennyi” – így Iván György. „Szerintem összetartanak ezek a boltok, mert ha tudják, hogy nincs meg az a papírjuk, ami kell, akkor azt is tudják, mikor jön az ellenőr. Végig megy a hír a faluban, gyorsan csörögnek a telefonok és mindent bezárnak. Volt, amikor hívták a papát, hogy menjen el

az ellenőrökkel a boltokba, de ő mondta, hogy ti menjetek, én nekem ehhez semmi közöm. Hát nem?” – mesélte Illár Ágnes, a palágykomoróc-kisszelmenci polgármester felesége.

„Az az igazság, hogy itt egy kicsit, hogy is mondjam néked, az államnak jóformán ezekből a kereskedőkből semmiféle haszon nincs. A másik legfontosabb az, hogy menj el reggel fél nyolckor Palágykomorócra, és látni fogod, hogy egy autóbusz ember jön onnan ide munkába. Tehát munkát adnak az embereknek és plusz, akiktől bérbe veszik a földet, ahová leteszik ezeket a bódészerúségeket, ezután fizetik nekik a bérleti díjat. Remélem a jövőben a helyzet meg fog egy kicsit változni. Mindenkit legalább minimálbérré vegyenek fel, és a munkások is megértsék, hogy igen, őket regisztrálják! Hogy a fizetésük után fizessenek adót. Ha ez megtörténik, akkor én már elégedett leszek. Már elkezdtem ez ügyben működni, csak az az igazság, hogy most nálunk, a járási hivatalban, az egyik főnök váltja a másikat. Itt meg mindegyik boltshoz, amikor mentem, azt mondta, hogy most be volt zárva az üzlet, most nem voltak sokan. Nem is lehet csak úgy az emberekre rárontani. Ezt nálunk úgy kell csinálni, hogy a kecske is jól lakjon, meg a káposzta is megmaradjon. Én azt szeretném elérni, hogy az emberek megértsék, hogy kérjék, hogy engemet legalább egy minimálbérré jelentsél be. Ez a vállalkozónak nem igen éri meg, hát meglátjuk, hogy lesz.” – fejtette ki Illár József, Palágykomoróc-Kisszelmenc polgármestere.

Kicsit beljebb, a római katolikus templom felé, megtaláljuk a Cipő majdnem ingyen bolthálózat – ami Ungváron, Beregszászon, Munkácson és más nagyobb kárpátaljai városokban is működik – kisszelmenci üzletét, ahol a cég kiterjedtségéből adódóan az eladók be vannak jelentve minimálbérré. Ez a bolt is bérelt területen működik. „Ezekre a bódékra tízéves szerződéseket kötöttek. A bolt tulajdonosa elviheti a saját bódéját hamarabb is, de ha a ház tulajdonosa bontja fel a szerződést, akkor a bolttulajdonos már bíróságra megy” – mondta Tóth Anett. Anett amellett, hogy a Cipő majdnem ingyen bolti eladója, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) palágykomoróci elnöke. Kijárta Ungváron a tanítóképző főiskolát, majd Konházán, az általános iskolában tanított. Az ottani körülmények ellehetetlenítették a munkáját, így került Kisszelmence, a kassza mögé.

„Volt olyan tanítványom – fejtette ki Anett –, aki nem jelent meg egy hónapig és kötelességem volt elmenni hozzá. Hát a látogatás után nem ettem két napig! Hajmeresztő volt. Magyarul beszélnek, az magyar iskola, Ungvártól egy olyan öt kilométerre, de átment cigány iskolába. Magyar gyerek már egy se jár oda. Mind cigány. A magyarok átköltöztek a szom-

széd községbe, Kincseshomokba. Már mi voltunk kisebbségben, nem ők. Fizetésileg ez a bolti munka jobb, de idegileg pont ugyanolyan szinten van az ember, mert itt is kedvesnek kell lenni, meg türelmesnek.”

Három éve dolgozik Anett ebben a boltban, s két éve van bejelentve. Ezalatt, az idő alatt – csakúgy, mint a többi eladó Kisszelmencen – megtanult szlovákul, vagyis három nyelven beszél folyékonyan. „Munkaviszony-nal vagy munkaviszony nélkül, tudod, nem sokat számít. Én is csak minimálbéren vagyok bejelentve. Elvileg van egy fix fizetésem, ami után adóznak tőlem, de én százalékra kapom a fizetést, ami hivatalosan nem regisztrálódik sehol. Néha ez nagyon rossz. Mikor nyár van, akkor húsz-harminc hrivnyába kerül egy szandál, és abból ötöt kell eladnom, hogy öt hrivnyám legyen. Most, télen, hogy a csizmának ilyen ára van, több a fizetésem. Százötven, száznyolcvan, kétszáz hrivnya egy pár csizma. Egyet eladok, máris van tíz hrivnyám. Ilyen szezonkor eladok naponta tíz-tizenötöt. Nekem jogom annyi, hogy felmondok, de más munkalehetőség itt nincs.” – mondta Anett.

A boltokban télen fűtés nincs. Az eladók kabátban ülnek, otthonról hozott elektromos melegítővel próbálják átvészelni a telet. Az Euro-Shop fölött, az alsóneműboltban is ott ül egy középkorú hölgy, várja a vevőket és fázik. „Én mindennap itt vagyok reggel nyolctól este nyolcig, szabadnap nélkül. Nekünk itt egyforma a vasárnap, a hétfő, a kedd, ünnep, nem ünnep. Úgyhogy van itt mit fagyoskodni azért a kis pénzért! A tulajtól kér-tük sokszor, hogy tegyen be fűtést. Be is vezette a gázt, van nekünk köz-ponti gáz, de valami olyan központi kazánokat tett be, hogy ha bekapcsoljuk, felrobban az egész kupleráj. Vettek két melegítőt, hát annyi, hogy nincs fagyás. Estére bemelegszik olyan kilenc-tíz fokra, de reggel nagyon hideg van. A pénzért meg kell dolgozni. Nyáron meg van vagy ötven fok” – panaszkolta a bolti eladó.

„Nos, hogy is fejezzem ki magam? Most itt úgy van, hogy valamit belefektettek, és várják aztat, hogy majd ha nagyobb lesz a kereskedés, remél-jük, hogy fejleszteni is fognak. Az nem normális, hogy annak az elárusítónőnek abban a hidegben kelljen árulni. De viszont látod, vállalják ezt is, hogy egy kis anyagi jövedelemhez jussanak. Az a legfontosabb, hogy a határ megnyílt, munkát ad, mert aki akar dolgozni, az mehet dolgozni, úgyhogy munkanélküliség, az nincsen nálunk” – így Illár József, Palágyi-komoróc-Kisszelmenc polgármestere.

A szemet elszállíttatását a bolttulajdonosok nagy része, csakúgy félváll-ról veszi, mint a munkafeltételek biztosítását. A baj ott kezdődött, hogy a hatvan vállalkozó összehordta tíz kupacba a szemetét és hatvan helyett tíz

hely után fizette annak elszállítását. A szemetes kocsi nem jött többet Kiszszelmencre, pedig nem kerülne többé havi száz hrivnyánál boltonként. Karton dobozokból, használt zacskókból és szétszórt csomagolópapírokból egyre több lett az utcán, de tehenlepényből viszont kevesebb. Míg 2005-ben több mint száz tehen volt a faluban, mára alig maradt egy tucat. Kell a hely. Az istállókat is átalakították boltokká, raktárakká, no meg „jön az úri dáma, és akkor ott a nagy lepény. Azt se lehet!” – szabadkozik Tóth Zsuzsanna, kisszelmenci lakos. Nem éri meg sem a tejtermékeket eladni az ungvári piacon, sem továbbra is a mezőgazdasággal foglalkozni egy olyan faluban, ahol naponta kilencszáz ember fordul meg, hogy megspórolt euróit elköltse. „Ha egy háztulajdonos megengedi, hogy az udvarában legyenek egy bódét, ahol nyitnak egy boltot, és akkor fizetnek neki egy olyan bérletet egy hónapra, mint a nyugdíja, akkor nincs min gondolkodni. Akkor nem a tehenet fogja etetni, hanem egyszerűen kiadja azt a pár négyzetmétert a kertjében” – mondja Tóth Anett.

Igaz, a kisszelmenciek többnyire csak eladóként dolgoznak a boltokban, akad köztük néhány bolttulajdonos is (kettő, vagy három). Közülük az egyik legsikeresebb, a már említett Gatyás Lajos. Az elsőik között volt és az egyik legnagyobb üzletet nyitotta meg, de ami ennél is lényegesebb, ő a reklámlakások bevezetője a faluban. Eredeti szakmája szerint pincér, tíz évig felszolgálóként dolgozott, aztán egy pékségnél kapott állást. Utána úgy határozott, hogy az Ungvári járásban fog személyszállítással foglalkozni, de ahogy ő fogalmazott, szerencséjére kinyílt a határ. „Örököltük ezt a telket a nagynénemtől. Mi a 16-ban lakunk. Volt egy kis félrerakott pénzem, abból felújítottam a házat és megnyitottam ezt az üzletet. Kellet kérvényt írni Ungvárra, meg a polgármesternek, de ő mindenkinek adott engedélyt. A határnyitás után két-három hónappal nyitottunk ki. Akkor már láttam, hogy az emberek járnak, vásárolni akarnak, de nincs hol. Én hozzám jött minden boltos, hogy én mit árulok, hogy miért jönnek egész ideig a vásárlók. Nekik nem volt elég eszük hozzá. Én viszont mindent árultam, már az elején. Amit nekem ma megmondtál, hogy neked kell, azt már holnapra leszállítottam. És többet hoztam belőle, hogy legyen másnak is. Én megcsináltam a reklámot magamnak, és rá egy-két napra már egyik is, másik is itt csináltatta” – mondta Gatyás Lajos.

A határátkelő megnyitása előtt, neki, csakúgy, mint fél Kárpátaljának, volt egy biztos, de kockázatos pénzszerzési lehetősége: a határmenti biznisz. Ez abból állt, hogy elment az ungvári bolhapiacra bevásárolni (főként cigarettát és alkoholt) és az árut, a határon átcsempésze,

többszörös áron értékesítette Magyarországon. Mikor 2005 nyarának végén itt jártam, egyik szállásadóm, Iván György, megkért maradjak ébren vele, mert ő addig, amíg a felesége nem tér vissza Magyarországról épségben, nem tud aludni. Vodka-t ittunk, és közben a családi határmenti bizniszről beszélt nekem.

„Képzeld el! Beállsz egy iszonyúan hosszú sorba a kocsiddal, ami hátul tele van szatyrokkal. Alulra teszed a cigit meg a piát, a tetejére meg egy csomó marhaságot, amit a piacon találtál, hogy ne legyen nekik, mármint a vámosoknak túl feltűnő, miért is mész. Vársz, érted? És reméled, ma szerencséd lesz. Vannak, akik rendesek, megnézik, mit viszel, és ha nincs nálad túl nagy mennyiségű áru, átengednek. De vannak olyanok is, akik már bediliztek ettől a munkától, vagy mit tudom én mitől, s csak egyszerűen elkezdenek téged baszogatni. Szigorúan rád néz a barom, azt megkérdi tőled: ki vagy, krampusz vagy mikulás? Ha a megfelelő választ adod, átenged a határon, ha nem, fizetheted a büntetést, azt jöhetsz vissza. Van, aki feldob egy pénzt, de mielőtt megnézné, közli veled, ha fej, akkor az utánad levő kilenc autó átmegy, te pedig mehetsz haza, ha viszont írás, akkor te mehetsz át és a többiek mehetnek aludni. De régebben voltak még ennél örültebbek is a határon. Megkérdezte tőlem a vámos, láttam-e a Dallast. Mondom nem, mert egész este úton voltam. No, mindegy, mondja ez a majom; akkor is mondd meg, mit csinált a mai részben Bobi. Ha megmondod, átengedlek, ha nem, akkor darabjaira szétdobjuk a kocsit, megnézzük, mit viszel, és adok egy büntetést. Persze hogy nem tudtam mi a szart csinált az a hülye Bobi aznap este, hát szétszedték az autót, azt jöhettem haza a büntetéssel. De még így is szerencsém volt, mert nem tiltottak ki az országból két évre” – mesélte Iván György.

Ezzel a tevékenységgel sokan felhagytak, egyrészt mert 2004 májusától, Magyarország uniós csatlakozását követően, megszigorították az határellenőrzést, másrészt mert a kisszelmenci üzlethálózat jobban jövedelmező és kevésbé kockázatos vállalkozásnak bizonyult. Ivánék is áttértek erre az új pénzszerzési lehetőségre, nem folytatták tovább a határmenti bizniszt. Miután megjelentek a boltok Kisszelmencen, Gyuri felesége azonnal jelentkezett eladónak. Ma is az egyik élelmiszerboltban dolgozik nyitástól zárásig, minden nap. „Volt, amikor a magyarországi út jobb volt, mert egy dolgot kellett csinálni. Itt, a boltban ellenben nagyon sokfelé kell figyelni. De nem hiányzik a határmenti biznisz. Így nyugodtabb az élet” – mondta Gatyás Lajos.

Nem véletlen, hogy mikor a kisszelmenci boltokban dolgozó eladókról van szó, szinte mindig nőkről beszélünk. Ebben a munkakörben férfiakat

aligha találni. Ez az új rendszer lényegesen megváltoztatta a falu tradicionális nemek közötti munkamegosztását. A határnyitás előtt a férfiak bejártak a városba, feketén dolgoztak az építkezéseken, művelték a kertek mögötti földjeiket, az asszonyok pedig otthon a házimunkával és az állatokkal foglalkoztak, esetleg hétvégenként kijártak az ungvári piacra eladni tejet, sajtot. Mikor a konyhapénz megcsappant, ott volt a határmenti biznisz. Most a boltok vannak itt. „Általában a férfi van otthon, a nő meg a boltban. Csak egy-két férfi eladó van. Nem tudom, hogy miért, de nálunk ez így jött ki. Eddig a férjem kőművesként dolgozott, de mivel a krízis beálltával nem lett munkája, fordult a rend. Lekötöttséget jelent a bolti munka. Ide reggel jössz, este mégy. A gyerek hat éves, ővele tanulni kell. Muszáj valakinek otthon lenni. A férjem meg nem tud menni dolgozni, mert nincs munkája. Most akkor ő vigyáz a gyerekekre – mondta Tóth Anett.

Az itt élő emberek úgy érzik, már nem tudnának visszaállni a régi kérvágásba, mert körülményeik és lehetőségeik mások lettek, és ők minden erejükkel arra törekedtek, hogy alkalmazkodjanak az új rendszerhez. Ez a lényeges változás és függés 2009. november 3-án vált számukra egyértelművé. Ezen a napon a szlovák állam a H1N1 influenzajárvánnyal kapcsolatos megelőző intézkedésre hivatkozva lezáratta Nagyszelmencen és Ugaron a határátkelőket, annak ellenére, hogy az ország egészségügyi hatóságai megállapították, nincs a szokásosnál magasabb influenzás megbetegedés a régióban. Ezt az óvintézkedést egy nappal korábban, november 2-án jelentette be a szlovák belügyminiszter, Robert Kalinák (az MTI jelentése szerint). Azon a bizonyos kedd reggelen kinyitottak a boltok, de vásárolni nem jött senki. Az emberek lázasan – persze nem az influenzától – szaladgáltak egymáshoz, hogy mi történt, és az újranyitásig, december 11-ig, azon törték a fejüket egyre üresedő zsebekkel, vajon mi lesz, ha ez így marad. „Sehogy nem értesültünk róla. Jöttünk reggel a munkába. Az ukrán határőrök sem tudtak róla, hogy a szlovák kormány így döntött, és éjfélkor lezárta a határt. Először azt mondták, háromhetes bezárás lesz, aztán lett belőle négy, de végül csak hat hét után nyitották meg az átkelőt. Ez a szlovák kormánynak érte meg, mert a mikulásra az ünnepek előtti forgalom nem Ukrajnába jött be, hanem szlovákiai bevétel maradt. Az rengeteg pénz” – értékelte az eseményeket Tóth Anett.

„Tavaly kivittek egy csomó mikulás csomagot. Most meg pont akkor bezárták a határt. Aztán kinyitották, mert nem volt járvány és muszáj volt kinyitni” – így Mitró Ambrus. „Szerintem odaát leállt az üzlet, mert min-

denki idejött bevásárolni, aztán emiatt szigorítottak és zárták be a határt. Most, mióta ezt az uniós rendszert bevezették, még szigorúbb a rendszer” – mondta Szakács Ibolya. „Mikor a határ bezárt, itthon ültem egy hónapig. Ha a határ bezár, akkor nincs munka. Aki máshonnan jön, az is otthon ül” – mondta Tóth Zsuzsanna. „Itt nem volt vírus, csak erre hivatkozva zárták le a határt. Ez annak volt jó, aki eladja a gyógyszert. A népnek nem volt jó, mert mindenki idejár, itt nagyobb a választék, mint nálunk. Most nem sokat járnak, mert félnek. A nép fél a járványtól” – mondta egy szlovákiai magyar vásárló.

A boltokkal tarkított falurész, csak a kisszelmenci római katolikus templomig tart. Mire a vásárlók odáig elsétálnak, a szatyruk megtelik, a bukszájuk kiürül, fordulnak vissza és meg sem állnak a nagyszelmenci parkolójig. Ezt a falurészt a helyiek csak úgy hívják: a sziti. Azok, akik a határtól messzebbre, a templomon túl nyitottak boltot, pár hónap alatt tönkrementek. A szitiben viszont minden kapható, még pizzeria is nyílt, külön női és férfimosdóval, habár sem itt, sem a környező falvakban nincs csatornázás. A szitiben lakók többsége a vállalkozók által fizetett bérleti díjból él, míg a másik oldalról ide járnak dolgozni bolti eladóként.

„Mi szelmenciek vagyunk. A szegény oldalból. A templomtól erre, ez a szegénynegyed, arra meg a gazdag. Mert ezek az üzletekből élnek, mi meg abból, hogy dolgozunk az üzleteikben.” – mondták az eladó nénik a kis hősugárzó körül kuporogva a parasztplázában.

A sors iróniája, hogy a határátkelő megnyitásának következtében, melynek elsődleges célja az ikerfalu két oldalán élő emberek közötti kapcsolatok megerősítése volt, létrejött egy eddig nem létező választvonal Kisszelmenc közepén. Így Szelmenc, a majd egy ezreden át a történelmi Ung vármegyéhez tartozó magyar falu, mára három részre szakadt: Nagyszelmenc, Kisszelmenc-sziti és szegény Kisszelmenc.

Gyetvai Zoltán: *(Muzsikuskok sorozat) Férj és feleség*

Elekes Györgyi: *Gyerekkor a gettóban*

MATKOVICH ILONA

Szikszó – szocialisták és jobbikosok a polgármester mögött

A kecske haszna

Két hivatlan vendég, a 2008-ban Szikszóra vonuló Magyar Gárda és a várost idén nyáron háromszor elöntő víz jelentősen átrendezte az erőviszonyokat a hatezer lelkes abaúji település politikai térképén. A négy éve csekély szavazatkülönbséggel megválasztott szocialista polgármester az elmúlt két év történéseitől megerősödve “új erőt” kovácsolt a helyi szocialisták és a korábban feloszlott, majd újjáalakult Jobbik szikszói csoportjának tagjaiból.

Az Új Szövetség Szikszóért Egyesület névre keresztelt szervezetnek megnőtt az esélye az önkormányzati választáson a képviselő-testületben jelenleg többségben lévő fideszes “nyolcakkal” szemben. A várost kisebbségben irányító szocialista Füzeséri József azt mondja, a Jobbikkal abban ért egyet, hogy a helyi gazdaság fejlődését gátló Fidesz-többséget kisebbségbe kell szorítani a testületben. “Minden, ami az elmúlt négy évben nem valósult meg a városban, az ő fejükre hullik vissza” – állítja. Ilyen a szikszói óvoda udvarán épülő új szociális központ is – ami egyébként nem Szikszóé lesz, hanem a kistérségé. (A kistérségi társulás elnöke Füzeséri.) A polgármester szerint, a helyi fideszesek nem támogatták a pályázat beadását, ezért Füzeséri a társulással pályáztatta meg a beruházást, “ami nyerő is lett”.

Egy különös barátság

“Szikszónak kenyér kell, munka és biztonság, és én mindenkivel szövetkezem, aki építeni akar” – magyarázza lapunknak, miért kezdeményezte az Új Szövetség Szikszóért Egyesület megalapítását, amelynek színeiben a

szocialisták és a független jelöltek mellett három jobbikos képviselő indul a képviselőségért. Siker esetén először kerülhet be jobbikos, valamint függetlenként induló roma a szikszói képviselő-testületbe, ráadásul szövetségként. “Széles körű összefogás született, félretettük a pártkötődést. Ha a Jobbik azt mondja, nyírjuk ki a cigányokat, én meg a Farkas Ildikó (*az egyesület cigány képviselőjelöltje – M. I.*), azt mondjuk majd, ne nyírjuk ki!” – körvonalazza a jövőbeli együttműködés szabályait a szocialista párttagságának megtartása mellett függetlenként induló polgármester.

A Füzessérit támogató cigányság ingerküszöbét mindenestre nem lépte túl e meglehetősen bizarr összeborulás, ám a helyi értelmiség, de a szikszói Lungo Drom szimpatizánsai is szégyenletesnek tartják, hogy “a Jóska, aki két éve hazaküldte a Magyar Gárdát, most szóba áll a Jobbikkal”. (*A két évvel ezelőtti esetről lásd: Farkasszem, Magyar Narancs, 2008. július 24.*) A Jobbik országos vezetésénél sem aratott osztatlan sikert a szikszóiak lépése: Dúró Dóra szóvivő cáfolta, hogy pártja a szikszói polgármestert támogatná az önkormányzati választáson. Amikor ugyanis megtudták, hogy a civil egyesület, amellyel a helyiek megállapodtak, a négy évvel ezelőtt MSZP-SZDSZ-jelöltként megválasztott Füzesséri József mögé állt, a jobbikosok felmondták az egyébként is csak szóban létező választási szövetséget. A párt ezek után “helyreigazító szórólapon” tudatta a szikszóiakkal, hogy a Jobbik kizárólag a színeiben induló három jelöltje mellett kampányol.

A szikszói Új Szövetség mindennek ellenére az eredeti felállásban várja a választást, és a Jobbik országos politikusainak cigánybűnözésről folytatott nyilvános értekezései ellenére maga mögött tudja a helyi cigányság jelentős részének támogatását. Glonczy Elemér, a Szikszói Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke ezt azzal magyarázza, hogy a mostani csak egy alkalomra szóló választási szövetség, egyébként is, a Jobbik kicserélődött Szikszón a gárda felvonulása óta; a mostani jobbikosokkal nincs különösebb bajuk. Gyerekkoruk óta ismerik egymást, az árvíznél is egymás mellett dolgoztak a gáton. Igyekeznek nem meghallani az országos Jobbik politizálását, “bár az itteni, normális életvitelre törekvő cigány embereknél a legutóbbi, a cigányok elkülönítésére buzdító beszéd azért kiverte a biztosítékot”.

A szocialista polgármester neve a Magyar Gárda Szikszóra vonulása óta különösen jól cseng a cigányság körében: Füzesséri akkor hatszáz cigány kíséretében vonult ki az utcára. A polgármester hazaküldte a gárdát, nem adta ki nekik a kultúrházat, és később a képviselő-testületi döntés ellenére nem volt hajlandó átvenni az országzászlót. A testület helyette a fideszes

alpolgármestert jelölte ki erre. A korábban Fidesz-szimpatizáns Glonczy Elemér kisebbségi elnöknek is “a gárdadolog óta a polgármester az embere lett”. Elhatározása csak erősödött az idei árvízi védekezés idején, amikor, mint fogalmaz, “volt, akinek a csemetefáját is körbezsáolták, másokat meg elöntött a víz. Az árvíz utáni káoszban csak az volt, amit a polgármester kialakított.”

Boholy György alpolgármester, a Fidesz polgármesterjelöltje nem foglalkozik a szerinte “ízléstelenné vált” kampánnyal. Azt mondja, most az ár- és belvízelhárítás megoldásával kell törődni, hiszen közbenjárása révén a Katasztrófavédelmi Főigazgatóság új főigazgatója, Bakondi György segítségével idén augusztusban végre aláírták a Vadász-patak Szikszó belterületi és Szikszó fölötti szakaszának rekonstrukciójára szóló támogatási szerződést. “A vízügyi igazgatóság szakemberei már régen elkészítették Szikszó árvízvédelmi rendszerének a tervét, de az elmúlt nyolc évben nem biztosított rá forrást a kormány. Az árvizet megelőző időszakban a polgármester egyetlen lépést nem tett ezért, még csak a meder tisztítása sem valósult meg, pedig ez az önkormányzat feladata lenne, a vállalásai a nullával egyenértékűek.” Boholy szerint szó sincs arról, hogy a képviselő-testületben a Fidesz-többség akadályozta volna a beruházásokat, de a szocialista kormányzás alatt hiába remélték, hogy a kormánypárti Füzeséri munkahelyeket hoz a városba. A decemberben magánberuházásban átadandó Hell Energyn kívül – ami végül is nem Füzeséri érdeme – egyetlen céget sem sikerült Szikszóra csábítani – folytatja az alpolgármester. “Az, hogy nem adósodott el a város, és a hátrányos helyzetünk ellenére aránylag elfogadható állapotban van a költségvetésünk, a jelenlegi polgári többségnek köszönhető. Az árvíz neki rendkívül jól jött, mással nem tudott volna a médiákba kerülni” – mondja Boholy, aki szerint a bajba jutott emberek könnyen befolyásolhatók, de nem lenne szabad kampánycélokra használni őket.

Vízmérték

A várost átszelő, most egy lépéssel átléphető Vadász-patak idén májusban és júniusban háromszor öntötte el a környék házait. Több mint kétszáz otthonban 10-250 cm magasságban állt a víz, négy házat pedig egyszerűen elvitt. A szerencsétlenül járt családok először a helyi művelődési házban kaptak menedéket, majd önkormányzati és rokoni segítséggel albérletbe költöztek. “Mindenünk odalett, a bútorok, háztartási gépek, iratok, könyvek. Ha a máltaiaktól nem kapunk ágyneműt, aludni se lett volna miben, de legjobban az érettségi bizonyítványomért és a Bibliámért fáj a szívem”

– sorolja Lipcsei Csabáné. Az asszony a biztosítótól kapott pénzből és testvérei segítségével valamennyire renováltatta a házukat, de új hűtőre, mosógépre és ruhásszekrényre nem telik. Tudja, hogy mostanra kiürült az adományelosztó hely, de reméli, egyszer műszaki cikkek is érkeznek.

“Az első árvíznél még azt az ígéretet kaptuk, hogy teljes egészében rendezi a kormány a magántulajdonban keletkezett károkat, utána született a kormányrendelet, amely szerint leszűkült az erre fordítható keret – mondja Füzesséri József. – Időközben kiderült, hogy csak az összedőlt házakra jut a központi pénzből, az egyéb károkra nem. Mi idejében lehívtunk 30 millió forintot a vis maior pénzből, de a felmérések alapján kétszázmillióba kerülne a megrongálódott házak rendbetétele. Szikszón tehát a négy összedőlt ház kivételével mindenkinek a saját költségén kell helyreállítania az épületét. Három család már talált új otthonnak alkalmas épületet, a negyedik csak szeptember elsején kapta meg a rábólintást arra, hogy építhet. Ennyi pénzből azonban még Borsodban sem lehet házat építeni, ehhez kölcsönt kell felvenni, mint ahogy annak a képtelen elvárásnak sem lehet eleget tenni, hogy idén október 30-ig be kell fejezni az építkezést” – jegyzi meg a polgármester.

Buri Géza otthonát május 17-én elmosta a víz. Buriék ötven laktak a családi házban. Az öttagú család három tagja, a fiatalok és nyolc hónapos kislányuk négy hónapja rokonokhoz költöztek, az idős házaspár pedig, védve megmaradt értékeit, a budival egybeépített kamrahelyiségben húzza meg magát. A rokkantnyugdíjas asszony és nyugdíjas férje egyelőre nem költözhet, mivel a biztosítótól és az önkormányzattól kapott pénz együttesen sem fedezi a tőlük kettővel arrébb kinézett ház vételárát. “A májusban kiutalt százezer forintos gyorssegélyt most levonják az önkormányzattól kapott támogatásból, és az adásvételt intéző ügyvédet is nekünk kell kifizetni, így százhatvanezer forint hibádzik a vételárból, amit nem tudunk kipótolni, pedig jön a hideg, mi meg még mosakodni se tudunk – sírja el magát az asszony. A víz először végigseperzte az állatifehérje-feldolgozót, utána öntötte el a várost. Tartottunk a fertőzéstől, mindenki folyamatosan hipózott, fertőtlenített, de mi kénytelenek voltunk belemenni a derékig érő vízbe, hogy mentjük, amit lehet. Nekem sürgősen kórházba kéne mennem, de nem merem itthagyni ezt a kevés holmit, amit még fel lehet használni” – mondja a cukorbeteg nő feketedő, elfertőződött lábát mutatva.

Egy akció utóélete

A város vízjárta területén élő romák és nem romák hálásak a polgármester közbenjárásával szerzett országos támogatásért. Az iszapos kertek végében összegyűlt csoport tagjai azonban nemcsak “az árvíz miatt szavaznak a Jóskára”, hanem azért is, mert megígérte, a mostani 1200 forint helyett 600 forint lesz a víz- és csatornadíj. Egyikük megjegyzi: a nyomorban élő embereknek minden forint számít, legtöbben nem képesek állami támogatás nélkül vakoltatni, festetni, ajtót, ablakot cserélni. Ezért küldtek aláírásokat “és ajándékot a miniszterelnöknek a Parlamentbe” – utal a polgármester kecskés akciójára. Augusztus 12-én ugyanis Füzesvári és az árvízkárosultak egy képviselője “774 jajkiáltással” és egy ajándéknak szánt kecskével vonult az Országház elé azért, hogy a kormány adjon azoknak az embereknek is kártérítést, akiknek nem dőlt ugyan össze a házuk, de súlyosan megrongálódott. A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium képviselője másnap az MTI-nek azt nyilatkozta, hogy Szikszót ugyanolyan feltételekkel támogatja a kormány az árvíz utáni helyreállítási munkákban, mint minden más érintett települést. A polgármester ajándékozási akcióját a közelgő önkormányzati választási kampánnyal is magyarázta. Kitért arra is, hogy a Vadász-patak állami tulajdonban van, de a belterületi védekezés az önkormányzat feladata, azt a polgármesternek kell irányítania. A patak az elmúlt években többször megáradt, ennek ellenére nem tisztították ki megfelelően a belterületi mederágyat.

Nem tudni, hogy a polgármester bejelentése, miszerint ha szeptember 1-jéig nem kapnak érdemi választ, akkor a szikszói árvízkárosultak nemzetközi bíróságon kívánják érvényesíteni az igazukat, mennyiben játszott közre abban, hogy végül meghallgatásra talált a “szikszóiak jajkiáltása”. A Magyar Vöröskereszt az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatósággal kötött megállapodás keretében segít az újjáépítésben Szikszón. A Magyar Vöröskereszt megjelölte az építési fővállalkozót, aki a szikszói alvállalkozókkal dolgozik majd. Kijelölnek egy építőanyag-depót a városban, ahová a Vöröskereszt szállítja az építőanyagokat; a munka meggyorsítása érdekében helyi közmunkások is segítenek. Bárhogy is alakuljanak a hét végi eredmények, a következő városvezetés legkonokabb ellenfele a munkanélküliség mellett a penész és a falakon kivirágzó salétrom, legsürgetőbb feladata pedig a Vadász-patak mederben tartása lesz.

Haraszti Gyula: *Tízórai szünet*

TAMÁSKA MÁTÉ

A száműzetett Nepomuki János

A remeteséggel nem vádolható Nepomuki Szent János, aki vándorokat gyámolítván utak és hidak mellé szokott volt tanyát verni szobor képében, rég beleunt az évszázados strázsába. Az idősebbek sem emlékeznek rá pontosan, mikor vitették át óriási szakállas alakját a tornai Fő utcáról a falakkal védett templomkertbe. Van, aki esküszik rá, hogy hetvenegyben még a régi helyén volt. Bizonyosságul egy fotót is előhúz, amelyen a hetvenes évek divatja szerint felöltöztetett mackónadrágos fiúcska áll a baldachinos szent előtt. Egy másik öregúr állítja, hogy hatvanötben, a „menye esküvőjén” már szobortalanul csupaszlott a város központja. Vad teherautók kerülnek szóba, amelyek az épülő cementgyár felé menet meg-megkocogtatták az öreg szent csontjait. Konspirációk, a közeli ruszin Falucskából származó beköltözők (helyi nyelven „behurcolkodók”), megyei főnökök és cseh mérnökök emléke kísért újra a szavakban. Maga a szent híréhez híven – hiszen egykoron gyónási titoktartása miatt kellett mártíromságot szenvednie – mélyen hallgat sorsáról. Szokásom szerint a harmadik pohár bor után hajlamos vagyok kizökkenni a helytörténész döntőbírói szerepéből, ami ezúttal azzal a következménnyel járt, hogy elfeledtem kinyomozni a szoborátvitel pontos dátumát és okát. (Később megbízható forrásból tudtam meg, hogy 1968 volt a keresett dátum.) A régi postaállomás olajfestékes termében beszélgetve csak az lett egyre világosabb, hogy a por, amely időről időre a nyugati széllel érkezik a cementgyár felől, azóta vastagon belepte Torna sorsfordító esztendeit. Az öregek elbeszéléseiben még fel-felbukkanó pocaknövelő csárdák mind bezártak, gaz emészti a várhegyi szőlőket, omladozik a vármegyeháza és az uradalmi kastély, az egykori zsidó kereskedőházak kedves kirakatait eltünteti a műanyag divatja, a régi utazók csodálta télen-nyáron üzemelő malom alig felismerhető már, a kiapadt halastó hatalmas gödörként tátong a város közepén.

A csehszlovák lakótornyok népe

Az óváros mellé akkoriban felnövekvő új Torna a maga provinciális kis lakótelepével, gondos kiskertek közepén felszökő emeletes családi házaival gazdagabb is, ápoltabb is, mint a történeti város. A szocialista évtizedekben kiépült kertvárost a helybeliek saját magukat is megmosolyogva, „ki mit tudnak” nevezték el. A cementgyár mellett a csehszlovák ipari kiegyenlítés jegyében megvalósított szlovák vastüdő, a Kassai Vasmű, jól fizetett munkahelyek ezreit hozta magával. A gyárban dolgozók kedvezményes áron vásárolhatták az acélárut, ami a hullámlemez kerítések képében ma is ott kísért a legeldugottabb falvakban is. Magán Tornán a cementgyárnak köszönhetően kevesebb volt a vasas ingázó, így a hullámlemezek száma sem oly magas, mint tőle keletre. Az parasztváros életébe a hatvanas évek közepén berobbanó iparosítás azonban minden korábbinál erősebb építési konjunktúrát vont maga után. Ráadásul a városképi bajokat fokozandó, a megboldogult Csehszlovákiában, ahol a Šumavától az Alacsony-Beszkidekig egymást érték az erdőségek, a fa „stratégiai árucikknek” számított, ezért drasztikusan korlátozták annak építési célú felhasználását. Országos pályázatokon érlelődött ki az a „tisza és őszinte” mérnöki forma, amely lapostetős megoldásával, betonszürke homlokzatával, emeletességével, tízszer tíz méteres alapterületével oly egységbe kovácsolta a hosszúra szabott országot, hogy közel húsz évvel a válás után is letagadhatatlanok az együtt töltött évtizedek. Mikor először végigsétáltam a „ki mit tud” lakótornyai között, szinte orromban éreztem a nem is oly távoli ország szagát, amely – mint mondják – a Škodákból szétáradva itatta át a mindennapokat.

Dacára az Euró használatára gyártott vadonatúj pénztárcáknak, a rendszerváltás után felépített színes családi házaknak, Torna ma is inkább csehszlovák város, ahol kicsit még minden otthonos benzin szagú. Magyarsága is csehszlovákos. Egy idős néni szerint „ő nem igazi magyar, és nem is igazi szlovák”. Magyar még a háború alatt volt, utána szlovákabb lett a dunajeci tutajos tótnál is, ma meg már jobban örülne, ha nem is kérdeznék senki, ki népe is ő valójában. Tíz évenként azért hivatalból is rákérdeznek, innen tudom magam is, hogy a háromezres Tornán 2001-ben hivatalosan ugyanannyi magyar, mint szlovák élt. Mellettük igen jelentős, közel tíz százalékos volt a magukat romának vallók részaránya. A számok azonban csak a felszínét mutatják a háromnemzetiségű városban megfigyelhető etnikai átrendeződésnek, amelyet a magyarság erős asszimilációja és a cigányságnak a statisztikánál nagyságrendekkel erőteljesebb jelenléte

határoz meg. A népszámlások nemzetiségi „pontatlansága” nem új keletű probléma a vidéken. A két világháború között, amikor a politika az etnikai többségben egyben határmódosítási lehetőséget is látott, mind a szlovák, mind a magyar közírók ostromozták Kassa-környék lakóit, mivel azok nem akarták nyíltan felvállalni nemzeti hovatartozásukat. Idézet a megye 1939-ben kiadott monográfiájából: „A népszámlálási önkényt könnyűvé teszi Kassán és környékén a kevert nyelv és az igen kevésbé tiszta nemzeti öntudat.” A változó magyar-csehszlovák közhatalom a maga módján szívesen áldozott a frissiben határvidékké lett város megerősítésére. A csehek 1920 után fináncraktanyát és korszerű iskolát építettek, elesett légionáriusaiknak emlékművet avattak, átadták a csillogó Bafa cipőáruházat, amit a helybeliek csak „bátyaként” emlegettek. 1938 után a magyarok aztán lerombolták a cseh katonák emlékművét, látványos akcióban sokgyermekes magyar családoknak juttattak házakat, és a helyi vezetés kényelmét növelendő új jegyzőlakot alakítottak ki. Ezek az épületek ma kopott fáradtsággal tekintenek az utcán elhaladó fénylő autókra. Mintha nem is csupán egy tág emberöltő történetét kellene elviselniük, hanem szomszédjaikhoz hasonlóan maguk is a századfordulón kibomló polgárosodás szülöttei volnának.

Ráncok a történelem orcáján

„Torna ma is élénk vásárhely, de élénkségéből sokat veszített azóta, hogy 1881-ben a megyei hatóságot az Abaúj vármegyében való bekebelezés következtében feloszlatták ” – olvashatjuk a régi Magyarország monográfiájában. A mai látogató aligha hinné el, hogy ez a falunak túlságosan nagy, de városnak sem igazán nevezhető település évszázadokon át egy egész vármegyét kormányzott, igaz mind között a legkisebbet. A vármegyeháza, mintha pironkodna mostani csúfos állapotán, omladozó tetőzetén és széljárta üres termein, óriási fakorona mögé bújik a kíváncsi tekintetek elől. Pedig a néhanapján feltűnő turistacsapatok figyelme aligha akadna meg rajta. A gépek objektívjei a házak felett uralkodó vár lenyűgözően romantikus sziluettjét keresik. Mint az lenni szokott az ilyen várakkal, ez is romos már, mivel békésebb időkben a várurak leköltözködtek a sík mezőre. A tornai késő reneszánsz kastély kerek sarokbástyaival két és fél évszázadon át volt büszkesége a főúri famíliáknak. Fényét tovább emelte a halastó körül kialakított romantikus park, amit Fényes Elek 19. századi földrajzi szótára „jeles kertként” emleget. A köznéptől elzárt területen idővel angol

mintára tenispályát alakítottak ki és sportlovardát működtettek, amit két hatalmas kutya vigyázott a falusi köznéptől. A grófné hetenként fellátogatott a szemben lévő templomba. „Az esperes úrral lassan lépkedtek, nem úgy ám, mint a parasztok!” – meséli egy kilencvenes évei felé járó asszony. Aztán a háború mégiscsak futásra kényszerítette a kimért eleganciát. Az államosítással a „dolgozó nép kezébe” került a kastély kertestül, kutyástul, lovardástul. A bársonyos forradalom forगतagában végül gazdátlanná lett, és rohamos léptekkel kezd hasonlítani hegyen álló elődjére.

A háború persze nem az arisztokráciában okozta a legnagyobb kárt. A huszadik század utolsó békés évtizedében a város lakosságának 20 százalékát tették ki az izraeliták, akiknek eltűnése nagyon fájó és nagyon szegyenletes is volt. A múltra fogékony emberben a hajdani országút mentén sorakozó kereskedőházak átpuccolt homlokzatai a mindenáron való felejtetni akarás városméretű freskójává egyesülnek. „Nincs itt igény a régiségre” – kapom a választ, amikor az utolsóként megmaradt korabeli kirakatszekrény mellett próbálok védőbeszédet tartani az amúgy rendkívül barátságos tulajdonosnál. A házfalak fájdalma mögött persze mindig ott lappang a helybeliek fájdalma. A vályogházakba erőszakolt plasztik ablakok torz modernizációja a helyi társadalom felemásra sikeredett rendszerváltásaiba nyújt betekintést. Leginkább persze a legutóbbiba, amely megint csak nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Gazdagság és nyomor szomszédokká lettek Tornán is.

Felár a koszorúkért

A szocialista évtizedekből örökölt áruház, posta és buszmegálló kijelölte központi háromszögben mindig nagy az élet. A várakozóknak az új egyházak apostolai osztogatnak rajzfilmfigurásan mosolygó arcokkal telenyomatott füzetecskéket. Igény szerint magyarul vagy szlovákul. Időnként egy-egy fehér busz kanyarodik a térre, beszipantja az ott állókat, de egy óra múlva újabb turnus toporog a buszmegállót jelző bódé környékén. Az út két szélén rendetlenül parkoló autók tucatja. A sofőr általában le sem állítja a motort, csak felszalad az áruház lépcsőjén, s közben igyekszik nem tudomást venni a kocsmától ára miatt elpártolt polgártársairól. Egy perc múlva zörgős zacskókkal és színes üdítőkkal tér vissza. A gyerekülésen gondosan ápolt utódok várják a cukros uzsonnát. Odafele a lépcső nagyszínpadán újabb kör fut át, joghurtos pohárba csomagolt szeszekre tapadnak a kezek. A társasághoz egy-egy gyerek is csatlakozik. Szigorú üzenettel érkezik hazulról, de az apjától kapott félelős nápolyi elbizonytalanítja, követi képességeit.

Akármilyen kopottas is a hétköznapi város, ünnepeiben szorgalmas és állhatatos maradt. Az első euróban számolt Mindenszentek közeledtén, mint előtte annyi forintos és koronás évben, megint csak nyüzsgő népáradat szőtte tele az utcákat. A faluról származottaktól a telhetetlenebb buszsofőrök húszcentes felárat kértek a túlméretezett koszorúért. A törzsgyökeresek virágokkal megrakott talicskákkal kanyarodtak a tornai temetők felé vezető utakra. Öregasszonyok féltő gonddal igazgatták a sírokat, mintha csak férjük ünnepi ruháját elsimító fiatal menyecskék lennének. Az unokák a még sokáig élők látható érdektelenségével, de némán és jól nevelten túrték a családi programot. Október utolsó napján aztán a maguk módján ők is megemlékeztek a túlsó világról. Sötétedés után világító laptopokkal felszerelkezett iskolás csapat vonult át a városon. Útjukon a helyi polgárőrség jó előre elterelte az amúgy sem túl nagy forgalmat. Az egyenruha gyanánt viselt foszforeszkáló mellénybe öltözött fiatalemberek szinte mind cigányok voltak. Autónkat már a város szélén leállították, érdeklődtek úticélunk felől, türelmet kértek. A kényszerpihenő alatt a helybéli sofőr felvilágosított, hogy korántsem kizárólag a népünnepély idejére állt össze a polgárőrség: „Torna sosem volt az a hely, ahol a megázott bankót az ablakba tették ki száradni, de az utóbbi években csak azt nem lopták el, ami le volt betonozva.” Azt is megtudtam, hogy a kassai belváros szanálása után az ottani lumpok olcsó lakást keresve az ő városukba tették át székhelyüket. A polgárőrségben pedig azért van sok cigány, mert közöttük relatíve sok a munkanélküli, akiket a városháza közmunkásként foglalkoztat. Mire jó negyed óra múlva a templomdombra értem, a maskarába öltözött gyerekek már hazafelé ballagtak. A sötétben egyértelműen láttam, amit nappal talán észre sem vettem volna, hogy a száműzetett Nepomuki Szent János innen fentről, kényszerű magányából is vigyázta útjukat.

Krnacs Ágota: *Házi oltárok sorozat*

KISS MÁRTA

Túristvándi – Kis falu, nagy tervekkel¹

Nem csoda, hogy Túristvándi a Tiszahát egyik leglátogatottabb települése, hiszen a vendéget fogadó látvány elragadó: a vadregényes, buja növényzetű folyóparton teljes épségében megmaradt, 18. századi, Közép-Európában is ritkaságnak számító, fából készült vízimalom áll.² A malom ma is működőképes, a gondnokok bizonyos időközönként be is indítják.

Nemcsak a műemlék környékét, de az egész falu hangulatát meghatározza a dús zöld növényzet, a vízililiomokkal teli Öreg Túr, melynek kacsaringói – a helyiek szerint – kilencvenkilenc kanyarral ölelik körül a települést.

Minden út Túristvándiba vezet – mondhatjuk –, hiszen a település négy irányból is megközelíthető, közlekedési szempontból központi elhelyezkedésű a kistérségben. A Túr által lehatárolt félszigeten kialakult falu papírsárkány alakú, három nagyobb utcája négyszöget alkot, melyből kis szalagokként utcácskák „lógnak ki”. A nem mindennapi faluszerkezet miatt első ránézésre nehéz megmondani, hol is van a falu központja, és ha jobban megvizsgáljuk, látható, hogy Túristvándinak legalább két központja van. A Tiszakóród felé vezető elágazásnál jól körülhatárolható a falu hagyományos centruma: a polgármesteri hivatal, az iskola, a művelődési ház, a református templom,³ a

---

1 Jelen tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjának (NKFP) kutatásán alapuló szöveg rövidített változata. Az eredeti tanulmány (ugyanezen a címen) jelent meg: In: Váradi Monika (szerk.): *Aprófalvak lépéskényszerben*. Új Mandátum Kiadó–Jelenkutató Alapítvány, Budapest, 2008. 334-369 pp.

2 A malom Mária Terézia uralkodása alatt épült 1752-ben, de már 1315-ben is említik, hogy itt vízimalom állott. A szerkezete Közép-Európában egyedülálló: három hajtókerekes, alulcsapós. Az Országos Műemléki Felügyelőség a hatvanas évek elején figyelt fel az épületre, 1962–1965 között helyreállították, azóta múzeum.

3 A templom középkori alapjai még mindig fellelhetőek. A református lelkész a vele készített interjú során elmondta, hogy a templom az 1970-es árvíz során nagyon megrongálódott, utána régészek segítségével újjátették fel. A harang villamosítása éppen ott-tartózkodásunkkor zajlott.

felújított patinás épületű parókia, valamint a közeli katolikus imaház. Ez tehát a falu hagyományos központja, míg a vízimalom köré épült panzió, fa-gyizó, ajándékbolt, élelmiszerbolt és kocsmá Túrístvándi idegenforgalmi köz-pontját alkotja a Kömörő felőli elágazásnál. A kettő között helyezkedik el a volt Kende-kúria épületeiben⁴ az óvoda és az idősek klubja, valamint a falu egyik büszkesége, a környéken ritkaságszámba menő teleház. A település szerkezetében megfigyelhető kettősség a fejlesztési célokban is megjelenik: a falu vezetése egyrészt mindenáron meg akarja tartani hagyományos okta-tási és közigazgatási intézményeit, másrészt a turizmus és az ehhez kapcsolódó szolgáltatások fejlesztésében látja a község jövőjét.

„1997 óta azt vizsgáljuk, hogy mi lehet a kitörési pont.”

Annak ellenére, hogy a település külterületének 90%-a a Szatmár-Beregi Tájvédelmi Körzethez tartozik és a – régen rendszeresen víz alá kerülő – földek nagy része mocsaras, Túrístvándiban az emberek hagyományosan mezőgazdaságból éltek. A téesz időszakában majd minden háznál tartottak állatot, később, a kilencvenes évek derekán, a szociális földprogramnak köszönhetően ismét viszonylag nagy állatállomány (körülbelül száz tehén) volt a faluban. Mára azonban a mezőgazdaság a többség számára legfeljebb a család ellátását szolgáló ház körüli veteményest vagy a kiegészítő szezonális jellegű tevékenységet jelenti. A téesz felszámolása után 2004-ig még működött a tejátvevő, majd ennek megszűnésével a településen, egy ember kivételével, mindenki eladta a teheneit. Jelenleg kilenc-tíz család foglalkozik mezőgazdasági tevékenységgel, de közülük is csak kevesen végzik ezt főállásban, majd mindegyik gazdálkodó családnak van legalább egy biztos keresettel rendelkező tagja. A rendszerváltást követően elindult néhány vállalkozás, többségük azonban tiszavirág életűnek bizonyult. Mára a boltokon és a kocsmákon kívül csak a hat-hét éve indult falusi vendéglátók működnek, az önkormányzat kivételével nagyobb munkaadó nincsen a faluban.

Az elmúlt tizenöt évben nőtt a lakosság száma (1990-ben 720, 2004-ben 770 fő), ami a kistérségen belül kivételesnek számít. A természetes szaporodást, valamint a vándorlási egyenleget mutató adatok nagyon ingadozóak,

---

⁴ A Kende-kúria épületei teljes felújításra szorulnak, hiszen ezek a 18. században egészen más céllal épültek, a teleház felújítására a tervek már elkészültek.

nem egyértelmű, hogy elvándorlás vagy odavándorlás, pozitív vagy negatív szaporodási ráta jellemzi a falut, legfeljebb egy-két éves trendek rajzolódhatnak ki. Bár 2000 óta a falu lakosság száma ismét enyhén csökken, illetve stagnál,⁵ mégsem beszélhetünk egyértelműen kedvezőtlen fordulatról. Túristvándi lakosságának 26%-a 18 év alatti, 19%-a 60 év fölötti. A faluban arányait tekintve több a fiatal, mint az idős, a település társadalma tehát viszonylag fiatalnak mondható.

A fenti adatok azt támasztják alá, hogy a falu sorsa nem dőlt el egyértelműen: „Ebből még bármi lehet”. A falu vezetése mindent meg is tesz a tendenciák megváltoztatása, azaz a lakosság megtartása, illetve növelése érdekében, s ennek kulcsát a fiatalok otthontartásában látja. Túristvándiban a legfőbb problémát a munkanélküliség jelenti; a statisztikák szerint a falu lakosságának csupán 14%-a dolgozik, a többiek munkanélküliek, inaktívak vagy eltartottak, minden egyes dolgozó emberre több mint hat eltartott jut.⁶ A település vezetése az aluliskolázottságot tekinti a magas munkanélküliség egyik legfőbb okának, ugyanis Túristvándi lakosságának 62%-a csak nyolc vagy annál kevesebb osztályt végzett, és csupán 2,3%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Ezek az arányok messze elmaradnak mind az országos, mind a Fehérgyarmati kistérség iskolázottsági arányaitól. Ezért a településvezetés szerint a probléma megoldását a fiatalok képzésével, otthontartásával kell kezdeni, ennek azonban alapvető feltétele, hogy megfelelő elhelyezkedési lehetőséget tudjanak számukra kínálni.

A posztját tizenegy éve betöltő, munkáját hivatásként végző ambiciózus polgármester asszony⁷ mindezzel tisztában van, tudja, hogy a falu helyzetének javításához komplex, hosszú távú fejlesztésre van szükség, amelynek léptéke azonban csak a településinél nagyobb, kistérségi és regionális lehet. Véleménye szerint, Túristvándi legfőbb fejlesztési lehetősége a turizmus.

---

5 A 2000-ig növekvő – és akkor 780 főnél kulmináló – tendencia megtört, és négy év alatt enyhe csökkenés, majd stagnálás következett be. Az ilyen kisebb ingadozásokból azonban nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket.

6 Foglalkoztatott 106, munkanélküli 100, inaktív kereső 319, eltartott 247. (Forrás: T-Star adatbázis, 2004.)

7 A Kölcséről származó, hat fiúgyermeket nevelő asszony először 1996-ban, időközi választáson indult polgármesternek. Azóta háromszor is újra választották, legutóbb 2006-ban. Polgármesteri, családayai teendői mellett az elmúlt években két diplomát is szerzett. A polgármester asszony mellett támogató, aktív képviselő-testület dolgozik, vezetői stílusára mégis az jellemző, hogy egy személyben tartja kézben a község irányítását, a mindennapi döntésektől a lobbizásig.

Ha a térség (szűkebben a Tiszahát) egységes arculatot tudna kialakítani, és létrejönne egy tartósan, megbízhatóan működő turisztikai piac, a község helyzete stabilizálódhatna.

Valóban, első benyomásai alapján azt mondja a látogató, hogy a falu minden adottsággal rendelkezik a turizmus fellendítéséhez. Túristvándi és környezetének növény- és állatvilága gazdag: a Túr partját védett fasorok övezik, a környéken olyan különleges növények találhatók, mint a tündérrózsa és a sárga nőszirom, olyan védett állatok is élnek itt, mint a haris és a keresztes vipera.

A malom látogatottsági adatai azt mutatják, hogy a Szatmárba érkezők nagy része fontosnak tartja a túristvándi malom megtekintését, a műemlék gondnoka szerint évente átlagosan 30–32 ezer ember fordul meg itt.

Az egyelőre még csak átutazó vendégek vajon hajlandóak lennének hosszabb időt is eltölteni a faluban? Az ezredforduló óta ugyan a magán-szállásadásban nagy változások történtek – a vendégéjszakák száma több mint négyszeresére nőtt –, a helyiek szerint a településnek a jelenleginél sokkal nagyobb lehetőségei és kapacitásai vannak ezen a téren. Az idegenforgalmi adatokat vizsgálva⁸ láthatjuk, hogy a vendégéjszakák száma évenként nagyon ingadozó. A helyiek szerint az ezredforduló évében bekövetkezett tiszai ciánszennyezés – annak ellenére, hogy a Tisza Túristvándi alatti szakaszán történt – nagy károkat okozott az idegenforgalomban, a bizalom azóta sem állt teljesen helyre.⁹

A polgármester megítélése szerint Túristvándinak az idegenforgalmi látogatottság növelése érdekében a turisztikai szolgáltatások bővítését kell megcéloznia. Hét faluturisztikai vállalkozás és egy panzió működik a településen, melyek már jelenleg is igyekeznek a szállásadáson kívül plusz szolgáltatásokat nyújtani az érdeklődőknek. Majd mindegyik vendégfogadónál épült kinti kemence, melyben lángoskenyeret sütnek, hajó és bicikli is kölcsönözhető, egy nyugdíjas tanító pedig természetjáró és gyógynövénygyűjtő túrát szervez a látogatók számára. A panzió tulajdonosa a gyér téli forgalmat disznóvágással és hurka-kolbászkóstolóval próbálja fellendíteni.

---

8 Forrás: T-Star adatbázis, 2004.

9 A ciánszennyezés turizmusra gyakorolt romboló hatásáról több szakértői vélemény is született. (Lásd Nemes, 2000.) Az idegenforgalmi adatok alapján nem tudjuk ellenőrizni a ciánszennyezés hatását Túristvándiban, ugyanis 2000 előtt nincsenek erre vonatkozó adatok a T-Star adatbázisban. Az azonban látható, hogy 2000-ben volt a legalacsonyabb a vendégéjszakák száma a településen.

A turisztikai szolgáltatások mellett azonban számos egyéb falu- és térségi szintű koncepció és terv létezik, amelyek megvalósításáért erőt és energiát nem kímélve, évek óta küzd a község vezetése, élén a polgármester asszony. De vajon reális tervek ezek? Valóban turisztikai, oktatási és kulturális központtá válhat-e ez a 770 fős kistelepülés? Meg tud-e birkózni a falu az alacsony végzettségű emberek munkába állításának, a képzett fiatalok otthontartásának feladatával? Ezek a kérdések izgatják a falu vezetőit, lakóit, és persze, ebből következően minket, kutatókat is.

„Azelőtt ott volt Kende báró, azután meg a téesz, és minden megmondott, hogy mettől meddig.”

Hadházy Pál református lelkész 1932 és 1975 között Túristvándiban teljesített szolgálatot, és írt a faluról egy néprajzi dolgozatot, melyet a Jósza András Múzeum adott ki. A község történetének vázlatos bemutatásakor legfőképpen e munkára támaszkodunk.¹⁰ Hadházy szerint Túristvándi társadalma az 1930-as években három rétegből állt.¹¹ A lelkész a falu „vezető rétegébe” nyolc gazdacsaládot sorolt. „Közülük került ki a főbíró, törvénybíró, a községi képviselő-testület, s nem utolsósorban ők voltak az egyház-község vezetőségében, így a presbitériumban és az iskolaszékben is” (Hadházy, 1986:47). A második réteget a kisparasztok képezték, akiknek körülbelül 5–15 hold földjük volt. A harmadik csoportba tartozott a falu nagy része (75%-a): az 1–4 hold közötti törpebirtokkal rendelkező napszá-

---

10 Az ő kutatásai alapján tudjuk, hogy az első írásos forrás, melyben Túristvándit Tur néven megemlítették, az 1142-ben keletkezett Várad-i regestrum volt, de azt nem lehet biztosan tudni, hogy a Tur nevű település valóban a mai település helyén feküdt-e. A 12. században Kulchey ispán építette meg a Cégényi kolostort, melynek birtokai közé tartozott Tur is. A település a 13. században a Culchey családból származó Istvánról kapta az Istvándi nevet, ami azt jelentette, hogy „Istvánké”. A Kölchey család cégényi Kende ági leszármazottja volt báró Czégényi Kende Zsigmond, aki Túristvándiban lakott, és akinek Cégényben, Fehérgyarmaton, Csekén, Fülesden, Sonkádán és Tiszakóródon is voltak birtokai, összesen közel 7400 hold nagyságban. A báró 1933-as halála után birtokait négy gyermeke örökölte, az Istvándi uradalom György nevű fiáé lett, aki már nem Istvándiban, hanem Cégénydányádon élt egészen 1945-ig. (Hadházy, 1986:44–46)

11 A falu határának területe 2902 katasztrális hold volt, ebből Kende Zsigmond báró 1800 katasztrális holdat birtokolt. A falusiak között egy 150 katasztrális holdas, két 80 katasztrális holdas, egy 30 és öt 20 katasztrális holdas gazda volt, a maradék 550 katasztrális hold a kisparasztok között oszlott meg, akik átlag 2–8 hold közötti földet birtokoltak (Hadházy, 1986:44).

mosok, valamint a földnélküli zsellérek.¹² A néprajzi leírásban külön csoportként szerepel a diplomával rendelkező értelmiség, amelyhez a falusi tanítók és papok tartoztak, valamint a lelkész említést tesz öt zsidó családról is.¹³ Az 1930-as években Túrístvándiban öt cigány család is élt, akik a falun kívül, a Túr partján kis kunyhókban összezsúfolva laktak, főként muzsikálással keresték kenyerüket, ezért „úri cigányoknak” hívták őket.

A falu társadalmától elkülönülten, szigorú hierarchia szerint élt, működött a Kende-uradalom. Az uradalmi alkalmazottak közül a tisztségviselők (intéző, ispán) voltak a legkiváltságosabbak, őket követték a belső cselédek („prádés” kocsisok, inasok, szobalányok, kertészek és mesteremberek), majd a gazdák, béresek, lovászok, pásztorok következtek.

A népszámlálási adatok némiképp árnyalják a községben élő hajdani szemtanú társadalomrajzát. 1930-ban a mezőgazdasági népességhez sorolt 224 kereső valamivel több mint fele (52,2%) földnélküli mezőgazdasági munkás volt, a cselédsorban élők a keresők közel egyötödét (19,2%) alkották, s náluk alig valamivel volt nagyobb (23,7%) az önálló birtokosok csoportja.¹⁴ Gyáni Gábor szerint a harmincas években a státusz meghatározásában a kis földbirtok nem játszott túl nagy szerepet, ugyanis „a napszámosok és a cselédek jelentős hányada is gazdálkodott azokon a tenyérnyi parcellákon, melyeket bérelt, vagy amit a bér naturális részeként saját használatra kapott (szegődményföld)” (Gyáni–Kövér, 2004:322). Így tehát a napszámos és a kisbirtokos réteg életvitelét tekintve nem válik el élesen egymástól. A túristvándi társadalom széles talapzatát az 1930-as census alapján nem a kisbirtokosok, hanem a földnélküli szegényparasztok, azaz a napszámosok alkották, akik „felesbe vagy harmadába” dolgoztak az uradalomban és a nagyobb gazdacsaládoknak. A földnélküli zsellérek egy része

---

12 Az 1935. évi adatok szerint Túrístvándiban 236 család élt, közülük 39 föld nélküli volt, 52 család 1 holdnál kevesebb, 86 család 1–5 hold, 54 család pedig 5–50 hold közötti földdel rendelkezett (Hadházy, 1986:50–52).

13 Ők „a falu lakosságától nem különültek el, de vallásuk mégis megkülönböztette őket”. A II. világháború végén deportálták őket, a huszonhárom zsidó családból ketten maradtak csak életben (Hadházy, 1986: 52).

14 Forrás: Az 1930. évi Népszámlálás, 2. rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakott helyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok. Magyar Statisztikai Közlemények új sorozat 86. kötet. Gyáni Gábor szerint az 1–10 holdas birtokosok közül azok, akik az 1920-as censusban még önmagukat a földműves-napszámos kategóriába sorolták, az 1930-as censusban már kisbirtokosként szerepeltek, sőt még az „illetményföld-járandósággal ellátott gazdasági cselédek is bevonták a birtokosok körébe”. Ez az 1920-as években „végrehajtott földreform hatásáról, illetve arról tanúskodik, hogy a húszas évek során számottevően felduzzadt a kistulajdonos parasztság számaránya” (Gyáni–Kövér, 2004:306).

a felkapaszkodás reményében az ország más peremvidékeihez hasonlóan,¹⁵ Amerikába utazott szerencsét próbálni. A 19. század fordulójától a II. világháború végéig csak Túristvándiból több mint ötven ember vándorolt ki (Hadházy, 1986:3–40). A szegény nincsteleneken kívül módosabb kalandvágyók is szerencsét próbáltak, a fiatal és középkorú munkaképes férfiak és nők útját kivándorlási ügynökségek szervezték. A kiutazás ugyan nem volt olcsó dolog, a század elején akár öt hold föld árába is kerülhetett, a kényszer miatt mégis nagyon sokan kivándoroltak. A kivándorlók fele nyolc-tíz év után hazajött. A túristvándiak együtt laktak egy chicagói – a faluból származó család által kiadott – szálláson és jószerivel mindannyian ugyanabban a vasgyárban dolgoztak. Akik visszajöttek, szinte kivétel nélkül földet és portát vásároltak az összegyűjtött pénzükből.¹⁶

Nagyot ugorva előre és a legfontosabb állomásokat érintve a község történetében: 1949-ben a település lélekszáma 927 volt, ekkor a keresők 80%-a a mezőgazdaságban dolgozott, túlnyomó többségük 1–10 katasztrális holdig terjedő kisbirtokokból élt. 1960-ban érte el a település a legnagyobb, 1041 fős lélekszámot, ekkor a keresők 78%-a élt a mezőgazdaságból, akiknek nem egészen fele a téésznél dolgozott, nagyobb részük alkalmazottként, 1970-re a mezőgazdaságban dolgozók 90%-a az állami gazdaság vagy a téesz munkása lett.¹⁷ Túristvándiban 1974-ig önálló téesz működött, amely ekkor a nagyarival együtt beolvadt a szatmárcsekei szövetkezetbe. Ettől kezdve szövetkezeti busz vitte a két faluból a munkaerőt a Haladás Termelőszövetkezet szatmárcsekei üzemegységeibe. A szövetkezet 1992-ig működött, majd az eladósodott téesz tönkrement. Túristvándiban alakult ugyan egy faluszövetkezet, amelyben újraindult a fafeldolgozás, de csak néhány évig működött. Ma körülbelül tíz család számít helyi viszonylatban közepes vagy nagyobb gazdálkodónak, a többiek eladogatták vagy bérbe adták földjeiket.

---

15 Lásd ehhez többek között Mátyus–Tausz, 1984, Osgyáni Gábor 2008.

16 Többeknek azonban nem jött be a számítása, ugyanis hazaérkezvén nem ismerték az itthoni helyzetet, és még az állomáson beváltották a dollárban hazahozott keresetüket koronára, ami akkor hatalmas összegnek tűnt, de később kiderült, hogy semmit sem ér (Hadházy, 1986:3–40). A történet érdekessége, hogy a nem túl távoli múlt amerikai kivándorlási hulláma, mely Túristvándi lakosságának jó részét érintette, mára történelemmé vált, nem jelenik meg az elmesélt élettörténetekben.

17 Forrás: 1960. és 1970. évi népszámlálás. Az aktív és inaktív keresők és eltartottjaik nép-gazdasági ágak szerint, továbbá a Mezőgazdasági aktív keresők alágazat és foglalkozás szerint.

A cselédlét és a téesz-világ toposzként jelenik meg a túristvándiak elbeszéléseiben, szerintük ugyanis ezek a történelmi tényezők ma is meghatározzák az emberek mentalitását. A képviselő-testületi tagok közül többen is ezzel magyarázzák, hogy a falusiak nem igazán vállalkozó szelleműek. Egyikük így fogalmazott: *„A téeszvilágban mindig megmondták az embereknek, most ide kell menni, most azt kell csinálni. Előtte volt a Kende báró – a parasztság igen kis létszámban volt jelen –, a cselédeknek mindig megmondták, hogy ide kell menni, ezt kell csinálni. A rendszerváltással jött egy olyan társadalmi változás, hogy nem igazán mondják meg az embereknek, hogy mit kell csinálni. Vagy kitalálja, hogy mit kell csinálni, vagy egyszerűen csak sodródik. És ennek a rétegnek – akik ide vezethetők vissza a téeszvilághoz meg még megelőző földesúri világhoz – nincs, aki megmondja, hogy mit csináljon, vagy ha megmondják, nem akarják azt csinálni.”*

A múltból öröklött cseléd-mentalitás továbbéléséről egy volt uradalmi faluban folytatott kutatása alapján Tausz Katalin így ír: *„A tartózkodás a kockázatvállalástól, a biztonságra törekvés még ma is mélyen gyökerezik a volt cselédek gondolkodásában, életmódjuk legfőbb szervező, szabályozó értékeként működik. [...] Mindig más keze-lábaként munkálkodtak, úgy tekintették őket, hogy nem képesek önmaguk irányítására [...]”* Tausz a mobilitás hiányát ugyancsak a cselédfalusi léttel hozza összefüggésbe. Érvelése szerint, a cselédek számára biztosítva volt a megélhetés minimális szintje, ha jól szolgáltak, egész életükben a falujukban maradhattak, nem kíváncsoltak el a településről, így *„megrögződtek munkájukban”*, s ez a mentalitás később is tovább élt. (Mátyus–Tausz, 1984:129–130)

A falu lakosságának összetétele az elmúlt hatvan év során igencsak megváltozott, ami a történelmi tényezők magyarázó erejét illetően óvatosságra int. Azt azonban megfigyeléseink is alátámasztják, hogy a helyiek önállósodási hajlandósága nem túl magas, a faluban működő egyéni vagy családi vállalkozások körülbelül felét, a két munkahelyteremtő vállalkozás egyikét sem túristvándi származásúak működtetik.

„Az ember itt vidéken megpróbál mindent.”

A lakosságot megélhetés szempontjából két nagyobb csoportra oszthatjuk: a kisebbséghez azok tartoznak, akik állandó munkahellyel rendelkeznek (14%), a lakosság több mint fele azonban munkanélküli vagy inaktív.¹⁸ A

---

18 Forrás: 2001. évi népszámlálás.

túristvándi foglalkoztatási adatokat vizsgálva feltűnik, hogy a munkanélküliség főként a férfiakat sújtja, a Fehérgyarmati kistérséggel összehasonlítva pedig látható, hogy míg az inaktív keresők és az eltartottak helyi és térségi aránya nagyjából megegyezik, addig a foglalkoztatottak aránya jelentősen alacsonyabb, a munkanélküliek aránya pedig jóval magasabb Túristvándiban, mint a kistérségben. A foglalkoztatottak többsége, közel 60%-a a szolgáltató szektorban, a többiek az iparban dolgoznak. Bár a mezőgazdaság visszaszorulása és a szolgáltatások térnyerése megfelel az országos tendenciáknak, Túristvándiban az agrárszektorban drasztikus változások következtek be: míg 1980-ban a dolgozók több mint 60%-a mezőgazdasági alkalmazott volt (az ipari melléküzemágakban foglalkoztatottakkal együtt), addig 2001-ben a népszámlálási adatok szerint egy fő dolgozott a mezőgazdaságban.¹⁹

A hivatalos statisztikák szerint tehát Túristvándi munkaképes korú lakosságának csupán negyede aktív. Ők töltik be az önkormányzati intézmények állásait, közülük kerülnek ki a kereskedelmi és vendéglátó egységek tulajdonosai és dolgozói, ők azok, akik anyagi megfontolásból állami gondozott gyerekeket nevelnek, és a gazdálkodó családok nagy része is e kategóriába tartozik. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az aktív, több lábon álló családokban is gyakran találkozni leszázalékolt vagy más okból inaktív emberekkel. Több családban is tapasztaltuk, hogy a férfiakat valamilyen egészségügyi probléma miatt leszázalékolták a kilencvenes években.²⁰ Mivel azonban nem teljesen munkaképtelenek, valamiféle családi vállalkozást²¹ indítottak – egy másik családtag nevén –, és jellemzően vendégfogadói, eladói vagy könnyebb gazdasági munkákat végeznek. Ők tehát a vállalkozásba besegítve dolgoznak, a statisztika szerint azonban inaktívak.

---

19 A statisztikában nem jelenik meg az a körülbelül tíz család, amely főként, de nem kizárólag a mezőgazdasági termeléssel foglalkozik.

20 A rendszerváltás után az országban sok helyen a tömegesen elbocsátott emberek a munkanélkülivé válás elől menekülve leszázalékoltatták magukat, mert ez biztos jövedelmet jelentett. Erről a jelenségről többen is beszámoltak (lásd többek között Simonyi, 1995). A Tiszahát környékén is nagyon magas a leszázalékoltak aránya, az egyik környékbeli orvos szerint a helyieket főként szív- és érrendszeri betegségekkel százalékolták le, de jelen vannak a tüdőbetegség, asztma, reumatológiai és ortopédiai betegségek is. Markáns csoportot képviselnek a pszichiátriai betegséggel leszázalékoltak is. Feltehetően közöttük is sokan vannak, akik menekülési útként választották a rokkantságot, ami azonban egy életre behatárolja cselekvési lehetőségeiket.

21 A családi vállalkozás terminust nem hivatalos értelemben használok.

A faluban a munkahelyeknek csupán a felét töltik be túristvándiak, ugyanannyi más településről bejáró dolgozik itt, mint amennyi helyi lakos.²² Ez azt jelenti, hogy kétszer annyi dolgozóra van szükség, mint amennyi a faluból kikerül, azaz a nagy munkanélküliség ellenére munkaerőhiány mutatkozik a településen.²³ Itt újra az alacsony képzettség problémájába ütközünk, ugyanis ezek a többségében hivatali vagy tanári állások magasabb végzettséget igényelnek.

A tipikus túristvándi megélhetési stratégiának a több lábon állást nevezhetjük. Jó esetben a család legalább egyik tagja biztos munkahellyel és fizetéssel rendelkezik, miközben földműveléssel, esetleg vendégfogadással is foglalkoznak, vagy állami gondozásba vett gyerekeket nevelnek. Akik az előbbiekben felsorolt lehetőségekkel élni tudnak, a szerencsésebbek közé tartoznak, de ők is csak több lábon állva tudnak boldogulni. Az ő megélhetési stratégiáikat a későbbiekben részletesen bemutatjuk.

A másik csoportba tartozó, állandó jövedelemmel nem rendelkező családok szintén többféle forrásból próbálnak megélni, a különböző segélyek mellett köz- és feketemunkát végeznek. A szociális védőhálóra és az önkormányzati foglalkoztatásra szorulóknak között nagy arányban találunk roma lakosokat,²⁴ akik közül néhányan kiegészítő jövedelemként a szociális földprogram keretében uborkát is termesztének.

A túristvándiak etnikai konfliktusokról nem beszélnek, magunk sem tapasztaltunk erre utaló jeleket. Általánosan hangoztatott nézet: mindegy, hogy ki milyen származású, az a lényeg, hogy rendes ember-e vagy sem. A romák sem panaszkodnak: „Itt a faluban nincsen az, hogy a cigánygyerek ki lenne közösítve. A fiatalok is jól megvannak egymással. Sok a vegyes

---

22 Forrás: T-Star adatbázis, 2004.

23 Juhász Pál szerint a kis falvak esetében racionális magyarázata van annak, hogy a munkaerőhiány ellenére munkaerő-túlkínálat lép fel. E látszólagos ellentmondás oka, hogy minél kisebb egy piac, annál kevésbé valószínű, hogy a kereslet és a kínálat találkozik. (Juhász, 2005) Példának okáért, ha egy tanári állás megürül, nem biztos, hogy a településen élő, megfelelő diplomával rendelkező szakember éppen rendelkezésre áll; lehet, hogy kisgyermekével van otthon, vagy éppen egy másik állást tölt be másutt. Kevés az esély rá, hogy egy ilyen kicsi piacon az adott pillanatban összetalálkozzon a keresleti és kínálati oldal.

24 A cigány terminust a roma megnevezéssel szinonimaként használom, mert ez egy belső kategória, amit önmaguk megnevezésére használnak. Túristvándiban a 2001-es népszámláláskor 34-en vallották magukat romának, a 2006-os kisebbségi választáskor 39-en vetették magukat jegyzékbe, és 36-an szavaztak. Ezek a számok azonban nagyon messze állnak a Cigány Kisebbségi Önkormányzat vezetőjének számításától, aki szerint 198 roma él a faluban.

házasság is”. Arra a kérdésre, hogy milyen a magyarok hozzáállása a romákhoz, egy kisebbségi önkormányzati tag így válaszolt: „Nem lehet mondani, hogy rossz. Ez mindenhol megvan, nemcsak a cigányba, magyarba is, hogy irigy erre-arra. Ez meg is lesz, de nem lehet mondani, hogy rossz a magyarság. Az ember, ha olyan, tisztelik, nem nézik le.” Túristvándiban a munkanélküliség és a szegénység közös sorsként nemcsak a cigányokat, hanem a magyarokat is sújtja, így nem képez etnikai és szociális törésvonalat a közösségben.

Az állásnélküliek versengenek az önkormányzat által nyújtott köz-munka-lehetőségekért, hiszen több pénzzel jár, mint a szociális segély. A minimálbérnél valamivel magasabb jövedelem azonban csak időszakos kereseti forrás, ezért a feketemunkából származó bevételekről sem mondhatnak le. Egy fiatalasszony családja megélhetési forrásait a következőképpen összegezte: *„Hat órában van felvéve a közhasznúba [a férj]. A munkanélküli segély meg attól függ, hogy megvan-e a napja. Nem tudom, hány kell hozzá. Ha megvan, akkor kap munkanélkülit, ha nincs, akkor csak szociális járu-lék jár, az 18 ezer forint. Akkor ebből élünk, meg a gyeseimből meg a családiból. Nyáron szokott meszeléseket vállalni így házon belül, kívül, de hát azt sem mindig, ritkán. Jónak jó, mert sokat pótol, pláne most, hogy ez a villanyszámla a nyakunkra szakadt, de most épp semmi munkája nincs, fu-simunka, ahogy ő szokta mondani.”* A fusi-, azaz feketemunka előnye, hogy akkor lehet menni, amikor szükséges, s minden kötelezettség nélkül ki lehet lépni belőle. A dolog azonban nem kis kockázatot rejt magában. Egy középkorú roma férfi a következőképpen fogalmazott: *„Hát ilyenek adód-nak, muszáj is elmenniük, hogy kiegészítsék azt a kevés pénzt. De volt olyan, hogy elment feketén, hogy elment szociális segély mellett dolgozni, és akkor jelentették, és megvonták tőle [a szociális segélyt]. Ez az emberek rosszmá-júsága.”* Tovább súlyosbítja a problémát, hogy a munkanélküliek nagy része immobil, a teljes munkaképes korú lakosság kevesebb, mint 8%-a²⁵ jár el más településre dolgozni. *„Fehérgyarmaton sincs munka, ott is lépi-tések vannak, olyan embereket foglalkoztatnak, aki már több éve ott van. Egy olyan ember biztos, hogy nem fog kelleni, akit be kell tanítani, az egy hónap. Nem éri meg. Inkább azt veszi vissza, aki már dolgozott. Ha nem*

---

25 7,57%. 2001-ben a teljes lakosság 791 fő volt, amelyből az idősek és a gyerekek száma összesen 210 fő volt. A munkaképes korú lakosság tehát 581 fő, akik közül 44-en jártak el más településre dolgozni. (Forrás: Népszámlálási adatok 2001.)

tud dolgozni a hivatalnál, akkor kapja ezt a 18 ezer forintot” – mondta az előbbieken idézett férfi.

Az is tény, hogy az elhelyezkedést nem csupán a munkanélküliek immobilitása gátolja. Fehérgyarmat megközelítése a távolabb eső falvak lakói számára jószerivel lehetetlen. A nagy munkaerő-kínálat miatt a vállalatok csak környező 15–20 kilométeren belül eső településekről gyűjtik össze a munkásokat, Túristvándiról és környékéről jelenleg szervezetten egyetlen üzem vagy gyár sem hord munkaerőt dolgozni. Ez annak fényében is kedvezőtlen változás, hogy a térség mindig is munkaerő-kibocsátó volt, itt soha sem volt elegendő munkahely, munkavállalók ezrei ingáztak a nagy ipari centrumokba (Budapest, Tatabánya, Miskolc stb.), ahonnan az ipar összeomlása után visszatorlódtak a kibocsátó településekre, ahol többségük azóta is tartós munkanélküliségben él.²⁶ A képzetlen munkaerő számára, álláslehetőség híján tehát marad a támogatott foglalkoztatás, ami azonban az önkormányzat korlátozott lehetőségeitől függ, és semmiképpen sem jelent megnyugtató megoldást.

„Szomorú, hogy az önkormányzatnak nincsenek arra forrásai, hogy több embert foglalkoztasson.”

A tévesz foglalkoztatói szerepét Túristvándiban is az önkormányzat vette át, és lett ily módon a legnagyobb foglalkoztató. A hivatalban az állandó alkalmazottak ugyan csak hárman vannak, az önkormányzati fenntartású intézményekben (teleház, öregek napközi otthona, házi gondozók, gyermekjóléti szolgálat, iskola, óvoda) sokan dolgoznak. A létszámot az önkormányzat minden módon próbálja megtartani, sőt növelni, s az ehhez hiányzó pénzeket, illetve az alkalmazottak folytonos foglalkoztatását igyekszik akár más (pályázati) forrásokból²⁷ is megteremteni. Ha kell, egy ember több munkakört is betölt, „mikor mire van szükség”. Ilyen időszakos munkakör például a nyáron nyitva tartó malom gondnoki posztja. Télen a fiatalabbik molnár fűtőként dolgozik, így a két munkakör kiegészíti egymást. Hasonlóan rugalmas munkakört tölt be az önkormányzati intézmények gondnoka is – egyben alpolgármester –, aki mindig ott segít, ahol éppen szükség van

---

26 Hasonló visszatorlódásról számoltak be a kilencvenes évek elején Ökörítőfülpösön folytatott kutatási tapasztalataik alapján Borsos és szerzőtársai. (Borsos–Csite–Hella–Kovács–Letenyei 1999; lásd még Rácz, 2005:554)

27 Az önkormányzati dolgozók egy részének állását is közhasznú, illetve közmunkapályázatok útján finanszírozzák.

rá. Ezek a kombinált munkakörök a forrás nélküli állásteremtés kényszerű, ám ötletes megoldásai.

Szatmárcsekével közös teleházat 1999-ben hozták létre egy munkaügyi központ által kiírt pályázat segítségével. Később azonban úgy gondolták, hogy le kellene válni Szatmárcsekéről – hiszen igazgatási, intézményi kapcsolatok soha nem kötötték össze a két falut –, így 2003-ban meglévő eszközeikkel létrehozták a Túrístvándi Felemelkedéséért Kht.-t, és a teleház teljes mértékben az önkormányzat tulajdona lett. Az elsősorban pályázatfigyeléssel és -írással foglalkozó szervezetben két állandó dolgozót foglalkoztatnak, akik mellé nemrégiben felvettek egy marketing végzettségű munkatársat is. A hét éve működő teleházban a kezdetek óta több mint ötszázan szereztek valamifajta képesítést. A teleházban bonyolítottak például falusi vendégfogadó, virágkötő, mérlegképes könyvelő, teleházi ügyintézői képzést és számítógép-kezelői tanfolyamot is. Komolyabb képzésekre is sor került, a baktalórántházi Vay Ádám Gimnáziummal együttműködve gimnáziumi oktatást szerveztek, az első osztály 2005-ben érettségizett. A programba a településről 32 fő kapcsolódott be. A teleház épületében kap helyet az ifjúsági önkormányzat is, ahol egy andragógia és művelődésszervező szakot végzett ifjúsági segítő munkatárs viszi az ügyeket. Ő a fiatalok számára filmklubot, művészetbarát kört, színjátszó csoportot szervez, valamint leginkább a szervezési feladatok ellátásával, besegít a felnőttképzésbe is.

Az autonómia nagyon fontos Túrístvándi vezetési elveiben: az önkormányzat, az iskola, az óvoda és a teleház esetében is elhangzott az az érv, hogy a falu akkor fog „erőre kapni”, ha önálló intézményei lesznek, akkor a lakosok nem akarnak majd elköltözni a településről. Egyelőre azt látjuk, hogy míg a település mindenáron meg akarja tartani intézményeit, és állásokat akar teremteni a munkanélküliség csökkentése érdekében, addig a legtöbb hivatali posztot nem helyiek, hanem bejárók töltik be. A képesítést igénylő munkahelyeket betöltők – az iskolában a tanári kar, a hivataltok, a teleházban és az ifjúsági önkormányzatnál dolgozók – többsége nem helybeli, akiknek kisebb része letelepedett a faluban, nagyobb része azonban bejáró. Mindezt csak részben magyarázhatjuk a faluban élők alacsony képzettségével, mert tudjuk, hogy az idevalósi képzett fiatalok általában elhagyják a falut. Ez tehát azt sejteti, hogy a képzett munkaerő helyben tartásához nem elég a szűk értelemben vett feltételek, mondjuk egy munkahely megteremtése, hanem a tágabb értelemben vett környezetet kell vonzóvá tenni (a település megközelíthetősége, infrastruktúra, intézményi ellátottság, szórakozási lehetőségek stb. megteremtésével).

A képzett munkaerő számára szükséges munkahelyek megteremtése mellett az önkormányzattal szemben elvárásként fogalmazódik meg a településen élő alulképzett álláskeresők helyzetének javítása is. Ennek érdekében az önkormányzat minden alkalmat megragad, hogy a munkanélküliek időszakos foglalkoztatását biztosító közhasznú foglalkoztatásra és közmunkaprogramokra pályázzon. A polgármesterasszony szerint az önkormányzati intézményekben állandóan 28-30 embert, időszakosan átlagosan további 50-60 embert foglalkoztatnak.²⁸ Az egyik önkormányzati dolgozó a közmunkások kiválasztásáról a következőképpen beszélt: „A munkanélküliek közül, aki egyáltalán nem kap ellátást, olyan nincsen, mert kicsi a falu, tudják, hogy kinek van szüksége legjobban munkára. A polgármesterasszony igyekszik mindig olyanokat alkalmazni, akinek még nem, vagy alig volt munkahelye, hogy meglegyen a szükséges foglalkoztatási idő a szociális segélyre való jogosultsághoz. A kiválasztásba az is belejátszik, hogy ki az, aki régen dolgozott, vagy ki az, akinek még nincsen meg az ellátásra jogosító munkaviszonya.”²⁹ Annak ellenére, hogy az önkormányzat igyekszik méltányosan eljárni, ilyen ügyekben nyilvánvalóan sohasem lehet mindenkinek a kedvére tenni. Sokan személyes sértésként élik meg, ha úgymond kiveszik őket a közmunkából, és ugyanez a helyzet a segélyekkel is, pedig az adatok azt mutatják, hogy igen sokan vesznek részt a közfoglalkoztatásban, és kapnak valamilyen típusú támogatást az önkormányzattól.³⁰

---

28 Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat statisztikája szerint Túristvándi aktív korú lakosságának száma 2006-ban 468 fő volt. Arról nincsenek pontos információink, hogy egy-egy munkanélküli milyen gyakran jut közmunkához, illetve, hogy az időszakos foglalkoztatás az egyes esetekben mennyi időt jelent.

29 Az álláskeresősi (korábban munkanélküli) járadékra való jogosultság feltétele bizonyos munkaviszonyban eltöltött idő (365 nap a megelőző négy évben). Öt nap munkaviszony egy járadékos napot biztosít. A járadék a folyósítás első szakaszában a korábbi átlagkereset 60%-a, a másodikban a jogosult a minimálbér 60%-át kapja. Aki kimeríti a járadékot, álláskeresői segélyben részesül. Aki az álláskereső támogatott időszakában sem tud elhelyezkedni, az a települési önkormányzatok szociális kliense lesz, rendszeres segélyben részesül, amelynek egyik feltétele a közfoglalkoztatásban való részvétel. (Az álláskeresőknél járó ellátásokról részletes tájékoztatást nyújt az Állami Foglalkoztatási Szolgálat portálja: www.afsz.hu)

30 2004-ben a rendszeres szociális segélyben részesítettek átlagos száma 83 fő volt, az önkormányzat által nyújtott, rászorultságtól függő egyéb (pénzbeli és természetbeni) támogatásban részesültek száma pedig 289 fő volt. (Forrás: T-Star, 2004.) Az adatokból nem derül ki, hogy miként alakult a segélyezettek összetétele, azaz hogy mennyire állandó, illetve cserélődik a támogatottak köre.

„Az intenzív uborkatermesztő programunk idén referenciaprogram lett.”

Az önkormányzat a segélyeken, a közcélú, közhasznú foglalkoztatáson kívül a szociális földprogrammal kívánja enyhíteni a munkanélküliség problémáját. A szociális földprogram 1997 óta működik Túrístvándiban, melybe rászorultság alapján lehet bekerülni, de általában „nem szoktak senkit elküldeni, ha jelentkezik”. Kezdetben a konyhakert megműveléséhez és a szarvasmarhatartáshoz nyújtottak támogatást a program keretében, ami 1999-ben szolgáltatási alprogrammal egészült ki; az önkormányzat kistraktort vásárolt, amelyet a program résztvevői kedvezményesen vehetnek igénybe (Nagyné–Varga, 2006:26–29). A legeltetéshez az önkormányzat a község határában a Hortobágyi Nemzeti Park tulajdonában levő 200–300 hektáros legelőterületet bérelte. A szarvasmarhatartás jól ment, amíg a nyíregyházi Nutricia meg nem szüntette a tejfelvásárlást a településen. Ekkor az önkormányzat megvásárolta a tejbegyűjtő épületet és az eszközöket, és elkezdte maga megszervezni a felvásárlást, de az emberek az alacsony felvásárlási árak miatt már elvesztették a bizalmukat. Az önkormányzat egy penészleki sajtüzemmel kötött szerződést, de két év után ez az értékesítési csatorna is megszűnt, s ekkor a túrístvándiak kezdték eladogatni a teheneket.

2002-ben intenzív növénytermesztési alprogram indult, ennek keretében támrendszeres uborkatermesztés zajlik, amelyhez 2005-ben komplex képzés is társult azzal a céllal, hogy a résztvevők megszerezzék azokat a képességeket, amelyek segítik őket az önállósodás útjára lépni (Nagyné–Varga, 2006:26–29). A szociális földprogram vezetője szerint „az uborkatermesztés háromhavi intenzív munkát jelent a bekapcsolódó családok számára, s ha minden feltétel optimális, 400 méter uborka egy-egy család számára 120–150 ezer forint tiszta hasznot hoz. Az önkormányzat viseli a költségeket – minisztériumi támogatásból – és az értékesítést is biztosítja. A tavalyi évtől az árbevétel 60%-a (azelőtt 50%) illeti meg a termelőket. A programba az önkormányzatnál alkalmazott közmunkások is bekapcsolódnak, 2006-ban 29-en segítették a szociális földprogramban résztvevők munkáját. A polgármesterasszony nagy vívmánynak tartja, hogy vannak családok, akik önállósítani tudták magukat: *„Vannak olyan családjaink is, öt-hat ilyen család van, akik önálló termelésbe fogtak – cigány családok is –, nekik eszközöket biztosítunk. Van motoros permetezőnk, azt kölcsönbe szokták ingyen venni. Akik leváltak, azok megtanulták az alatt az egy-két*

év alatt a termesztést, amíg nálunk voltak, másrészt úgy gondolták, hogy talán nagyobb jövedelemre tudnak szert tenni, ha teljesen önállóak.”

Az intenzív uborkatermesztő program 2006-ban referenciaprogram lett. *„Ez azt jelenti, hogy itt a mi kistérségünkben is, de az ország más területéről is meghívunk szociális földprogramosokat ide és bemutatjuk ezt a programot.”* A szociális földprogramba hét-nyolc roma családot is sikerült bevonni, akik közül egy-kettő önállósulni is tudott, ami a program deklarált célja. Egy fiatal pár látta jövőt a földművelésben. *„Ez saját. Első évben próbáltuk az önkormányzatot, de nem volt jó. Nem volt uborka, meg messze is voltak a földek. Nekem itthon jobban megéri, jobban is jövedelmez. [...] Az uborka a legjövedelmezőbb. Mi már ötödik szezónja, hogy uborkázunk. Ha az időjárás megfelelő, ahány méteren termelve van, az 1000–1500 forintnyi jövedelmet tud adni átlagban méterenként. A termést eladjuk, csak a vetőmagnak valót kell félretenni jövőre. Van most 400 folyóméter uborkám, az tehát 400 ezer forintot hoz várhatóan.”*

A többség azonban nem tud önállósulni, ők főként jövedelem kiegészítés céljából vesznek részt a programban. Ők azok, akik kifejezetten azért választják ezt a termelési formát, mert a piaci kockázatot az önkormányzat átvállalja helyettük. A mindennapi megélhetési gondok enyhítésére jól jön az uborkából befolyt pénz: egy középkorú asszony azt mesélte, hogy bár az uborkapénzből félretenni nem tudott, de *„legalább nem kellett kölcsönkérni”*. Szerinte nagyon jó, hogy az önkormányzat vet és permetez is, *„csak annyi a feladat vele, hogy le kell szedni”*.

„Mi soha nem a pénzért csináltuk.”

Túristvándiban az 1960-as évek óta terjedő nevelőszülői intézmény éppúgy felfogható megélhetési stratégiaként, mint a szociális földprogram vagy a turisztikai vállalkozások. A nevelőszülőség ott játszott fontos szerepet a megélhetésben, ahol a nők nem dolgoztak, illetve nem tudtak elhelyezkedni, hanem otthon maradtak a gyerekekkel. Ez ma is hasonlóképpen van. Egy asszony, aki férjével hivatásos nevelőszülőként az elmúlt húsz év alatt 17 gyermeket nevelt fel, így emlékezett vissza: *„Mikor férjhez mentem, akkor sem volt semmi, akkor egy darabig dolgoztam a háziipari szövetkezetbe, de közben az is felbomlott, és akkor gondolkodtam – mert volt itt egy pár család, akiknél volt kihelyezve gyermek –, hogy nekem is van saját gyermekem, akik még kicsik, úgyse tudok elmenni dolgozni, és akkor kihoztam az első gyermekeket.”*

Egy másik asszony a gyés lejárta után munkanélküli lett, amikor adódott a lehetőség egy nevelőszülői tanfolyam elvégzésére. Bele is vágott, majd később kapott ugyan munkát, de ha nem vett volna magához gyermeket, akkor kiesik a nevelőszülői hálózathoz, amit nem szeretett volna, így került hozzá az első nevelt gyerek. A történetek hasonlítanak egymásra; sokan megélhetésük miatt vágtak bele a gyereknevelésbe. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nevelőszülőség gyermekszeretet, elhivatottság és képességek nélkül végezhető munka, pusztán a pénzkereset egyik módja lenne. Többen egyértelműen tagadják, hogy a több jövedelem miatt kezdtek volna bele a nevelőszülőségbe, sőt, e feltételezést kifejezetten sértőnek érzik.

„Mi soha nem a pénzért csináltuk, soha nem! Nekem senki ne mondja! Én háromszorosát-négyszeresét költöttem a gyerekekre, mint amennyit kapok értük. Nagyon-nagyon sokat kellett küszködni velük, és ezt csak az tudja, aki csinálja.” Úgy tűnik, hogy az emberek ellentmondást és összeférhetlenséget éreznek abban, hogy egy gyermek befogadásában és nevelésében anyagi megfontolások is közrejátszhatnak a gyermekszeretet, a részvétel, a segítség vágya mellett. Az elv, miszerint a gyermek nem áru, tabutémává teszi a nevelőszülőség anyagi vonatkozásait, a feloldhatatlan ellentmondást erősítik a később kialakult szoros kötődések is. A nevelőszülőség intézményének kialakulásáról számos történetet hallottunk, elterjedéséhez többek szerint az is hozzájárult, hogy Túrístvándi toleráns és befogadó falu. *„Biztosan szerepe van benne, hogy a helybeliek nem szólták meg egymást ezért, és a gyerekeket sem közösítették ki, ezt is mutatja, hogy sok gyerek helyben telepedett le, és hogy a mai napig hazajárnak. Senki nem emlegeti fel, hogy ők intézetisek voltak. Sok az ilyen jellegű vegyes házasság is, nem nézi ki őket a faluközösség, általában a lányok maradtak itt”* – vélekedik egy nevelőanya.

Hallottunk olyan történetet is, hogy a nevelőszülőség Túrístvándiban a népességszám növelése érdekében szervezeten kezdődött meg a hatvanas években. Az, hogy kizárólag az egyéni racionalitáson túlmutató településmentő eszme vezérelte volna a falubelieket (még ha ez közre is játszott), többek között azért nem valószínű, mert a település lakosságának csökkenése a hetvenes években kezdődött.³¹ A falumegmentő magyarázat szüle-

---

31 A népszámlálások szerint a népességszám a következőképp alakult: 1949-ben 924, 1960-ban 1041, 1970-ben 953, 1980-ban 878, 1990-ben 737 fő. Az állandó népesség száma 1960-ban volt a legmagasabb, majd a következő harminc évben több mint 300 fővel csökkent.

tése számunkra azt mutatja, hogy a túristvándiakat foglalkoztatja településük sorsa, jövője. Az intézeti gyermekek nevelése egyébként kétségtelenül jó eszköz a falu népességének növeléséhez, még ha ez nem is cél, hanem következmény.

„Élni és élni hagyni!”

Az elmúlt tizenöt évben Túristvándiban nyolccal nőtt a vállalkozások száma,³² ezek többsége egyéni vállalkozás, emellett négy betéti társaság és egy jogi személyiségű vállalkozás működik a településen. A vállalkozások tipikusan tulajdonosaikat tartják el, nincsenek alkalmazottak, még az sem jellemző, hogy egy vállalkozásból egy teljes család megélne, általában kiegészítő tevékenységet kell folytatni mellette.

A községben a legelső vállalkozások egyike egy 1992-ben létrejött fűrészüzem volt, amit öten alapítottak a téesszből kivásárolt gépekkel. Egy darabig egészen jól ment a cég, főként furnérárut, ládát gyártottak, legnagyobb felvásárlójuk az újkígyósi bútorüzem volt. *„Mi dolgozni tudtunk, hiába olyan öreg gépünk volt, akkor is még négy-öt országba export szállítottunk.”* A probléma az egyik tulajdonos szerint abból adódott, hogy a befektetésekhez, fejlesztésekhez nem volt elég tőkéjük, illetve *„egyesekekből hiányzott a hajlandóság is, hogy a vállalkozásért áldozzanak”*. Az egyik tulajdonos megbetegedése után a bt. tagjai különváltak. Egy kisebb cég még működött egy darabig, tulajdonosa azonban ma már ajándékboltot üzemeltet, amiben részben a saját maga által készített, részben megvásárolt kézműves termékeket árul. A kis ajándékbolt önmagában azonban nem tartja el a családot, mert a vállalkozás – a turizmust is sújtó – szezonális problémájával küzd.

A falusiak gyakran megjegyzik: furcsállják, hogy a vállalkozók többsége nem túristvándi származású. Valóban: a fent említett ajándékbolt, a turisztikai vállalkozások nagy része, a panzió és a turkáló sem túristvándi születésű, hanem beköltözött emberek kezében van. A három bolt közül szintén csak az egyik tulajdonosa helybéli. A tulajdonosok szerint megoszlik a kereslet a boltok között, ugyanis mindegyiknek megvan a saját törzsközönsége. A kis üzletek meglehetősen nehéz helyzetben vannak egy ekkora településen, ahol ráadásul az embereknek csupán 22%-a rendelke-

---

32 2004-ben összesen 21 vállalkozást regisztráltak a faluban, ebből 16 egyéni vállalkozás. (Forrás: önkormányzati statisztika.)

zik állandó keresettel. Ördögi kör ez: a falusiaknak nincs elegendő jövedelmük, amiből állandó szinten kiegyensúlyozottan tudnának élni, és amire kínálatot lehetne alapozni, így a kis boltoknak kevés és olcsó árut kell behozniuk, ami azonban megdrágítja a termékeket. Következésképpen a kis településeken élők drágábban tudnak helyben bevásárolni, így, aki teheti, inkább a közeli nagyobb és olcsóbb diszkontokban próbálja beszerezni a legszükségesebbeket. Ami a helyi boltok számára marad: a napi kisebb bevásárlások és a kevésbé mozgékony, rosszabb anyagi helyzetű vásárlók. Az eleinte jól menő turkáló tulajdonosa a forgalomcsökkenés okát a Romániából és Ukrajnából származó olcsó és nem túl jó minőségű ruhák beáramlásában látja. Ottlétünk alatt mi is tapasztaltuk, hogy sok határon túli árus fordul meg a környéken portékáit kínálva. Túristvándiban leginkább ukrainaiak árulnak, általában ugyanaz az árus jár egy településre, ami a bizalom szempontjából mindkét fél számára fontos. Ha az árus idegeneket lát az utcán, gyakran elbújik, mert fél a rendőrségtől és a feljelentésektől. A túristvándiak szerint, mostanában egyre rizikósabb az árusítás, mert *„nagyon ellenőrzik őket, amint elkezdenek árulni, már jön is a rendőrség”*. A zugárosok rontják a helyi boltok forgalmát, mert olcsó portékáikat – akár a rossz minőség ellenére is – inkább megveszik a kispénzű emberek, akik számára viszont a határról áthozott termékek a megélhetésben játszanak fontos szerepet. (Sallai, 2002; Rácz, 2005:554)

A vállalkozók többsége fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy nem törekszik a teljes piac megszerzésére. Az egyik kocsmá tulajdonosa kifejtette a „megosztott forgalom” elvét. Három kocsmá van: az egyik korán bezár, és más réteget szolgál ki, mint a későn nyitó Italbolt, a Hóvirág Fagyizó pedig nem kifejezetten kocsmaként, hanem büféként is funkcionál, egyszerűbb ételeket – hamburgert, hot-dogot – kínálva vendégeinek, akiknek egy része a malomhoz érkezik látogatóba. A különböző nyitva tartás és vásárlói kör miatt tehát a három kocsmá között megoszlik a forgalom. A fő vezérelv – ami úgy tűnik (egy-két kivételtől eltekintve), Túristvándi egész vállalkozói szféráját áthatja – az egyik vendégfogadás által megfogalmazott *„élni és élni hagyni”* elv, amelynek értelmében senki sem engedheti meg magának a piac kisajátítását, a szereplők felosztják a piacot. A vállalkozók hangsúlyozzák, hogy a falura a békés gazdasági magatartás jellemző, amely mindenkinek biztosít egy nem túl magas színvonalú, de elfogadható megélhetést.

Az *„élni és élni hagyni”* elv érvényesül a turisztikai vállalkozók körében is, akik szintén az összehangolt cselekvés szükségességét fogalmazták meg. A falusi vendéglátók egyéni vállalkozásként, többnyire egyéb megélhetési forrásokkal kombinálva működtetik szálláshelyüket, egyetlen vállalkozás

van csupán – a panzió kategóriájába esik –, amelyik alkalmazottakat is tart, és nagyobb a látogatottsága. A szállásadókra – ahogy a legtöbb falusira – is a több lábbon állás jellemző, hiszen egyelőre nem tudnak csupán vendéglátásból megélni. Általában már próbálkoztak többféle jövedelemszerző tevékenységgel, vannak, akiknek jelenleg is több vállalkozásuk vagy foglalkozásuk van. A legutóbb (2005-ben) épült Király vendégfogadó tulajdonosa jó példája a kitartó, újító típusú vállalkozónak: már az 1990-es évek eleje óta működtet egy fagyizót, majd később virágüzlettel is foglalkozott. A vállalkozások előtt is a vendéglátóiparban dolgozott, majd saját lábára állt. *„Ahhoz, hogy az ember merjen vállalkozni, ki kell tudni lépni a megszokott környezetből. [...] Én erre rájöttem, hogy miért keressek másoknak pénzt, ha magamnak is lehet.”* Jelenleg egyedülálló háromgyerekes anyaként két vállalkozást visz egyszerre, és kifogyhatatlan az újabb tervekől és ötletekből, melyeknek csak a tőkehiány szab határt. A kisebb vendégházak közül négy bonyolít viszonylag jelentős forgalmat, ezek közül három egy időben induló vendégfogadó a kezdetek óta összetart. A közös pályázat gondolatával a Túr-Party vendégház tulajdonosa kereste fel a másik két családot, amit aztán el is nyertek. *„Nem gondoltuk mi addig, csak akkor tapasztaltuk, hogy tényleg érdekli ez a környék a máshol élőket, a feljebb, városban élőket, és akkor pályáztunk közösen.”* Mindhárom ház két lépésben épült: először megépítették, majd bővítették és korszerűsítették.

A turizmus láthatóan előremenekülési stratégia, hiszen a nagy utat bejárt, vállalkozó szellemű, falujukhoz ragaszkodó családok többféle terület kipróbálása után úgy érzik, hosszú távon leginkább a turizmus fellendülésében reménykedhetnek.

Ugyan a folyamat nagyon az elején tart, hiszen a legrégebbi vendégház is csak hat-hét éve üzemel, mégis felmerül a kérdés: egy ekkora település vajon hány vendégfogadót bír el? 2006-ban ugyanis elkészült a nyolcadik, szintén pályázati pénzből épült szállás. Nem lesz-e túlkínálat? Hol van az egyensúlyi állapot, ahol – az egyik vendégfogadó szavaival élve – *„mindenkinek meglesz az a vendége, amire számít”*, és ahol mindenki a *„játékszabályoknak megfelelően”* játszik? Ezt a kényes egyensúlyt nem könnyű megtalálni, a konfliktusokat tetézheti, hogy egy ilyen kis faluban minden kitudódik. Ugyanakkor éppen a közösség mérete lehet a kulcs az egyensúlyi állapot megtalálásához, ugyanis a kisebb csoportokban a társadalmi kontroll sokkal hatásosabb, mint egy nagyobb közösségben. (Olson, [1987], 2006) Ez azt jelenti, hogy a társadalmi szankciók rákényszeríthetik a vállalkozókat a kooperációra, ugyanis aki nem hajlandó a *„játékszabályoknak megfelelően”* működni, azt a közösség tagjai (szűkebb értelemben a vállal-

kozók) kiközösíthetik. Az egyénnek mérlegelnie kell, hogy mi éri meg jobban: részesülni azokból az előnyökből, amelyeket a – például a vendég-fogadók közötti – kapcsolatháló tud nyújtani, vagy egyedül működni, ami viszont nem jár alkalmazkodással és esetleges áldozatokkal. A kollektív cselekvés formálódása jól megfigyelhető a túristvándi vendégfogadók körében. Néhányan közülük már régen felismerték: ha összehangolják tevékenységüket, jobban boldogulnak. Ez persze nem ment zökkenőmentesen, itt is voltak egyéni próbálkozások, kitörési kísérletek, míg végül a három együtt induló szállásadó rájött, hogy érdemes összehangolni tevékenységüket. A három vendégfogadó más és más profilt alakított ki: míg a Túr-Party vendégház főként gyerekek, iskolai csoportok fogadására rendezkedett be, a másik kis létszámú csoportokat, jellemzően családokat tud fogadni, az Erdő-Széli Vendégház pedig úgy lett kialakítva, hogy egyszerre akár több nagycsaládot is el lehet szállásolni benne.

A vendégfogadók fokozatosan különböző szolgáltatásokat alakítottak ki, amelyeket szintén összehangoltan igyekeznek működtetni. A kenyérlángos-sütést például már majdnem az összes vendégház kínálja a látogatóknak, de hogy senkinek se „maradjon a nyakán”, megosztják a sütési napokat.

Az egyik tulajdonos nevetve mesélte, hogy a vendégek csodálkoznak is, amikor átküldik őket a „konkurenciához”. A tulajdonosok közül az egyiknek csónakjai, a másiknak kenui, a harmadiknak biciklijei vannak, amiket a megállapodás szerint egymás vendégeinek is rendelkezésre bocsátanak. A vállalkozó szellemű vendégfogadók több fejlesztési elképzelésen is gondolkodnak, ami biztosíthatná az állandó vendégforgalmat, és bíznak abban, hogy a konkurencia növekedésével arányosan nő majd a falu látogatottsága is. Az elsők között induló vendégfogadó családok egyike már nemcsak saját vállalkozásuk fejlesztésén gondolkodik, hanem Túristvándi és az egész térség megismertetésén, piacra való bevezetésén. Ők különböző vásárokra, versenyekre, kiállításokra stb. járnak, ahol a települést képviselik: *„Viszszük azért hírét-nevét, az országban sok helyen megfordultunk. És ezekről a helyekről ismerik meg, hogy egyáltalán van itt a környéken ilyesmi”*. Az említett család a Főtér című műsorban is szerepelt, a szatmári forgatáson vendégül látta, kalauzolta és kenutzatta a stábot. Úgy gondolják, hogy így az egész térség hírét öregbítik: *„ez a falu becsülete”*.

A három vendéglátó összefogásán kívül léteznek másfajta együttműködések is: az egyik vendégfogadó például a kemencében sült lángossal együtt az egyik falubeli asszony által főzött lekvárt is értékesíti. Ez eleinte szívességeként indult, majd kiderült, hogy az üzlettel mindkét fél jól jár, így ugyanis a lángos és a lekvár is jobban fogy. A falusi vendéglátók nemcsak

egymás közötti hálózatot, hanem más szívességi és cserekapcsolatokat is működtetnek. Ezek a cserekapcsolatok általában addig élnek, amíg mindkét fél viszonzozza a szívességeket, és nem alakulnak ki aránytalanságok. Léteznek a teljesítésnek íratlan, ám pontos szabályai. Az egyensúlyra törekvés mellett azonban kiemelnék egy fontos szempontot, miszerint a háztartások a reciprocitás (kölcsonösség) során sosem érik el a tökéletes egyensúly állapotát (Sík, 1988:11). Ennek a csereformának a lényege ugyanis a hosszú időn keresztül tartó lekötelezés, a szívességek és cserék hosszú távú használata és kalkulálhatósága (Sahlins, 1965 id. Sík, 1988:12). A tökéletes egyensúlyt a segítség és szívességek azonnali visszafizetése (segítése) jelentené, ami azonban általában nem történik (és nem is történhet) meg, ugyanis a tartós lekötelezettség a „reciprocitásnak igen lényeges funkcionális eleme” (Foster, 1967 id. Sík, 1988:23). Az egyik vendégfogadó tulajdonosa így fogalmazott: *„Jó, hogy látja az ember, hogy van, aki segítsen. Olyan szerencsés helyzetben vagyok, hogy mindig van segítségem. Most úgy mondom ezt, hogy segítség, hogy én próbálok viszonzni. Próbálok mással viszonzni. Ha most valaki eljön gallyat vágni nekem, akkor ha most nincs pénze, akkor adok neki, ha sütünk kenyeret vagy lángost, adok neki, ha olyasmit főzünk, hogy marad, akkor viszünk a családnak. [...] Persze megfizeti az ember, de nem annyit, mintha eljönne valaki, és azt mondaná, ötezer. Ezt is meg kell fizetnem, meg hát ez is idő. Elég sokan jönnek nekem segíteni, hála istennek. Segítenek, mert én is viszonzom.”* Ezek a viszonyok néha állandó patrónus-kliens kapcsolattá válnak, a szegényebb munkanélküli családok számára is jól jön, ha különböző munkák (favágás, fűnyírás stb.) fejében számíthatnak valakire, akihez segítségért fordulhatnak. Jellemző módon a különböző segítségeket pontosan számon tartják, és nem azonnal, hanem gyakran később, nem feltétlenül pénzben, hanem esetleg más áruban vagy szolgáltatásban térítik vissza a cserekapcsolatban résztvevők.

A vállalkozók tehát, amellet, hogy ők a település legnagyobb adófizetői, többnyire alkalmoszerűen különböző munkákkal látják el a szegényebb családokat. A közügyekben való részvétel is jellemző rájuk, többségük képviselő-testületi tag, és ők azok, akiket az önkormányzat a különböző programok alkalmával mozgósítani tud. *„Mindig benne vagyunk nyakig mindenbe”* – mondja az egyik kocsmatulajdonos. Legyen szó rendezvényről vagy gyűjtésről valamilyen célra, ez az a szűk réteg, amelynek tagjai segíteni tudnak nemcsak anyagi, hanem egyéb módokon is.

„Ezzel is, azzal is próbálkoztunk.”

A túristvándi gazdálkodókra ugyanaz jellemző, ami az összes eddig felsorolt csoportra: több lábon kell állni ahhoz, hogy boldogulni lehessen. A gazdálkodó családok úgy felében a feleség az, aki amellet, hogy segít a gazdaságban, állással és rendszeres jövedelemmel rendelkezik. Több gazdálkodó család egyben nevelőszülő is, néhányan közülük turizmussal is foglalkoznak. Túristvándiban a tíz, helyi viszonylatban nagyobb gazdálkodónak számító család többsége a kilencvenes évek elején, a munkanélküliség elől menekülve kezdett el mezőgazdasággal foglalkozni a visszacapott földeken.³³ A rendszerváltás előtt többen közülük a téészen gépekkel dolgoztak, de akadnak, akik nem is a mezőgazdasági ágazatban tevékenykedtek. A vállalkozók egy része a rendszerváltás előtt néhány évvel beszállt a gebines rendszerbe, ami azt jelentette, hogy a szövetkezetek „bérbe adták” a gépeket vagy helyiségeket a dolgozóknak. Jelenlegi tulajdonosa például így működtette egy darabig az Italboltot, de a Fehérgyarmati Állami Gazdaság is kiadta „gebébe” a gépeket. *„Ez úgy ment, hogy mi tankoltuk a gépet, a javítást mi álltuk, teljesen, a téesz csak a megdologozott bért fizette, a költség a mienk volt. Ha elromlott, azt mind saját magunk javíttattuk. Lehetett volna a műhelyben javíttatni, de hát az elég drága volt, megcsináltuk magunknak. Nekem ez a szakmám, hoztam haza a gépet. [...] Bár hamarabb kitalálták volna ezt a gebines rendszert! Sokkal jobban lehetett vele keresni!”* Azok, akik akkor belevágtak, és „gebébe dolgoztak”, többnyire a privatizáció során kivásárolták a bérelt gépeket vagy helyiségeket, és a mai napig vállalkozók. Ők hamar megéreztek, hogy milyen az, amikor saját maguknak dolgoznak. Az Italbolt tulajdonosa így összegezte a folyamatot: *„Először gebébe adták ki, de olyan hatalmas összeget kértek érte, hogy inkább megvásároltuk. Szépen diktálta az élet, hogy mikor mi jött. Korán kellett élni a lehetőséggel. Nagyon. Mindenben”. A téesz megszűnése után többen nagy reményeket fűztek a kárpótláshoz és az új szövetkezethez. „A felszámolás 1992 májusában történt meg, de utána alakítottak itt egy új szövetkezetet. Itt is próbálkoztak, azt hitték, majd munkájuk lesz... Összehívták itt szinte*

---

33 A gazdálkodás, mint a munkanélküliség és az elszegényedés előli menekülési útvonal más településeken is magától értetődő „stratégiának” látszott, de termelési tapasztalatok, tőke és piac híján ez az út a túlnyomó többség számára nem bizonyult járhatóknak, csupán egy-két vállalkozó volt képes talpon maradni (Borsos–Csité–Hella–Kovács–Letenyey 1999).

az egész falut, még többen lettek téesztagok, mint mikor Szatmárcsekéhez tartoztunk. Aki sose volt téesztag, még az is belépett, akinek nem volt munkahelye, az is bízott benne. Be kellett mindenkinek fizetni 9000 forintot, és választottak megint ugyanúgy téeszelnőket, meg brigádvezetőt.” A szövetkezet azonban alig két évig működött, hamar kiderült, hogy a mezőgazdaság csak kevesek számára jelent ezen a vidéken biztos megélhetést.

A Túristvándiban hagyományosan fontos állattenyésztés – ahogy erről már egy korábbi fejezetben beszámoltunk – ekkor, a tejértékesítési problémák miatt szűnt meg teljesen a településen. Így aztán a több mint száz szarvasmarhából négy darab maradt a faluban. Kizárólag állattartással már senki sem foglalkozik, csupán egy olyan család van, amely nagyobb állománnyal rendelkezik, ők juhokat tenyésztnek.³⁴ A 170–200 juhot³⁵ főként a húsáért tartják, és élőállatként adják el, a juhtenyésztés azonban számukra is kiegészítő jövedelemforrás. Jelenleg a legnagyobb birtok ötvenhektáros, ezt követik a húsz hektár körüliek (körülbelül négy), majd a tízhektárosak, vagy az alattiak. A gazdaságok nagy részén kukoricát, búzát, tritikálét és napraforgót termesztnek, mert a föld e növénykultúráknak kedvez. „Ezzel is, azzal is próbálkoztunk, volt, mikor bejött, volt, mikor nem jött. Az elején nagyon megtanultuk, hogy nem egyfajta vetünk, hanem ebből is, abból is, mert ha az egyik elúszik, akkor a másik még ott van.” Páran almatermesztéssel is foglalkoznak, egy-öt hold nagyságú gyümölcsösök vannak a faluban. Legtöbben nemcsak saját, hanem bérelt földeken is gazdálkodnak. A szántóföldi növénytermesztés mellett egyre inkább teret nyernek az Európai Unióból ismert tájgazdálkodási módszerek; azért fizetnek a gazdáknak, hogy gyepesítsék földjüket, vagy ne használjanak műtrágyát, gépi kaszát stb. Mivel Túristvándi külterületének 90%-a a Szatmár-Beregi Tájvédelmi Körzethez tartozik, sok korlátozás van érvényben a földhasználatot illetően. Azokon a területeken például, ahol a haris nevű védett madár fészkel, csak kézzel lehet kaszálni. Pár éve működik egy agrár-környezetvédelmi program, amelyben néhányan részt vesznek a faluból.

Öt gazdálkodó – akik egymással is szoros együttműködésben állnak – egy szatmárcsekei nagyvállalkozónak szállítja a kukoricát, a búzát és a

---

34 A juhtenyésztésbe egy kézenfekvő lehetőség kiaknázása miatt fogtak bele, ugyanis a családfőnek gátórként a munkájához tartozik a lekaszált fű összegyűjtése, amit ő az állatokkal etet fel, „így az nem vész kárba”.

35 A juhokra két juhász vigyáz. A tulajdonos egy kölcei és egy kóródi juhtenyésztővel fogott össze, hármasan fizetik a juhászokat.

napraforgót, aki madáreleséget gyárt belőle. A gazdák sokszor összefognak a beszállításkor és elviszik egymás terményét. Az agrárgazdálkodók körében a terményértékesítés mellett a géptulajdon és -használat mentén rajzolódott ki egy szűk körű kapcsolatháló. A legszűkebb együttműködési körben hatan vannak, közülük hárman még szorosabb kapcsolatot tartanak fenn egymással. A kapcsolatháló egyik tagja így összegezte az együttműködést: *„Nem sokan vagyunk itt mi már, akik gazdálkodnak, hárman-négyen vagyunk csak. Ezek a fiúk mind ezt csinálták korábban is, csak páran maradtunk ilyen gazdálkodók. Én vettem először egy 56.11-es gépet, ez egy csehszlovák gép, sokáig ez volt, egy maszektól vettem meg. Először csináltattam magamnak munkagépeket, később vettem hozzá, most már van kettő, van egy 82-es MTZ. Még most sincsen meg minden, de most már legalább lehet dolgoztatni. Vetőgép nincsen, de a talajmunkát már el tudom végezni. A haverokkal oldom meg a vetést, segítünk itt egymásnak. Én szólok neki, hogy jöjjön vetni, utána megyek én is valamit csinálni. Most például vetett nekem az egyik fiú, én meg vegyszereztem neki. Mi itt hárman-négyen összedolgozunk”. A kombájn a legdrágábban beszerezhető gép, összesen kettő van belőle a faluban, ezekkel végzik a falusiak számára az aratást, de egymás között sokszor baráti megállapodások születnek. Az egyik gazdálkodó így fogalmazott: „a barátnak vagy a szomszédoknak cserebere alapon megcsinálom”. Két gazdálkodó elmondta, hogyan intézik a csereügyüket: az egyik fél rendelkezik egy kombájnnal, a másik pedig traktorokkal. „Én tudom, hogy neki mennyi területe van, mert a kombájnbba benne van a hektárszámláló, nem tudom becsapni, és ő is tudja, hogy nekem mennyi területem van, tudja, hogy mennyit fogyaszt az a gép azon a bizonyos talajon, és akkor így összekooperáljuk egymás közt. Gázolajba számoljuk, azt ki kell fizetni, 1 hektár szántás most 9-10 ezer forint, amennyit fogyaszt, azt ki kell fizetni neki. Ő ideadja nekem a gépet, én nem adom oda a kombájnt. Én azért nem adom oda, mert ez egy bonyolultabb gép. Neki van két gépe, az egyikkel én megyek, a másikkal meg ő, ketten csináljuk egyszerre.” Mindketten gondolkodtak azon, hogy megvásárolják a hiányzó gépet, de végül is arra jutottak, hogy egyelőre jobb ez így, túl nagy befektetés lenne egyszerre, a pénz másra is kell. A szakirodalmi példák azt mutatják, hogy az ilyen jellegű együttműködések addig maradnak fenn, amíg fennáll a tőkeshiány – kényszerítő – helyzet. Amint javul a részt vevő felek anyagi helyzete, belevágnak a beruházásba, és felbomlik a kényszerű kooperáció (Kuczi, 2000:57–83).*

Túristvándiban mind a turisztikai vendégfogadók, mind a gazdálkodók körében felfedezhetőek a már kialakult, vagy most kialakuló – láthatóan

kiegyenlített – együttműködések. A felek pontosan nyilvántartják az általuk nyújtott és kapott szívességeket, melyeket előbb-utóbb ki is egyenlíteneek. Úgy tűnik, hogy az emberek – a szocializmust követően jellemző együttműködési hajlandóság hiánya után – ráébredtek a kooperáció szükségességére, mely láthatóan a túlélés egyik eszköze lett Túristvándiban.³⁶ *Hogyan tovább?*

„Ha bezárják az iskolát, lehúzhatják a redőnyt mind a két végén.”

Az iskola a 770 fős község életében sorsdöntő jelentőségű, legalábbis a falusiak így gondolják. A túristvándi iskolába jelenleg 90 gyermek jár,³⁷ az iskolások kicsit több, mint fele (48) felsős, a többiek (42) alsó tagozatosak. A kis létszám – az iskola igazgatója szerint – egyben erősség és gyengeség is. Erősség, mert a kis létszámú osztályokban a pedagógusok jobban tudnak dolgozni, de gyengeség, mert az iskolát „állandóan a bezárás fenyegeti”. További probléma, hogy az önkormányzat nem túl nagy éves költségvetésének jelentős hányadát az iskola fenntartása viszi el. A nevelőszülői hálózatnak köszönhetően több sérült gyermek is él a faluban, ezért az iskola 1997 óta enyhe fokban értelmi fogyatékos gyerekek integrált oktatásával is foglalkozik. A polgármesterasszony szerint egyéb megoldás híján erre fognak specializálódni, miközben hangsúlyozza: *„Nem szeretnénk szegregálódni.”* Tapasztalataink szerint a túristvándiak egyöntetűen azt vallják, hogy az iskolát mindenáron meg kell tartani. Még akik elviekben elismerik, hogy az aprófalvak esetében létjogosultak az iskolafenntartó társulások, azok is azt gondolják, hogy Túristvándi ez alól kivételt jelent. A leggyakoribb érv, ami az iskola megtartása mellett elhangzik: azokon a településeken, ahol nincs óvoda, iskola, nem maradnak ott a fiatalok. A polgármesterasszony a következő történetet mesélte: *„Tavaly közmeghallgatáson beszámoltunk a lakosságnak, hogy a 2005-ös évben mire költöttünk, mire lehet majd 2006-ban számolni, és egy kicsit szondázni is akartam a lakosságot. A lakosok iszonyatosan ragaszkodnak ahhoz, hogy az intézmények, az óvoda, az iskola megmaradjon a településen. Egy szociális segélyezett cigányasszony például felvetette, hogy ha ilyen nehéz helyzetben van az*

---

36 Ez a tapasztalat megfelel a posztszocialista országokban megfigyelt tendenciáknak (Andor–Kuczi–Swain, 1996).

37 Ez a létszám a kilencvenes évek vége óta 84–92 fő között mozog.

iskola, szedjük a rendezvényeken magasabb belépődíjat, csak maradjon meg az iskola”. Míg az iskola megtartása mellett kiáll a falu, a fogyatékos, magatartási és tanulási problémákkal küzdő gyermekek integrált oktatásának megítélése már nem ilyen egyértelmű. Bár az iskolát sokan dicsérik, és a lakosok egy része be is látja, hogy az iskola fennmaradása miatt szükség van az integrált oktatásra, a szülők nagy része fél, hogy a sérült gyerekek integrált oktatása színvonalromláshoz fog vezetni. A szegregáció, amelyet a polgármesterasszony szeretne elkerülni, a jövő reális forgatókönyve, hiszen várható, hogy a környező településekről, intézményekből mind nagyobb számban ide küldik majd a fogyatékos, sajátos nevelési igényű(nek minősített) gyerekeket. Valószínűleg ez lesz az iskola megmaradásának ára.

Az iskolának az oktatás és nevelés mellett komoly közösség-szervező ereje van, a tanári kar a rendezvények szervezésében is oroszlánrészt vállal. Annak ellenére, hogy Túristvándi vezetése a társulást kényszerként éli meg, 2006-ban Kömörővel intézményfenntartó társulásba lépett, hiszen a társulással járó többlet normatíva nélkül nem tudták volna megtartani oktatási intézményeiket.

Az önkormányzati alkalmazottakhoz hasonlóan a tanárok nagy része (70%) sem túristvándi lakos. A képzett munkaerő helyben tartásának érdekében a képviselő-testület határozatot hozott az iskolás gyerekek támogatására, remélve, hogy így Túristvándihoz kötheti a fiatalokat.

A jól tanuló gyerekek ösztöndíjat kapnak: *„A cigánygyerekek állami forrásból, a magyarok önkormányzati forrásból.”* Az egyik képviselő-testületi tag és vállalkozó – kocsmájában gyakran találkozik fiatalokkal, és sokat szokott beszélgetni velük – nagyon jónak tartja az ösztöndíjrendszert: *„Szokták kérdezni, hogy mennyinek kell lenni az átlagnak ahhoz, hogy ösztöndíjat kaphassanak. Nem sok pénzt kapnak, 3500 forintot, de ez elég egy telefonkártyára. Kérdezik, várják. Mindegy, hogy mennyi az összeg. Nem az összeg nagysága most a fontos, hanem hogy ők valamiért kapnak. Elértem egy célt, és azért kapok.”* Túristvándi vezetése tehát elkötelezett a fiatalok taníttatása és otthontartása mellett. Arra is több példa van, hogy az önkormányzat egy frissen végzett diplomásnak tapasztalatszerzés céljából munkát biztosít, nemrégiben egy frissen végzett tanárt és pedagógus végzettségű barátnőjét alkalmazták az iskolában.³⁸

---

38 A fiatalembernek harmadéves korában megmondták, hogy Túristvándiban biztos állás várja, és ez szerintette segítette abban, hogy befejezze tanulmányait.

„Van egy gyönyörű szép vízimalmunk, van egy olyan adottságunk, ami más településnek nincs.”

A turizmus a faluban kettős megítélés alá esik. Egyrészt él az emberekben egy pesszimista kép lakóhelyükről, Szatmár e távoli csücskéről, amit *„még az időjárás-jelentésnél is kitakarnak a térképen”*. *„Nálunk húsz évig történik annyi, mint a Dunántúlon másfél év alatt. Ez azért van, mert messze vagyunk mindentől; nekünk ez az ukrajnai szomszédság semmit nem jelent, ha osztrák szomszédok lennének, az más lenne. Kereskedelmi kapcsolatok szinte a nullára redukálódtak. Messze van a fővárostól, messze van a Dunántúltól, voltak olyan próbálkozások, hogy hoztak le valami vállalkozást, felépítették az épületet, belevágtak, de egy év alatt becsődölt, mert azt mondták, hogy olyan messze van, és emiatt olyan magasak a szállítási költségek, hogy nem gazdaságos az üzemeltetés. Ez a távolság nem fog változni”* – vélekedik egy asszony.

Ha azon gondolkodnak, miként lehetne a falu sorsán fordítani, akkor majdnem mindenki elmondja: a legnagyobb probléma, hogy ide nem települ egyetlen gyár sem, pedig ez lenne a megoldás a munkanélküliség csökkentésére. Kevesebben, de azért akadnak olyanok, akik úgy gondolják, hogy a turizmus lehetne a kivezető út a mostani helyzetből, és hogy éppen azok az adottságok – Budapesttől való távolság, a táj érintetlensége –, melyeket hátránnyként élnek meg, előnnyé kovácsolhatók. Ugyanis éppen ez az a környezet, amit a faluturizmushoz vonzó városiak keresnek. Hanusz Árpád – aki a térség idegenforgalmával foglalkozik, és egyben a Szatmári Napok egyik kitalálója – úgy véli: *„A falusi turizmus szempontjából az esetek jelentős részében azok a települések a legvonzóbbak, amelyek az ipari munkahelyek hiányában és a központtól való távolság miatt hátrányos helyzetűek.”* (Hanusz, 2002:132) Hozzáteszi azonban, hogy ehhez szükséges a megfelelő infrastruktúra biztosítása is, hiszen a városiak nem szívesen adnak fel megszokott igényeikből. A szkeptikusabb falusiak a turizmus esélyeit firtató kérdésekre jellemzően óvatos, töprengő választ adnak. *„A faluturizmus az egyetlen vállalkozási lehetőség. De az meg időszakos. Itt hosszú ideig nem tartózkodik senki, átutazóban vannak, vagy egy-két napot eltöltenek, megnézik a látványosságokat és mennek tovább. Hosszabb időre nem maradnak itt”* – fogalmazott az előbbieken idézett asszony. A túristvándiak többsége tudja, hogy speciális helyi szolgáltatásokra van szükség, amelyek idevonzzák a városiakat, csak különböző okok – anyagi problémák vagy időhiány – miatt sokan nem tudják ezeket kínálni. *„Szerintem a turizmusnak az a lényege, ha már vendégeket fogadok, akkor tájjellegű étel-*

ket készítek neki, ezzel próbálom egy kicsit idevonzani, mert ha már az a család eljön, idelátogat, eltölt itt néhány napot, én kedvesen olyanokat nyújtok neki, amit esetleg a nagyvárosban nem kap meg, akkor biztosan következő évben is ide jön” – vélekedik egy tanárnő. A szolgáltatásokon ugyan van még mit fejleszteni – ezt a falu lakossága is látja –, mégis egyre többen bíznak abban, hogy hosszú távon ez az ágazat valódi alternatívát jelenthet. Egy nyugdíjas tanító szerint: „Itt igyekeznek a turizmust támogatni, látják, hogy ezen a tájon a turizmust kell fejleszteni, mert abból lehet megélni. Itt a földből már nem lehet megélni.” Mind többen csodálkoznak rá arra, hogy a táj, ahol élnek, eladható és vonzerővel bír a turisták számára.³⁹

Egyre többen gondolkodnak abban, hogy ha nem is főfoglalkozásként, de a jellemző több lábon állás egyik változataként, vendégeket fogadjanak, vagy valamilyen kiegészítő szolgáltatásba kezdjenek. Az adatok egyébként önmagukért beszélnek. Túristvándiban a falu méreteihez képest sok vendéglátóegység működik: 2004-ben a bejegyzett 5 magánszálláson 46 embert tudtak elszállásolni, valamint a 20 férőhelyes panzió és a 100 fő elszállásolására alkalmas kemping is várja a látogatókat. Az öt magánszállás mellett 2004 óta – a kutatás időszakáig – még három szállás épült. A vendégéjszakák száma is figyelemre méltó, hiszen 2003-ban 2850 fővel tetőzött, és számottevően azóta sem csökkent. Túristvándi ugyan a Fehérgyarmati kistérségben eltöltött vendégéjszakáknak 2003-ban egyharmadát, 2004-ben pedig egyhatodát adta,⁴⁰ a polgármesterasszony szerint „a mostani vendégéjszakák száma iszonyatosan elmarad attól, amilyen lehetőségei vannak ennek a falunak”. Ő meg van győződve arról, hogy a település jelenlegi helyzetéből az egyetlen kivezető út a turizmus, és minden lehetőséget megragad az ágazat fejlesztésére. „1997 óta azt vizsgáljuk, hogy mi lehet az a kitörési pont, amivel ennek a településnek a fejlesztését el lehet indítani. Rögtön az került szem elé, hogy van egy gyönyörű szép vízimalmunk, van egy olyan adottságunk, ami más településnek nincs, ezt eddig nem nagyon használta ki a település. 1996-ig ezen a településen egyetlen szálláshely nem volt, most kétszáz főt lehetne elhelyezni.”

Túristvándi a 2006-ban kilencedszer megrendezett Szatmári Fesztivál egyik helyszíne. Túristvándi polgármesterasszonya így számol be a kezde-

---

39 Mormont a hetvenes-nyolcvanas évekre teszi a „vidék szépségének fölfedezését, [...] a táj látványának megújuló erőforrásként való számbavételét” (Mormont, 1987, id. Csíte, 2004:68).

40 A T-Star adatai szerint Túristvándiban 2004-ben 2454, 2003-ban pedig 3273 vendégéjszakát, míg a Fehérgyarmati kistérségben összesen 2004-ben 15 285, míg 2003-ban 10 469 vendégéjszakát töltöttek a látogatók.

tekről: „Gyakorlatilag 1997-ben mi kezdtük el, mi voltunk az első település, amelyik felvállalta ezt a rendezvényszervezést. Másik évben csatlakozott hozzánk Szatmárcseke a szilvalekvárfőző versennyel, mi voltunk az egyik hétvégén, ők a másik hétvégén. Ez így ment két évig, majd 2000-ben csatlakozott hozzánk Penyige egy vásárral, 2001-ben Kölcse, ugyanebben az évben még Milota is, tavaly pedig Tiszakóród. 2002-ben Fehérgyarmat is bekapcsolódott. Korábban egymáshoz közeli, de különböző időpontokban kerültek megszervezésre ezek a rendezvények, de most már harmadik éve csináljuk úgy, hogy ez egy egyhetes rendezvénysorozat legyen, hogy a hozzánk látogató vendégek számára egész hetes színvonalas programot tudjunk kínálni, amiért már érdemes kivenni a szabadságot.” Hanusz Árpád szerint, 1996-ra tehető az a szemléletváltás, amely ahhoz kellett, hogy a falvak felismerjék, a nagyobb tömegeket vonzó rendezvények teszik ismertté a tájat. A rendezvény, amely mára egész hetes fesztivállá nőtte ki magát, a becslések szerint öt-hatezer látogatót fogad, de ez a szám hétvégenként többszörösére is nőhet.⁴¹ Annak ellenére, hogy a rendezvény 2004-ben a Gazdasági Minisztérium pályázatán bekerült az ötven országos fesztivál közé, 2006-ban minden előzetes várakozással ellentétben, nem kapta meg a remélt támogatásokat, így a településeknek önerőből és szponzorok segítségével kellett megszervezniük a programokat.

Túristvándiban két éve már nemcsak halászléfőző versenyt, hanem ifjúsági találkozót is rendeznek a fesztivál keretében, s mivel az egyhetes időszakot kevésnek tartották, ezért tavaszonként megszervezik az újabb programot, a nemzetközi Molnártalálkozót.⁴² „Számomra is meglepetés volt, hogy a molnármesterség hagyományait külföldön mennyire őrzik, ott a polgárosodás révén ezek a mesterségek sokkal nagyobb hagyományokkal rendelkeznek, nálunk a szocializmus miatt nem őrzik ezeket a hagyományokat annyira. [...] Nekünk itt van ez a malom, ami Közép-Európában is egyedülálló, ilyen nincs több, ezért gondoltuk, hogy a molnármesterség hagyományait elevenítjük fel, mert ennek megvannak a gyökerei a településen” – mesélt a kezdetekről a polgármesterasszony. A találkozóra a világ minden részéről érkeznek molnárok, hagyományos öltözetben és egy speciális hazai étellel. A találkozó fő attrakciójaként a molnárok csapatai vetélkedő kere-

---

41 Hivatalos adataink nincsenek, csak becslésekre hagyatkozhatunk.

42 Ez a program a Penyige által kitalált Szatmári Hagományok Tavasz Fesztiválhoz csatlakozott, Penyigén töltike és kisbíró fesztivált tartanak. 2006-ban Körmör is csatlakozott Pünkösödölő programjával.

tében vívnak meg egymással. A program eredményeként kialakultak nemzetközi kapcsolatok is, a spanyol csapat például, amelyik két éve elvitte a kupát, tavaly ismét visszatért. 2006-ban először rendeztek a falusiak Húsvéti Vásárt is, ami kifejezetten a túristvándiaknak szól, és ahol saját termékeiket árulták. Ez a vásár első alkalommal még *„nem volt túl sikeres”*, mert a rossz idő miatt kevesen jöttek el. Ehhez – az egyik árus szerint – az is hozzájárult, hogy ezt a rendezvényt még nem ismerik az emberek, és nem volt túl jól meghirdetve sem. A polgármesterasszony lelkesedése és kitartása azonban töretlen, bízik benne, hogy pár éven belül már nem lesznek ilyen problémák. A fesztiválok megszervezésében és lebonyolításában az összes hivatali dolgozó és közmunkás, valamint a pedagógusok egy része is részt vesz. Néhány fiatal, aki a teleházban és a tantestületben dolgozik, nagy lelkesedéssel veti bele magát a szervezésbe. Honlapot terveznek, kiadványokat szerkesztenek, a húsvéti vásárra nyulat készítenek; a nyíregyházi gyümölcskarneválra például az egyik évben különféle aszalt gyümölcsökből elkészítették a vízimalom pontos mását is. A polgármesterasszony szerint rengeteg embert tudna még a hivatal ilyen munkákra alkalmazni, hiszen egy-egy hasonló alkalom előtt az egész falut ki kell csinosítani, valamint meg kell építeni a természetes alapanyagból készült sátrakat is. *„A rendezvény a helyi kézműves termékeket előállító vállalkozások helyzetbe hozásában játszik fontos szerepet.”* A község vezetése a saját készítésű termékekkel érkező vállalkozókat részesíti előnyben, akiknek, amennyiben vállallják, hogy helyben bemutatják, hogyan készülnek a termékeik, még helypénzt sem kell fizetniük. A cél *„a helyi értékek védelme”*, mint például a helyi mesterségek újra felfedezése és felélesztése.

Túristvándi a molnárság mellett a kovácmesterség színhelye is szeretne lenni a jövőben, abból a történelmi tényből kiindulva, hogy Móricz Zsigmond nagybátyja itt volt uradalmi kovácmester. A malom miatt a pékmesterséget, a szövést-fonást is szeretnék feleleveníteni, a termékek értékesítésébe a helybeli munkanélküli nőket vonnák be. A polgármesterasszony ötleteinek ez csak egy része, ennél jóval gazdagabb a tervek repertoárja.

Távoli tervek szerint *„egy komplex turisztikai centrum épülne ki, van egy 13x12 méteres szabadtéri színpad, aminek a kiszolgáló létesítményei is megépülnének, épülne egy 40 férőhelyes, kétszemélyes szobákból álló szálláshely, melegítő konyhával, konferenciateremmel, tekepálya, tenispálya, tehát egy komplex szabadidőcentrum”*.

A fejlesztési elképzelések megvalósításának alapvető feltétele a különböző pályázati források megszerzése.

„Ez mind-mind Túristvándi!”⁴³

Nincs könnyű helyzetben az, aki Túristvándi egyetlen jellemzőjét próbálja megragadni. Ez a jellemző talán éppen a sokféleség, a boldogulási utak széles palettája lehet, amivel az itt élő emberek próbálnak segíteni helyzetükön.

Túristvándi fiatal korszerkezetű, a kilencvenes évekhez képest növekvő, pár éve stagnáló lakosságú település. A falu kedvezőtlen foglalkoztatottsági mutatókkal bír: a munkaképes korú lakosság kevesebb, mint egynegyede rendelkezik munkahellyel. A helyzet paradox volta, hogy míg a lakosság jó része munkanélküli, addig munkaerőhiány is jelentkezik, mert a szakképzett munkaerő nem marad helyben, hanem városokba, központokba költözik. A település vezetése a helyzet pontos felmérése után megoldási stratégiákat vázolt fel, amelyeket következetesen képvisel és követ.

A túristvándiak is próbálnak minden módon, több lábon állva, segíteni saját helyzetükön. A hagyományos megélhetési módokat, a természeti és környezeti adottságok megőrzésén és piacosításán alapuló újfajta megélhetési módok váltják fel, egészítik ki. Ezek egyelőre kuriózumot jelentenek, és bizonytalansággal töltik el az embereket. Az azonban látszik, hogy a helyzet – miszerint a hagyományos megélhetési módok nem működnek – felismerése és tudatosítása már megtörtént. Úgy véljük, hogy most a helyi specifikumokra épülő termékek és szolgáltatások megteremtéséhez szükséges források megszerzésén, a kooperációs hajlandóságon és képességeken múlik minden.

Túristvándiban még fellelhetők a kistelepülések összetartó közösségére jellemző, társadalmi normák által kontrollált gazdasági cselekvések, és újból megjelentek az együttműködési hálózatok, ahol a helyi szinten kiemelkedő vállalkozók az „élni és élni hagyni” elv mentén, több lábon állva tudnak kialakítani egy viszonylag biztos megélhetést. A lakosság vegyes összetételének ellenére – magas arányú roma lakosság, sok intézetből kikerült és fogyatékos gyermek – nincsenek etnikai konfliktusok, az emberek nagy része egyformán szegény, itt „az ember, ha olyan, tisztelik, nem nézik le”. Túristvándi élni és fejlődni kívánó falu, amelynek lakói a rossz gazdasági és szociális körülményekkel dacolva nem mondtak le arról, hogy lakó-

---

43 „Ez mind, mind Szatmár” (részlet a Túr-Party Vendégház ismertetőjéből <http://www.falusi.hu/>) analógiájára.

helyük fejlődjön, küzdenek a megmaradásért, a fiatalok megtartásáért és a jobb életkörülményekért. A jelenlegi állás szerint bárhogyan alakulhat sorsuk, ugyanis Túristvándi még nem lépett az előregedő, csökkenő lakosságú falvak közé. A település vezetése csak úgy tud a rossz szociális helyzetű lakosság életkörülményein javítani, hogy erőt és energiát nem kímélve kutatja a lehetőségeket, pályázik, részt vesz, szerepel a különböző rendezvényeken vagy fórumokon, és lobbizik, ahol lehet.

A kitartó küzdelemnek vannak eredményei, hogy az egyik legutóbbit említsük: a felső tagozatot sikerült megtartani a faluban, igaz, ennek ára volt: be kellett lépniük az iskolafenntartó társulásba. Túristvándi vezetése önállóságpárti, de ha racionálisan kell dönten, akkor hajlandó és képes társulni, együttműködni. Tapasztalataink alapján azt gondoljuk, és őszintén reméljük, hogy e nem mindennapi kistelepülésnek minden esélye megvan a túlélésre.

Felhasznált irodalom:

- Andor Mihály–Kuczi Tibor–Swain, Nigel 1996: Közép-európai falvak 1990 után.
In: Szociológiai Szemle. 3-4. sz. 125–147.
- Borsos Endre–Csite András–Letenyei László (szerk.) 1999: Rendszerváltozás után.
Falusi sorsforduló a Kárpát-medencében. MTA Politikai Tudományok Intézete–SZÁMALK Kiadó. Budapest.
- Csite András 2004: Reménykeltők. Ph.D értekezés. Corvinus Egyetem. Budapest.
Internetes elérhetőség: <http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd.html>
- Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a Másodi Világháborúig. Osiris, Budapest, 2006
- Juhász Pál 2005: Falusi társadalom in. szerk: Bognár László–Csizmadia Adrienne–Tamás Pál–Tibori Tímea: Nemzetfelfogások Falupolitikák. 42–51. old., ÚMK-MTA, SZKI, Budapest.
- Kuczi Tibor 2000: Kisvállalkozás és társadalmi környezet. Replika Kör, Budapest.
- Mátyus Alíz és Tausz Katalin 1984: Maga-ura parasztok és uradalmi cselédek. Magvető Kiadó, Budapest
- Nemes Gusztáv 2000: A vidékfejlesztés szereplői Magyarországon. Intézmények, megközelítések, erőforrások. Műhelytanulmányok, Új sorozat 2000/10. <http://econ.core.hu/doc/dp/dp/mtdp0010.pdf>.
- Olson, Mancur 1987: A kollektív cselekvés logikája. In: Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): Gazdaságszociológia. Aula Kiadó, Budapest.

- Osgyáni Gábor 2008: Mindentől távol – Falvak a Torna-vidéken. In Váradi Monika Mária (szerk.): *Kistelepülések lépéskényszerben*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008. 96-231. pp.
- Rácz Katalin 2005: Agrárszerkezeti sajátosságok egy aprófalvas térségben. In: Európai kihívások III. Tudományos konferenciakötet. 553–558. old. Szeged, 2005. november 3.
- Rácz Katalin 2008: Hátrányos helyzetű térség rejtett erőforrásokkal. Megélhetési stratégiák a Tiszaháton. In Váradi Monika (szerk.): *Aprófalvak lépéskényszerben*. Új Mandátum Kiadó–Jelenkutató Alapítvány, Budapest, 292–333.
- Sallai János 2003: Az ukrán–magyar határ kriminálföldrajza az 1990-es években és a magyar–magyar kapcsolattartás jövője a külső határ mentén. Háttér tanulmány. Budapest: IFM Bel- és Igazságügyi Munkabizottság.
- Sík Endre 1988: Az örök kaláka. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Simonyi Ágnes 1995: Munka nélkül. Családi alkalmazkodási stratégiák és hiányuk. Szociológiai Szemle, 1.

Helytörténeti források:

- Hadházy Pál 1986: Néprajzi dolgozatok Túrístvándiból. Josa András Kiadványai 22. sz.
- Hanusz Árpád 2002: A falusi turizmus elméleti kérdései és fejlesztési lehetőségei Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Természettudományi Közlemények. 2. évf. 1. sz. 127–138.
- Nagyné Varga Ilona–Varga Imre 2006: A túristvándi modell. In: Szociális Földprogram modellek. 23–35.
- Dr. Egri Imre–Dr. Filepné Dr. Nagy Éva (szerk.) 1995: Társadalmi-Gazdasági Helyzetkép Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye. I.
- Szabolcs-Szatmár megye mezőgazdasága (1945–1961) Nyíregyháza, 2001. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok 9.
- Szervezeti változások a tsz-ekben. Heti Szó. 1993. február 18. 18. old.

Kerekes M. István: *Petržalka*

Virágh Mária: *Csendes beletörődés*

MATKOVICH ILONA

Salgótarjáni városrehabilitáció – Az üres zsebek városa

A nógrádi megyeszékhely ugyan részese egy három és fél milliárd forintos városrehabilitációs programnak, de ebből egyelőre alig valami érzékelhető – pedig ha valahol, hát Salgótarjában minden téren lenne mit rehabilitálni.

Erősen depis város – jellemzik lakói; azon települések egyike, ahol leginkább megszenvedték a gazdasági rendszerváltozást. A veszteséges bányászatra épülő gyárak bezárásával és privatizálásával tízezernél több munkahely szűnt meg az elmúlt két évtizedben. A helyiek emlékei szerint az acélgyár környékét korábban sorompó választotta el a többi városrésztől, akárki nem léphetett be a negyedbe, ahol a dolgozók a gyártól ingyen kapták az áramot, ingyenes koncerteket és színházi előadásokat tartottak nekik, volt virágosítási program. Az itteni gyerekek a város legjobban ellátott iskolájába jártak, nem jelentett problémát a bölcsődei, óvodai elhelyezés, sőt az acélgyár saját kaszinót is épített öt és fél ezer dolgozójának. Az idősebbek máig a szocialistákhoz kötik az aranykort, ezért is tartották ciklusokon át hatalmon őket. Az évtizedes romláson változtatni azonban sem a szocialista városvezetésnek, sem a 2006-ban a baloldal széthúzása miatt a város élére kerülő volt iskolaigazgató, Székyné Sztrémi Melinda vezette jobboldalnak nem sikerült.

Ráadásul a még működő gyárakból is folyamatos az elbocsátás. Az utcára került, addig főként segédmunkásként vagy betanított munkásként alkalmazott emberek ma segélyen tengődnek. A 22 évig kézi csiszolóként dolgozó Gagyí Dezső, amikor megszűnt a munkahelye az Iparfém Kft.-nél, bement egy ismerős szocialista képviselőhöz, hogy tud-e neki 63 ezer forintért munkát, mert addig is ennyit keresett. A fizikai munkásoknál átlagosnak mondható nettó 60-70 ezer forint arra volt elég, hogy kifizessék a rezsit és az ötezer forint lakbért – ugyanis Salgótarjában a munkások, köztük a romák jelentős része ma is önkormányzati bérlakásban él.

Emberek

A ma alig kétszáz dolgozót foglalkoztató acélgyár kőfalával szemben sorakozó kolóniatelepek leromlott állagú tisztviselő- és munkáslakásaiban többnyire roma családok élnek. Az acélgyárat a belvárossal összekötő Salgó út páratlan oldalán lévő tömbházakban a gyárból nyugdíjba vonult idős emberek laknak. A páros oldalon álló, többségében szoba-konyhás, komfort nélküli kolóniaházakban nincs víz, sem vécé, a lakók fával fűtenek, a házak erősen penészednek, és sok helyen hézagos a födém. Salgótarjánban megszokott a befalazott ablakok, ajtók látványa, és nem ritka az elzárt épületek feltörése.

Amíg korábban mutatkozott némi szándék a bérlők részéről, hogy megvásárolják a lakásokat, a roszszabodó gazdasági helyzet miatt ez a folyamat gyakorlatilag leállt. A kolóniaházak megmaradtak az egyre szegényebb önkormányzat tulajdonában, ami mára – részben lebontással, részben a bérlőknek történt jutányos eladással – 1600-ról 1100-ra csökkentette bérlakásai számát. Üresen álló, összkomfortos, a szegényeknek elérhetőenül magas rezsijű, de szolgálati lakásnak alkalmas önkormányzati lakásból ugyanakkor akad bőven – ezekkel igyekeznek ide-, illetve visszacsábítani a “szürkeállományt”.

“Gyerekorvosból, fogorvosból hiány van. Mindent kínálunk az orvosoknak, de magától senki nem jön ilyen szegény helyre. Akinek ennivalóra sincs, nem ad hálapénzt, és nem csináltat új fogat. Ma már a tűzhelygyár az egyetlen, képzetlen munkaerőt foglalkoztató üzem Salgótarjánban” – foglalja össze a munkaerő keresleti és kínálati oldalát Fenyvesi Gábor alpolgármester, majd hozzáteszi: a városban minden negyedik munkaképes korban lévő ember munkanélküli, de az önkormányzati bérlakásokban élő, főként roma szegényeknél ez az arány megközelíti a 90 százalékot. “Ketyeg az időzített bomba Salgótarjánban. Az elmúlt években a bérlők, köztük nagyszámú jogcím nélküli beköltöző, közel háromszázmilliós tartozást halmoztak fel, amit a város már nem tud tovább növelni – folytatja az alpolgármester. – Az önkormányzat eddig sem lakoltatott ki tömegesen családokat, és ezután sem áll szándékában. Az érintettek többsége több százezer forintos önkormányzati támogatást kap egy évben, és amellet halmozza fel a jelentős tartozást. “Jelenleg 330 családot fenyeget a veszély, hogy bírósági döntéssel megerősítve nem marad más lehetősége az önkormányzatnak, mint a kilakoltatás. Csak tavaly 40 százalékkal nőtt a tartozásállomány. “A megyei városok közül Salgótarjánban a legerősebb a szociális háló, emiatt a máshonnan kiszorított szegény családok sora jelent

meg az utóbbi hónapokban. Sok esetben egy ötven négyzetméter alapterületű lakásban 10-15 ember él, előfordult, hogy ötvenen jelentkeztek be egy önkormányzati lakásba. A testület szociális és adósságcsökkentési támogatásokkal eddig is segítette a rászorulókat. Idén azonban meg kellett emelni a kolónialakások bérleti díját, több ilyen épületet el is bontottunk, továbbá két tucat lakást eladnánk, hogy a kiadásainkat lefaragjuk. Az önkormányzat tud és fog segíteni azoknak, akik saját magukért is felelősséget vállalnak. A hivatal a jövőben vizsgálja a nem fizetők bevételeit, és ha valaki a havi bevétele alapján tudna fizetni, de nem teszi, megszűnik a lakhatási segélye.”

“Két generáció végigdolgozta az életét, de ma kenyérre sincs pénze.” Ezt már Oláh Sándor, a csak nevében hangulatos Művész-telepen élő kisebbségi koordinátor mondja. “A kis pénzek ellenére nagy harcok és sértődések mennek Salgótarjánban a közmunkáért is” – folytatja. A MÁV-közmunkaprogram még létezik, a vasút menti takarításra, a pályázat szerint száz emberből huszonötöt a kisebbségből kellett alkalmazni. “Az utolsó pillanatban behívtak a hivatalba, hogy írjak alá, mert nem akarták, hogy elveszen a pályázat, de nem olvashattam el, ma sem tudom, mit írtam alá. A kisebbséggel való kapcsolattartásban nem történt változás önkormányzati oldalról. Korábban sem volt együttműködés a városvezetéssel, és most sem nevezhető optimálisnak a két önkormányzat együttműködése, de némi javulás azért érzékelhető. A hivatalban van egy kapcsolattartó, vele érintkezünk, valójában semmilyen minket érintő program előkészítésében nem veszünk részt soha” – sorolja a sérelmeket a ckö-elnök, aki szerint a cigányok kiszorítása a munkából lakóhelyi szegregációhoz vezetett. “A szegregáció nem bonyolult dolog, de nem az iskolákban valósul meg, hanem a lakóhelyek szerint. Az önkormányzatok egész Magyarországon arra törek-szenek, hogy a romákat a városszélre szorítsák. Korábban a salgótarjáni cigányok mindig is belvárosiak voltak, most jó, ha tíz cigány család él a belvárosban. Ha van a peremkerületben iskola, persze hogy ide íratják be a gyerekeket. Ha a cigánynak lakásigénye volt, a peremkerületben kapott helyet.”

Terek

Az évtizedek óta kisebbségi vezetőként tevékenykedő Oláh nem hallott róla, hogy a városvezetés – amibe a viszonylag nagyszámú salgótarjáni roma lakosság egy alkalommal adott önkormányzati képviselőt – a kellős közepén tart a megyei jogú városok számára kiírt három és fél milliárdos

keretösszegű városrehabilitációs programnak. Pedig az uniós pályázatot – a szociális városrehabilitációhoz szükséges szegregátum, a városközpont tözsomszedságában lévő, lepusztult acélgyári terület miatt – mintha csak Salgótarjánra szabták volna. A program két részből áll: egy ún. funkcióbővítésiből és egy szociális rehabilitációsból. A funkcióbővítésre két éve nyújtotta be a városháza a pályázatot; ennek értéke 2,2 milliárd, amiből 1 milliárd az önrész, 1,2 milliárd a támogatás. Ezt 2009-ben az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség (ÉRFÜ) befogadta, és Salgótarjánban azóta dolgoznak azon, hogy teljesítsék az előírt feltételeket és aláírják végre a támogatási szerződést. Erre jó esetben a második fél év elején kerül sor.

A szociális rehabilitáció projektjére szánt 1,2 milliárd forint 90 százaléka vissza nem fizetendő támogatás. A pályázatot a városi közgyűlés március végén megszavazta, majd benyújtotta az ÉRFÜ-nek.

A salgótarjáni városvezetésben megoszlanak a vélemények a várostól is jelentős anyagi forrás bevonását igénylő pályázat ésszerű felhasználásáról. A képviselő-testület ötfős ellenzéke ugyan csak javaslatot tehetett a fideszes többségnek, de nem mulasztják el minden fórumon elmondani, hogy a keretösszeget az épületfelújításokon kívül másra kellene felhasználni: elsősorban munkahelyteremtésre. A szocialisták ellenzik azt is, hogy a funkcióbővítés részeként 160 férőhelyes parkolóház épüljön 850 millióból, amelyből 650 milliót a konzorciumba bevont külső befektetőnek kell előteremtenie. Az Acélgyári úti Petőfi Sándor Általános Iskola külső felújítására viszont alig kell önerőt bevonni az önkormányzatnak, mivel az a projekt “szocrehabos” részébe tartozna, mint ahogyan a belvárosi két, tizenhat emeletes, önkormányzati tulajdonú, úgynevezett garzonház 260 lakását is az e programrésze szánt 1,2 milliárdból renoválnák.

A kritikusok szerint az Acélgyári úti kolóniaházak legalább egy részének lebontását a szociális rehabilitáció keretében kellett volna elvégezni – csak hogy ennyi pénzből lehetetlen lett volna. Nota bene: a kolóniaházakban érdeklődve azt tudtuk meg az ügyben szintén tájékozatlan romáktól, hogy a választások előtt a helyi képviselő azzal kampányolt a Salgó út páratlan oldalán lakó nyugdíjasok körében, hogy lebontatja a páros oldalt, és a cigányokat “kiteszi” a város külsőbb területére.

Az ötvenes-hatvanas években egy fiatal építészcsapat (köztük Finta József és Magyar Géza) tervei alapján felépült salgótarjáni belváros épületei ma is magukon viselik a kopott tisztesség jegyeit. Lőrincz Gyula, a városfejlesztési iroda vezetője elmondja, rengeteg munkát és nem kevés pénzt

fektetett eddig a város ebbe a rehabilitációs pályázatba, de évek óta “gúzsba kötve táncolnak”. Az Integrált Városfejlesztési Stratégiában megadott kritériumok alapján például először mélygarázst terveztek a főtér alá, de a soproni mélygarázs-hercehurca elriasztotta őket. “A testületben vita van róla, hogy a parkolóház a legoptimálisabb helyre kerül-e, de muszáj valahol parkolót csinálni, mert ez a továbblépéshez elengedhetetlen” – mondja az irodavezető, aki szerint “ha Pesten, íróasztal mellett kitalálnak egy pályázati célt, az nem biztos, hogy ide kell, vagy úgy kell, ugyanakkor a város egyes részeinek tervezett megújulása kicsit élhetőbbé teszi az itt lakók mindennapjait. A politikusokat a mindenkori ellenzék szinte belehajszolja az állandó építkezésbe. Ha beadunk egy pályázatot, azzal az a baj, hogy eladósítjuk a várost, ha nem adunk be, akkor meg annyira hülyék vagytok, hogy itt van egy pályázat, és nem használjátok ki. Az acélgyár környékén eredetileg terveztük a kolóniaházak lebontását, de ez nem megy, a mostani útmutató szerint nem lehet kolóniabontást csinálni, úgyhogy ott maradnak az emberek” – magyarázza, majd hozzáteszi, a projektben megadott sarokszámok nem engedik meg, hogy az önkormányzat eredeti elképzeléseit megvalósítsa: például a Petőfi iskola – ahová nagyobb részt a környéken lakó roma gyerekek járnak – teljes korszerűsítését. “A szomorú valóság az, hogy a pályázat szerint csak külső felújítást csinálhatunk. Kapargatjuk tehát a felszínt. A 300 millióból elvégezzük a külső renoválást, szigetelést, kicseréljük a nyílászárókat, rendbe tesszük a tornatermet. Van olyan város, ahol pályázatból kívülről gyönyörűvé varázsolták az iskolát, olyan szép, hogy megszólal, de benne maradtak a harmincéves padok. Akkor mi a drága?” – kérdi az irodavezető, aki szerint az elmúlt négy évben kialakult túlbürokratizált irányítási gyakorlat elfedte a pályázatok valódi értelmét.

“Megint térkövezés lesz, ennyire futja a kreativitás” – summázza a mostani városvezetés eredményességéről alkotott lesújtó véleményét Dóra Ottó, a szocialisták kétszeres “ezüstérmes” polgármesterjelöltje, aki szerint az önkormányzat fő szándéka az uniós forrással nem a szociális rehabilitáció, hanem a város csinosítása. “A városrehabilitációs programmal – ami egyébként még a korábbi szocialista városvezetés ötlete volt – a polgármesterasszony végigkampányolta a három évet, és most éppen a lelepusztultabb házak lebontása nem valósul meg. Igaz, ennyi pénzből semmit sem tudnak kezdeni a kolóniaházakkal. Azokon a családokon egyébként sem segít, hogy beköltöztetjük őket a belvárosi garzonlakásokba, mert itt sem fizetnek, ahol negyed a bérleti díj. A szegénységnek azon a fokán vannak,

ahol egy pályázat nem segítheti a felemelkedést” – mondja Dóra, aki ugyanakkor elismeri, hogy a pályázatírás versenyfutás az idővel. Nehezményezi viszont, hogy mivel a leadás határideje március 31. volt, a képviselőknek legfeljebb egyetlen délutánjuk maradt az anyag tanulmányozására. “Így aztán egyeztetésre sem maradt idő, sem a kisebbségi, sem a civil, szakmai szervezetekkel. Rossz döntés az egyetlen zöldterületre tervezett parkolóház is, amikor hat fa van összesen a belvárosban” – magyarázza, miért szavazott nemmel. De nemmel szavazott a februári költségvetési vitában is. Akkor azt javasolta, tételesen világítsák át az önkormányzat költségvetését, és haladéktalanul fogjanak a költségek csökkentéséhez szükséges szerkezetátalakításhoz. Szerinte a 11 milliárdos éves költségvetésű, kétmilliárdos működési hitelt görgető város olyan spirálba került, ami a jövő év elejére csődöt eredményezhet.

Elekes Györgyi: *Petőfi telep (Sajókaza)*

Kerekes M. István: *Petržalka*

TAMÁSKA MÁTÉ

A külvárosok hídjá

Komárom – Komárnó

Az első határ

A nyolcvanas évek kék világútlevelének első hónapjában apámmal már neki is indultunk a világnak. Tavasz vége felé Prágába készültünk, és be-
melegítésképpen átugrottunk a szomszédos Csehszlovákia legkönnyebben
elérhető pontjára, Révkomáromba. Egyúttal persze megnézhattuk Öregko-
máromot, Ókomáromot, cseh Komáromot, szlovák Komáromot, észak Ko-
máromot, és hogy ne feledjem, Komárnót is. Nekem ez volt életem első
határátlépése, így mindaz, amit a külföldről érzek, végső soron ehhez az
egynapos kiránduláshoz kötődik. A lélekismerő pszichológusok nevet is
adtak az ilyen élményeknek: bevésődés. Az állomás, a híd, a határórbódék,
az Európa szállodában elfogyasztott nanukóvi tort, a vörös posztóra írt
mozgalmi jelszavak, a park robosztus padjai és lámpaoszlopai, mind-mind
bevésődtek emlékezetemben. (Ezüton is elnézést kérek a barokk templo-
moktól, az erődtől és más történeti nevezetességektől, amelyek akkor, tí-
zegynéhány évesen elkerülték a figyelmemet.)

Legfőképpen azonban belém íródott az a különös, kicsit kesernyés, lapos
és szürkés szag, amely elsőre különös volt ugyan, de amelyhez úgy hozzá-
szoktam, hogy évtizedekig követtem az időközben széteső Csehszlovákia
legeldugottabb városkaiban. Mikor egy művelt emberrel beszélgettem
erről, azt mondta, hogy a szocialista blokk különböző technológiájú benzin-
finomításai tették, hogy szagról meg lehetett mondani, ki melyik barakk-
hoz tartozik. Lehet, hogy igaza van, de én inkább a tisztítószerekre gyanak-
szom, illetve néhol ezek hiányára, a túlادagolás és a hiány keverékére,
mint mikor nyári tömött buszokon izzadságszag keveredik a dezodorokkal.
Annál azonban határozottan kellemesebb volt Csehszlovákia levegője.
Akárhonnan is jött ez a furcsa szag, de már rögtön a határ után megszapta

az embert. Jobban mondva már a határon, és főként a határon Komáromnál, amely minden határok között is legkülönösebbek közé tartozott. Mondhatnám, hogy ez a határ volt a Duna berlini fala, amely városi struktúrákat vágott el egymástól, s akárcsak Berlin, úgy Komárom–Komárnó is szimbólumává vált a kettéosztott és újraegyesített Európának.

De ne szaladjunk ennyire előre, mert annak idején nekem éppen a sietésből adódott az első konfliktusom a rendvédelmi szervekkel. Hazafelé menet jócskán előregyalogoltam, így elsőként és látszólag egymagamban érkeztem az útlevélezelő bódéhoz, ahol épp akkor (sem) volt senki, így hát tovább is léptem a legszimpatikusabb arcú egyenruhához. Illedelmesen köszöntöttem őt állama hivatalos nyelvén, vagy legalábbis azon, amit én annak véltem. Reméltem, hogy nem kell mást mondanom, mert ez is eléggé nehezen maradt meg a fejemben. Erre a „dorbídenyre” viszont nagyon büszke voltam. Határozottan éreztem, hogy ezzel az egy szóval máris többet fejlődtem, mint az előző négy év iskolai oroszóráin együttesen. Az egyenruhás azonban többet várt és egyre emelkedő hangnemben kérdezgetett valamit. Sem a szavakat, sem a helyzetet nem ismertem. Meglehetősen bambán pislogtam, pont ahogyan az oroszórákon volt szokásom. Szerencsére végre odaért apám is, aki aztán elsőre megértett mindent, szomorúan kipakolta az otthonra szánt söréit a pultra, mellé pedig az én szerzeményemet, egy műanyag darabokból összeragasztható játékreplőgépet. Akkor már nekem is világos volt, hogy kereskedelmi árucsempészetet kíséreltünk meg, vagy valami ilyesmit. Azóta sokat okosodtam, és megtudtam, hogy a különös bánásmód, amiben akkor és ott részesültünk egyszerre szólt a szocialista alattvalónak és a határvédelmi statisztikáknak. Mivel ugyanis a helyiek mindent és minden mennyiségben áthordtak a határon, a szintén helyi vámosok az „idegenekre utaztak”, akiket aztán papírszerűen megbüntettek. Végül mégis megúsztuk a dolgot, a vámos elrakta a söröket, a replőgépet a pulton hagyta, majd köszönés nélkül eltűnt.

Valószínűleg belátta, hogy néhány sör és egy játékreplőgép már egy hivatali jelentésben is groteszkül hatna. Talán magában meg is lepődött egy kicsit, hogy manapság már mindenféle embereknek adnak útlevelet, olyanoknak is, akik nem tudják mit és mennyi emes áthozni a határon. Abban igaza volt, hogy lett volna mit összevásárolni: cipőt, kerékpárt, sátrat, hálózsákat. Később egyedül vagy barátokkal utazgatva magam is szépen áthordtam mindezeket. Favorit biciklimet váltó és fékek nélkül toltam át, hogy aztán „in situ” felszereljem a hiányzó részeket, és még aznap visszatekerjek Budapestre. Egy csehországi vízitúrára indulva első nap vettem meg a sátrat, amelyet aztán egy heti kosszal minden gond nélkül át

lehetett hozni. Az ember sose tudhatta, jobb volt óvatosnak lenni, évekkel a bársonyosnak és csendesnek nevezett forradalom után is.

A határtalan régió fővárosa

A határok valószínűleg túl sokáig működtek, túl sok egzisztenciának voltak létalapjai ahhoz, hogy egyik napról a másikra megszűnjenek. Egyáltalán, a határookra valahogy szükségünk van, akárcsak a kutyáknak, a madaraknak vagy bármilyen más állatnak a maga területére. Ugatva vagy énekelve, de szeretjük megvédeni a földet. Ha másként lenne, a szocialista határzárak felnyitása, egyszeriben feloldotta volna a görcsöket és a félelmeket. Pedig, mintha épp ellenkezője történet volna. Azzal, hogy bezártak az ellenőrző bódék, elkullogtak az egyenruhás alakok, kikoptak a pecsétek az útlevelekből, tehát, hogy a határ fizikailag elmosódott, egyre erőteljesebbé vált a mindkét oldali szimbolikus határkeresés. Elena Mannová egyenesen arról ír, hogy Dél-Szlovákiát, mint régiót a szlovák államnemzet és a magyar anyaország félelmei tartják fenn. A felek nap, mint nap kulturális határköveket állítanak fel emléktáblák, szobrok és feliratok formájában, állandó „mélységi ellenőrzést” tartanak, hogy a légiessé vált határok ne oldják fel a tényleges határokat, hogy Európa továbbra is a nemzetek Európája maradjon (Dél-Szlovákia, mint képzelt terület, in: Államhatár is identitás, szerk: Vajda Barnabás, 2011). A fejekben létrejövő Dél-Szlovákia egyetlen jól megfogható statisztikai mutatója a magyar kisebbségi arányszám.

Annak ellenére, hogy Dél-Szlovákia, vagy, ahogy itthon nevezik, a Felvidék képzelt és képlékeny terület, Révkomárom nagyon is valóságos, kézzel fogható fővárosa lett a kisebbségi magyarságnak, színházzal, egyetemmel és tudományos kutatóintézetekkel. Komárom kiemelt szerepét a Csehszlovákiához csatolt magyar területeken nem is annyira gazdasági súlyának köszönhetette, mint inkább kulturális hagyományának, „személy szerint” pedig Jókainak. Jókai megírta a városát, és ezzel mintegy újratemtette azt, ahogy Kassát Márai, Szegedet Móra, Nagyváradot Ady, Szabadkát pedig Kosztolányi. Az egyszerű komáromi terecskék azért tűnnek annyira otthonosnak, mert egykoron egy zseniális író stílusának voltak háttérkövei. Ne tévesszen meg senkit, hogy Jókai „egynémely” regénye nem Komáromban játszódik. Mert legyen valaki bármilyen mestere az országjárásnak, mint amilyen Jókai volt, minden zugba ő sem juthatott el. A regények hiányzó részleteit így komáromi gyermekkorának élményeivel töltötte fel, valahogy úgy, ahogyan a modern pszichológia tanítja arról a bizonyos bevésődésről.

Mindenekelőtt Jókainak, illetve az ő örökségének köszönhető, hogy Trianon után – a teljesen külön utat járó távoli Kassán kívül – Komárom volt az egyetlen város, amely betölthette a szellemi űrt, amelyet Budapest elvesztése okozott az egyszeriben „felvidékivé” lett szlovensztkői magyarságnak. Révkomárom a magyarság térképén ma is kisebbségi fővárosként van jelen, olyasmi szerepben, mint Kolozsvár Erdélyben. Csakhogy míg Kolozsvárnak ez a pozíciója történelméből is következik, mindenekelőtt Erdély külön utas fejlődéséből, addig Komárom egy olyan kisebbségi magyarságnak lett a fővárosa, amelyet szinte kizárólag az állami személyigazolvány és útlevelel köt össze. Ráadásul Révkomárom minden szellemi felértékelődése ellenére is csak egy vidéki kisváros maradt. Nem csak Kolozsvárral összevetve tűnik vidékiesnek, de a hasonló méretű kisvárosok közül sem emelkedik ki igazán, sőt bizonyos értelemben álmosabb, mint a jóval kisebb és fiatalabb délperti ikertestvére, a magyarországi Komárom.

A szélesedő Duna

Ha némelykor máromot a Duna Berlinjének nevezem, inkább tettem azt a hatás kedvéért, mint meggyőződésből. Egyrészt a régi Komáromot nem a hidegháború választotta ketté, másrészt, és ez talán még fontosabb, voltaképpen nem is volt mit kettéválasztani. A régi Komárom kizárólag a bal parti részt jelentette, és csak a Bécs–Budapest vasútvonal kiépülésével párhuzamosan kezdett kialakulni valamiféle település a Duna innenső oldalán. Igaz ugyan, hogy a néhány ezerfős telepet, Új-Szőnyt 1900-ban hivatalosan az óvároshoz csatolták, és az is igaz, hogy a Borovszky féle földrajzi enciklopédiában már azt írták, hogy „Komárom városát a Duna két részre, jobb- és balpartira osztja” (Magyarország vármegyéi és városai..., 1896). Az a szűk két évtized azonban, ameddig a két part egy életet élt, aligha volt elég idő ahhoz, hogy a Duna mellé épült Révkomárom ténylegesen is a Duna partokra épüljön rá, valahogy úgy, ahogy a 19. század végén Pest és Buda, Budapestként megtette azt. Minderre persze megvolt az akarat. A révkomáromi hídfő mentén emeletes paloták nőttek ki a földből, a rakpartokon sétányt hoztak létre, az úgynevezett Darányi-ligetet. Idővel talán villamos is átdöcögött volna a hídon. Ehelyett azonban a szétválás utáni években a parkokat megszüntették, hogy egy hosszú ipari óriásnak, a hajógyárnak adjanak helyet. A gyár hermetikusan zárja el a várost a folyóparttól, végső soron pedig túlparti szomszédjától.

A Duna ma széles senki földjeként ékelődik a városok közé, és ezt a korántsem neki való szerepét már a két világháború közötti évtizedekben meg-

kapta. A történelem különös logikátlanságával, hogy a kezdettől fogva revízióban gondolkodó magyar politika a vasútállomás melletti ipartelep gyors kiépítése mellett döntött. Indoknak persze ott volt a rengeteg menekült, a vármegyei adminisztráció, amelyet kár lett volna elhagyni és új telepet építeni. Komárom a huszadik századi Magyarország első újjáépített városa, igaz, még ha nélkülözi is a modern tervezési elveket. Talán éppen a helyzet logikátlansága az, amely Komárom újjáépítésének szerkezetében a leginkább feltűnő. Ahelyett, hogy a „Wälder Gyula” fémjelezte neobarokkos újjáépítést egy majdani újraegyesítés reményében a híd körüli területre koncentrálták volna, az óvárostól a lehető legtávolabb, a budapesti országút mellé telepítették a legfontosabb középületeket. Az építész Bierbauer Virgil 1941-ben, a közigazgatásilag újra egységes várost szemlélve, nyomát sem látja az urbanisztikai összetartozásnak: „Ember legyen az, aki a két egymástól két kilométer távolságban fekvő városrészt ismét egyetlen organizmussá, egyetlen téregységgé tudja kovácsolni (Vidéki városok, in Magyar Szemle 1941).

Ez a szétnövés, a Duna két oldalának az eltávolodása, a huszadik század második felében még mélyebben és visszavonhatatlanabban belevesződött a két város karakterébe. Az átjárható határok korában, amikor már nem a híd mellett álló egyenruhások, hanem maga a különbözőképp szerveződő városkép az, amely fenntartja az átlépés élményét, nos, ekkor döbben rá az ember igazán, hogy miként képes regionális különbséget teremteni az államhatár a híd párszáz méteres szakaszából. Dacára az „árak és munkaerők szabad áramlásának”, a nemzetállami keretkehez kötődő társadalomföldrajzi adottságok szívósan fenntartják magukat. Érdekes, hogy számokban kifejezve Révkomárom éppen úgy száz kilométerre fekszik Pozsonytól, mint Újkomárom Budapeستől. Csakhogy miközben a Duna jobb partján Budapest felé nagysebességű vasútvonal és autópálya vezet, addig a másik oldalon Pozsony irányába csak dízelek furikáznak. Igaz (egészen friss hír), hogy egy cseh vasúttársaság ugyanolyan Siemens motorvonatok közlekedtetésébe fogott, mint amilyeneket pirosra festve nálunk, sőt más-más színekben, de egész Közép-Európában látni.

Az új vasúti kapcsolat hatásáról még korai lenne bármit is mondani, az viszont már a közelmúlt tapasztalata, hogy az északi és a déli város nem egyforma adottságokkal lépett a rendszerváltás porondjára (lásd erről bővebben: Siklós T.–Tiner T: Egy város két ország, Komárom, Komárno, 2007). Révkomárom a maga nehézipari örökségével, ha nem is nagy, de érezhető távolságával a nemzetállamot szervező fő közlekedési folyosóktól, jóval kevésbé volt képes bekapcsolódni a multinacionális gazdaság vérkeringésébe, mint a Bécs–Budapest tengelyen fekvő testvérvárosa. A magyar és osztrák

főváros közötti közlekedési folyosó ugyanis ma már jóval több, mint egyszerű szállítóút-vonal. Szinte teljes hosszában egy termelési térré kezd összenőni, amely tér a hagyományos városi ipari-kereskedelmi zónákat kiszorítva a gazdasági termelés logikáját diktálja (lásd: Hardi Tamás–Tóth Károly (szerk): *Határaink mentén – A szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálata*, 2009). Manuel Castell fogalmaival élve a Duna innenső oldala egy áramló tér, amely fizikálisan itt van ugyan, de amely kapcsolatait, érdekeit és függőségeit tekintve a világot átszövő gazdasági hálózat részének tekinthető (*Crisis, Planning, and the Quality of Life, Managing the new Historical Relationships between Space and Society*, in: *Society and Space*, 1983). A letelepülő Nokia és kistestvérei me³tesítette újkomáromi gazdasági modell tehát a rendszerváltás után is a sikeres térségek sajátja. Vele ott van Révkomárom a maga túlfejlesztett nehézipari örökségével, de főképp gyenge infrastrukturális kapcsolataival a nemzetállam „sikeresen globalizálódó” térségeihez. A gazdaságföldrajzi elemzők végül már minden különbséget erre az adottságra vezetnek vissza, a déli városlakók magasabb jövedelmét, és azt is, hogy délen egy főre vetítve sokkal több a kisüzlet.

Bizonyára sok igazság van az ilyen elemzésekben, de talán nem a teljes igazság. Mert pl. a boltok számát nem csak a kereslet-kínálat piaci törvényei alakítják, de az emberek mentalitása is. Azt, hogy a fele akkora Dél-Komárom tömve van boltokkal, olyannyira, hogy az Igmándi úton a kirakatok szinte ráfolynak az emberre, én nem tudom egyedül a Nokia megjelenésével magyarázni. A túlpart sincsen annyira messze, hogy a hosszú ideig észak felé lejtő árindexek ne tudták volna átcsábítani az embereket. A gazdasági logikát azonban felülírja a mentális örökség, amely a magyar oldalon a késő-kádári világban már évekkel a rendszerváltás előtt megteremtette az állami résekben megélni tudó kisvállalkozó típusát. Ma ugyanez az embertípus a nagy gazdasági rendszerek hajszálereiben próbál levegőhöz jutni, árut hoz és visz, számlával vagy anélkül, ahogy a helyzet megkívánja. Főképpen azonban panaszkodik és panaszokat hallhat.

Szükség van ezekre a panaszkodásokra, mert ugyan nem lendítik előre a világot, de vigasztalják a résztvevőket. A ruhásboltok, fodrászok, kozmetikusok panelgarázs abc-k voltaképpen a kisvárosi nyilvánosság terei, a női nem kocsmái, al⁴ vásárlás és a szépítkezés csak ürügy a találkozóra. Miközben egy ilyen, nagy „marketekhez” képest méregdrága kisboltban próbálok összeválogatni egy elfogadható áru reggelit, körülöttem zajlik az élet. Ismerősök ismerősöket köszöntenek, beszámolnak a gyerek betegségről és gyógyulásáról. Általam nem ismert helyek és nevek félszavakból álló összefüggéseit próbálok megérteni, sikertelenül. Csak így betoppanva

egyik beszélgetésnek sincs értelme, mert valójában egy tegnapi, múlt heti vagy tán évekkal ezelőttinek a folytatásai.

Persze a kisboltoknak az északi oldalon is hasonló szociográfiája van, csak éppen maguk a boltok ritkább szövedékű hálót fonnak a házak elé. Ez persze csak egy statisztikai adat, amit Révkomárom belvárosában sétálva nem feltétlenül érzékel az ember. Ennél sokkal feltűnőbb a kiskereskedelem eltérő városképformáló hatása. A homlokzatokat áttörő kirakatok, a benyúló cégek és a járdára kiköltöző akciós táblák egy folyton változó és átjárható színes falat húznak az épületek tényleges térfalai elé. Ez a világ még mindig érezhetően más a két oldalon. Nehéz lenne pontosan megmondani miért, talán a cégek színei és grafikai mások, de lehet, hogy csak az árak, sőt, nem kiárt, hogy csak a bennem élő emlékek teremtenek különbségeket.

Az idő méhsejtjei

Mert én a komáromi hídon átkelve, még mindig úgy érzem, hogy határon lépkedek, hogy odaátra megyek. Nem csak olyan városrészek közötti átke-léssel, ahogy Budáról Pestre megy az ember, hanem úgy, ahogy annak ide-jén először külföldre indultam. És az is igaz, hogy ha csak azt hallom Komárom, nekem még mindig nem az ikerváros jut eszembe, hanem csak a híd, és a hídról lejövet feltárulkozó régi város, sok templomával, kacska-ringós utcáival és házfalaival. Hiába a megnövekedett és szétterült város, hiába az újváros a maga parkjaival és múzeumaival, nekem Révkomárom központja marad az egész város. Ezekben az utcákban a tér idővé válik, olyan térré, amely „ezernyi méhsejtjében tárolja az időt” (Gaston Bache-lard: *La poétique de l'espace*, 1961). Mióta a szerencsétlen aszfaltburkola-tok némileg visszahúzódtak, és a belvárosi szűk utcákat nem csíkozza fel többé a járda-út-járda érzékeltén hármassága, egyre inkább közérthetővé válik a város vidékiesen egyszerű szépsége. Révkomárom az elmúlt évti-zedben turisztikai célponttá lett. A parton megálló luxushajók utasai gyors-fényképeket készítenek a főtéri Klapka szoborról, isznak valamit az olcsó Euró árákon felbuzdulva, majd reményekkel eltelve indulnak az erőd felé, ahol aztán tanácstalanul nézelődve keresik a világörökségi várományost. De Komárom erődjét nem csak az ellenséges katonaság nem tudta bevenni, de mindezidáig a turizmusiparnak sem sikerült fogást találnia az örökké zárt kapukkal hívogató várfalakon. De ez sem baj, mert a megspórolt be-lépőből az Európa udvar ajándékboltjában lehet válogatni a három-négy nyelven feliratozott színes fotóalbumok közül. Az utóbbi években egymás után megjelenő városkalauzok mintha bepótolni igyekeznének a határzár-

ral elvesztegetett évtizedeket, mikor is „híres Komáromot” – Budapestről tekintve legalábbis – a feledés pókhálója szőtte be.

A „vendégváró Komárom” így is csak lassan kezdi elfoglalni azt az előkelő helyet az idegenforgalom világában, amelyre múltja predestinálná. A 18–19. században Komárom a Magyar Királyság egyik legnagyobb városa, rendkívül élénk kereskedelmi kapcsolatokkal: „a magyar Gibraltár”. Amint a korabeli szerző írja: „Itt telepedik le a kereskedő angol-magyar, s tengere a Duna és a Vág; ez jelesen Szerbiától fel Passauig. Talpjain lefelé szép liptói fát visz, roppant tölgyhajóin fel bácskai búzát küld; a szárazon pedig hollandus módra vizáit, tokjait, harcsáit, pontyait s több kellemes ízű halait hordják” (Holéczy Mihály: A komáromi földindulások, in: Tudományos gyűjtemény, 1824). A magyar-angolok persze sokszor balkáni rácok voltak, akik ebben a réges-régi áramló térben felfelé evezve Komáromban is megtelepedtek.

Komárom fénykora a Magyar Királyság Bécsből irányított újjászületésének az idejére esik, arra az időszakra, amikor a városhierarchia kedvező lépcsőfokait még nem Pest Buda, hanem Bécs, és a Béccsel kapcsolatot teremtő Duna jelölte ki. Az elfogultsággal nem vádolható Bierbauer Virgil, aki a huszadik század közepének Komáromjáról olyanokat írt, hogy „elszomorító, kétségbeejtő, sehol semmi, ami reánk mosolyogna”, erről a régi Komáromról ugyancsak jó véleménnyel volt: „minő kultúrája volt ez akkor” „a gazdag városnak, minő vágy törekedett benne ízlésesebb, szebb formára”. A kollégium, a megyeháza, a szentháromság szobor mellett főként a Szent András-templomot dicséri. A szűk utcát „szinte szétfeszítő” templomban valóban van valami a középkori katedrálisok nagyszerűségéből, de még inkább abból az építő akarathból, amely a nyugati keresztény civilizáció lassan fejlődő periferiájának sajátja, ahol a stílus már nem „szerves művészi fejlődés”, hanem „szellemi telepítés” eredménye. (Pozsler György: Márai Sándor és Kassa mítosza, in: Kortárs, 1990). Ha a Szent András-templom történetesen a Dunán lenne, egy osztrák városkában állna, valószínűleg elcsodálkoznánk egyszerűségén, de lehet, észre sem vennénk az emeletes polgárházak gyűrűjében. Itt viszont „szétfeszíti” az utca falusias kereteit, de még a kikötő óriásdaruinak árnyékában is uralkodni képes a Duna felől feltárulkozó látképben.

A Szent András-templom Komárom kulcsa, ha ennek szépségét megértjük, a várost is értékelni fogjuk. Ne várjunk túl sokat, ne készüljünk Sopronnal vagy Kőszeggel, de talán még a Duna menti társai, Győr, Esztergom vagy Szentendre is magasra tennék a mércét. Komárom ezeknél is sokkal egyszerűbb, sok tekintetben unalmasabb és provinciálisabb. Amolyan érzelmi kitörések nélküli katonaváros. Hiszen éppen a manapság oly sokak által csodált erőd volt az, amely évszázadokon át hátráltatta a városkép fejlődését.

A középkori eredetű öregvár a Vág és a Duna összefolyásának háromszögében az újkorban folyvást csak növekedett, egyre hátrább szorítva a polgárvárost. Komáromot úgy tolták egyre nyugatabbra, mintha nem is város lett volna, csak egy sátoztábor. Mindemellett az egymást követő földrengések és tűzvészek is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Komáromnak nem csak középkori, de barokk ltja is elhomályosult. Miközben más városok fénykorukban egyre csak tja is elhomályosult. Miközben más városok fénykorukban egyre csak növekedtek, Komáromban a gazdagság k arra volt elég, hogy a sorozatos katasztrófák és bontási hullámok után újra, meg újra feléledjen, egyszer a 17. század végén, aztán a 18. század közepén-végén egymás után kétszer is, míg végül az 1849-es ostrom után. Közben a házak egyszerűsödtek, az emeletek elmaradtak, a boltozatokat fafödémekre cserélték, végül sok parcellát már be sem építettek, hanem kertnek használtak.

Mindezek után Révkomáromnak különös szerkezete lett. Főtere, a mai Klapka György tér, amely pedig már eleve a középkori városon túl, a volt országút mellett alakult ki, a 20. század elejére a városi szövet szélén találta magát. Innen nézvést egy negyedes körcikket kirajzolva terül el Révkomárom, legalábbis az, amit belőle a szocialista városfejlesztés meghagyott. A körcikkes formából adódóan az utcák minduntalan ágszerűen kettéválnak, hogy az egyre szélesedő városi térséget házakkal tölthessék be. Az első ilyen ipszilon alakú teresedés magán a főtéren van, a Nádor utca és Eötvös utcai sarkán, a szentháromság szobornál, majd az Eötvös utca tovább osztódik, és kiválik belőle a Vármegye utca. Hasonló jellegzetes elágazó terecskét találunk a főtértől kivezető Városház utca vonalában. A régi térképeken aztán még többfelé felfedezhetünk ilyen elágazásokat, de ezek helyét ma már lakótelepek foglalják el.

Komárom a leágazások városa. A „legkomáromibb” városkép ezért a Fő térnek a Szentháromság szobor felé nyíló kijárata, ahol egymás után két ilyen terecske sarokháza is feltűnik. A feltárulkozó kis utcák térfalai fegyvelmezetenül ide-oda ugrálnak, mint a gyerekek. A földszintes, néhol emeletnyi magas házak felett pedig ott ügyel a Szent András-templom duplatornya, mint a szépre és arányérzékre nevelő építőművészet allegóriája. Ezen kívül látszik egy bérház is, rögtön a kép középpontjában, egy modern épület az első republika idejéből, amelyet ugyan egy magyar gyógyszerész, Kovács Tihamér építtetett, de amely igazi csehszlovákos hatást kelt (lásd: Mácza Mihály: Komárom. Történelmi séták a városban, 1992). Ez a ház félreérthetetlenül utal a város huszadik századi történetére. Arra, hogy ez a városkép nem lehet Magyarországon, hogy ennek a világnak itt más tartalmai és értelmei vannak, mások az ízek, a színek és a feliratok, más az életritmus is. Ez az épület úgy áll itt, mint egy városon belül elhelyezett határárkó, egy urbanisztikai felkiáltójel.

A külvárosok hídja

A városszövet nagy átalakulása, egyben a két parti város képének teljes szétfejlődése, a szocialista iparosítás évtizedeiben következett be. A hídról levezető Baross utca magasságában gyakorlatilag amputálták Révkomáromot. Magából az utcából körutat formáltak, holott a régi Baross utca – amely inkább volt egy hosszúkás tér, semmint utca – alig volt másfélszáz méter hosszú. A Záhradnícka ulica névre hallgató létesítmény fájdalmas emléke egy technokrata kornak, amely a belvárosokba terelte az autóforgalmat. Az egészben a legszomorúbb az, hogy a dunai és a vági hidat összekötő városbeli gyorsforgalmi út voltaképpen nem működik. Mert hiába a nagy áldozatokkal kiszélesített útpálya, a hídon úgyis egy sávba kell besorolni.

A híd láthatóan egyre nehezebben viseli el az ikervárosi lét okán reá nehezedő forgalmi terhelést, sőt úgy tűnik, éppen a híd és környéke az, amely a két város összeköttetésének a legnagyobb akadálya. A híd, amely jó évszázaddal ezelőtt megteremthette volna az egységes várost, jó évszázadon át elkülönült környezetétől, és mint nemzetközi határátkelő, idegen testként ékelődött a két település közé. A hídfők, amelyek egy természetes összenövés során bizonyára értékes építészeti terekké nőhettek volna, ma üresek, vagy ahogyan az urbanisztika mondja, alulhasznosítottak, ipari és poszt-ipari területek. A szlovák oldalon emelkedő daruk a maguk módján impozánsak ugyan, de elviselné az ember, ha legalább az óvárosi látképtől elkülönülnének egy csöppet. Mint ahogy az is furcsán szürrealisztikus élményt ad, hogy a híd megemelt felhajtója a régi város közepébe vág, ami miatt a városba érkező a rác templom tornyára akaszthatja a kabátját. A másik oldalon sem jobb a helyzet. Miután megcsodáljuk az alattunk elszuhanó osztrák railjet szerelvények sebességét, a TESCO áruház jól ismert színes órásbetűi hívogatnak egy kis sétára a neonfényű polcok között. A két ikerváros közötti külvárosi képek jó másfél kilométeren át váltják egymást, és ezen az sem segít, hogy közben néhány száz métert a folyó felett sétálhatunk, merthogy a forgalom ezt az élmény is tönkreteszi. Nehéz kimondani, de ebben a természeti adottságaiban pazar dunai tájban, amit azonban a lehető legsikerületlenebb módon tesz tönkre az egymással találkozó két külváros, a határátkelők eltűnésével az utolsó pont is megszűnt, amely megállásra készített volt. Csak remélni tudom, hogy a tervezett elkerülő híddal elindul végre egy városépítészeti mozgás, amelynek eredményeként a Duna-part az ikerváros fő utcáként elfoglalja majd az őt régóta megillető helyet.

Krnacs Ágota: *Házi oltárok sorozat*

Krnacs Ágota: *Házi oltárok sorozat*

MATKOVICH ILONA

Két hét mennyország

Gyöngyöspata: egy etnikai konfliktus természetrajza

Hogyan válhatott polgárháborús övezetté a mátrai borvidék kitűnő adottságú, jobb sorsra érdemes települése? Gyöngyöspata az elmúlt hónapok történésai nyomán a roma-nem roma konfliktus egyik helyszínévént került be a világsajtóba. A polgármester májusban lemondott, júliusban új választást tartanak.

“Egyszer csak felébredtünk, és itt volt a Szebb Jövőért. Nem tudtuk, kik ezek. Jövők dolgozni a rendelőbe, és látom, hogy fekete ruhás emberek jönnek-mennek az úton, és köszönnek” – eleveníti fel első találkozását a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület elnevezésű félkatonai szervezettel Matalik Ferencné alpolgármester. A főállásban körzeti ápolónő Matalikné irányítja a falut a júliusi időközi választásig. “Csak utólag szereztünk tudomást róla, hogy Oszkár *(a helyi jobbkios vezető, Juhász Oszkár – M. I.)* közbenjárására úgy kéttucatnyi önkéntes rendfenntartó érkezett hozzánk. Nem tudtunk mit kezdeni a helyzettel, a falu annyira kérte, hogy el ne küldjük őket. A pataiak befogadták, ellátták őket, és ezer aláírást is gyűjtöttek a maradásukért. Kettesével sétáltak az utcákon. „Ők nem jártak a cigányok nyomában, úgy tudom, le sem mentek a falu végébe közéjük. Akkor láttam csak félelmet a cigánygyerekeken, amikor megjelent a Véderő és a Betyársereg. Ezek nagydarab férfiak, terepszínű ruhákban, ostor és fokos a kezükben. Négy vagy öt ember, ők viszont bementek a romák közé, és fenyegették őket. Erre azonnal összehívtunk falugyűlést, és kértük, menjenek el innen” – foglalja össze az alpolgármester a márciusi eseményeket.

Kontextus

A többség azonban nem engedte elmenni az egyenruhásokat. Gyöngyöspátán beért a gyümölcse az évtizedes állami tehetetlenségnek és erélytelenségnek. A képzetlen munkanélküliek tömegeinek magára hagyása, majd a közbiztonság romlása szétszakította a közösséget. Gyöngyöspatai helyzetértékelésében Lázár János így fogalmazott: “Ez az elárvultság és frusztráció nyitotta ki szélesre a kapukat a szélsőjobb előtt, amely be is masírozott azon, és immár ‘birtokon belül’ egyszerre kínált mindent, amit korábban megtagadott a politika: nyitott fület, a dolgok nevén nevezését, határozott válaszokat, tettekre készséget, erőt.”

A patai gazdák hamarjában olcsó telket ajándékoztak a Véderő parancsnokának, Eszes Tamásnak annak fejében, hogy “rendbe teszi” a területet. Tudták vagy sem, a karateoktató, most polgármesterjelölt Eszes nagypénteken katonai jellegű kiképzőtábort akart tartani a telkén, a cigányvajda házának tőszomszédságában, amit aztán a rendőrség megakadályozott.

A 2800 lakosú Gyöngyöspátán a romák lakta Hegyalja utca környékén ma is minden, az utcába tartó autót igazoltatnak az éjjel-nappal ott posztoló rendőrök. A romák mégis rettegnek. Tudni vélik, az egyenruhások nem hagyták el a falut, ott bujkálnak a Hegyalja utca mögötti elvadult domboldal, a Kecsekő bokrai között. Korábban falubeli parasztok víkendházai és borospincéi álltak itt, hobbikerteket műveltek. Ők úgy mesélik, a romák a zöldséget ellopták, a gyümölcságakat letördelték. A helyzet akkor vált tartathatatlanná, amikor a Kecsekőn 1995-ben bezárták a katonai bázist. Addig az éjszakai őrségben lévő patai katona szükség esetén leadott egy “figyelmeztetőt”, és ezzel minden el lett intézve. Az elmúlt tizenöt évben “simára tarolták a domboldalt, a rajta lévő házakat szétdarabolták”. Az egyenként csekély értékű lopásokra nem reagált a rendőrség, illetve a sértettek unták el az értelmetlen bíróságra járást, és egy idő után otthagyták hobbikertjeiket.

A helyi békétlenség szimbólumaként emlegetett Kecsekőről a cigányok másként beszélnek: azt mondják, a többnyire idősebb tulajdonosok kihaltak, a fiatalok nem művelték az autóval megközelíthetetlen területet, sőt a gazdák maguk vágták ki a szőlőiket, hogy EU-támogatáshoz jussanak. A gazdák szerint ez hazugság: az 1500 négyzetméter alatti területekre nem járt egy fillér sem, és az itteni telkek mind 1000 m²-nél kisebbek – annak viszont a Kecsekőről jól látható szocpolos házak tarkabarka teteje a bizonyítéka, hogy a cigányok a szocpolos építkezés idején az ő préházaikból

és pincéikből építkeztek. Az sem jött jól, hogy annak idején Nógrádból három “kemény cigánycsaládot” is ide költöztettek.

Amiben egyetértenek, hogy az őslakos pataiak – cigányok és parasztok, ahogy itt megkülönböztetik magukat az emberek – régen mind dolgoztak. A baj (mint oly sok faluban szerte az országban) a termelőségvetkezzet megszűnésével kezdődött, továbbá bezárt a gyöngyösi Vágóhíd, a Mátratej. Az aluliskolázott romák nem kerestek vagy nem kaptak új munkát. A szocpolos építkezésekből sokan meggazdagodtak, viszont a legszegényebb réteg eladta a házát pár százezer forintért, és így fedél nélkül maradt, vagy lakhatatlan kalyibákban zsúfolódott össze. Arra a kérdésre, hogy a szocpolos üzlet virágzásának miért nem vetett véget évekig az állam, nem a gyöngyöspatai cigánysoron kell keresni a választ.

A rendőri statisztikák szerint Gyöngyöspatán sosem volt kiugró a bűnelkövetések száma. 2010-ben összesen 49 regisztrált bűncselekmény történt, 2011 első két hónapjában pedig öt; ezek között volt három kisebb értékű lopás, egy rongálás és egy rágalmazás. A helyi “parasztok” azt mondják, a valóságnak nem sok köze van a rendőrségi kimutatásokhoz. Már 2006-ban készítettek egy listát: ebben közel ötszázan számoltak be a sérelmükre elkövetett, változó nagyságrendű, sokszor a médiában “gyerekcsinyként” tálalt rablásokról. Ezek nagyobb részét, állítják a gazdák, valóban gyerekekkel követték el, emiatt a sértettek tehetetlenek, a lopásokat be sem jelentették.

A számok mögött

Az első csoportos összetűzésre a nem cigányok és cigányok között öt éve került sor: a hegybíró rászólt az autója szelepsapkáit lecsavarozó gyerekekre. Az egyik gyerek futás közben elesett, és eleredt az orra vére. Hamarosan harminc cigány állt a hegybíró kapuja előtt, és a család kiirtásával, házuk felgyújtásával fenyegetőzött, majd az egyik szomszédot megtámadták. A további tettlegességet a helyszínre érkező rendőrség megakadályozta. A falusiak az eset után demonstrációt szerveztek, “Gyöngyöspata mindannyiunké” – állt a romák által lakott utcákon végigvitt transzparen-sen. A vajda is beállt közéjük, hogy ne legyen verekedés. Nem tett jót a békés együttélésnek az sem, hogy tavaly megtámadták a helyi járőrt, és tanárverés is előfordult. Mindeközben romák és nem romák közösen tiltakoztak, hogy Gyöngyösről ne telepítsenek közéjük “problémás oláh cigányokat”, tetézve a bajt.

Az önkormányzat integrációs kísérletei közé tartozott a négy évvel ezelőtti földakció: egy gazda három hektár földet felszántott, az önkormányzat vetőmagot, eszközöket, szaktanácsadást biztosított. A kezdeményezés teljes kudarcba fulladt: attól a pár családtól, aki termelt valamit, a végén mások ellopták a termést. Idén ősszel állami segítséggel újrakezdi a földprogramot.

Az iskolából a korábbi “vámszedések” miatt sok gyereket átvittek valamelyik gyöngyösi tanintézménybe. A többségi szülők azt mondják, őket nem érdekli, hogy cigány vagy nem cigány, csak hagyják tanulni egymást a gyerekek. Az iskolában félelmet keltett a decemberi eset is, amikor a jobbikos Juhász Oszkár fiát durván bántalmazta három idősebb roma fiú. A sértett gyermek kórházi kezelésre szorult, majd átírtatták Gyöngyösre. Támadói jelenleg is az iskola tanulói.

A tavaszi események miatt a helyszínrre látogató kisebbségi ombudsman javaslatára megszűnhetnek az iskolában a kis létszámú cigányosztályok. Egy neve elhallgatását kérő pedagógus szerint, ha nem lesznek felzárkóztató csoportok, még több gyereket vesznek majd ki a szülők. “Attól félünk, hogy hamarosan csak cigányiskola leszünk, az mindenkinek rosszabb lesz. Pedig mi azt akarjuk, hogy ez a falu, ez az iskola mindenkié legyen, de erőszakkal nem megy. Bocsásson meg a nyíltságomért, de nagyon el vagyunk keseredve, hogy szép lassan kiszorulunk a saját falunkból. Nagyon sok aranyos, tehetséges cigánygyerek van, akiket a saját szüleik szegregálnak azzal, hogy nem tartják be az alapvető higiéniát. Az óvodában egészségügyi gondok vannak, ótvar és rüh. Nehézségekbe ütközik tartani a kapcsolatot a szülőkkel is. Az iskolaigazgató, ha fegyelmezni mer, máris feljelentik a kisebbségi ombudsmannál. Akkor nyugalmasabb volt, amikor kaptunk pénzt roma pedellusra.”

A romák szerint épp a magyarok szorítják ki őket a faluból, “azt kívánják, hogy mind elmenjünk innen” – mondja Farkas János, a Roma Polgárjogi Mozgalom egyik vezetője, akit helyben mindenki vajdaként emleget. Farkas szerint bizonyíték erre, hogy az önkormányzat évek óta nem ad ki építési és változtatási engedélyt a romák lakta utcákra. Az intézkedés megátolta az infrastrukturális fejlesztéseket, az életveszélyessé váló házak bontását és a helyükre újak építését. “Van itt egy baráti kör, amely a kárpótláskor meggazdagodott gazdákból áll, ők igazgatják valójában a falut. A képviselők lemondanak a tiszteletdíjukról, abból felvásárolják a romák elől a házakat” – állítja.

A teljesen lepusztult, cigányok lakta Hegyalja utcától eggyel beljebbi Bajcsy-Zsilinszky utca az új demarkációs vonal. A két utca kertjei összeér-

nek, több helyen kerítés sem választja el őket, így aztán a Bajcsy utcában élő, főként idős emberek az áldozatai a mindennapos lopásoknak. (A helyiek szerint, akinek volt lehetősége, időben elmenekült onnan.) Az utcában élők állítják, fáikat kivágták, kamráikat feltörték, “az udvarokban úgy szüretelnek, mintha a sajátjukban volnának”. Amikor a gyöngyöspatai Mezei Istvánnak, a Magyar Vöröskereszt munkatársának közbenjárására két többgenerációs roma család költözött volna a szeptemberi árvízben életveszélyessé vált otthonukból a vegyes lakosságú Bajcsy-Zsilinszky utcába, az utcabeliek egy része tiltakozásba kezdett. Ugyanebben az utcában lett öngyilkos egy helyi férfi, akinek a tragédiája az első bevonulás ürügyéül szolgált (a Jobbikhoz kötődő Barikád Tv riportja szerint azért vetett véget életének, mert a szomszédjába romák költöztek volna).

Konfliktus főként a kamaszfiúkkal van, akik “terror alatt tartják a falut”. A megkérdezettekől ömlik a panasz. Az utcán általában idős asszony vagy gyerek az áldozat. Úgy kezdődik, hogy “adjál pénzt”, de ha elutasító választ kapnak, akkor jó esetben csak ocsmány szavakkal sértegetik, rosszabb esetben leköpi, kővel dobálják, nem tángítanak mellőle, rángatják a ruháját, táskáját, hazáig kísérik, és megfenyegetik, hogy este betörés lesz. És ami a legrosszabb, az éjszakai várakozás, hogy beváltják-e az ígéretet. “A cigányok azt hazudják, hogy az egyenruhások félelmet keltenek, de eddig senki nem foglalkozott azzal, hogy a cigányok ezt tették évekig. Nekünk az a két hét volt a mennyország, végre kialudhattam magam, és tudja, milyen méltóság volt anélkül kijönni a templomból, hogy a suhancok nem kiabálják utánunk, hogy na, itt jönnek a botos mamák!” – sírja el magát egy nehézkes mozgású, idős asszony, akit “a Coopba is elkísértek a „szebbjövőtösök”, a rendőrök azonban nem járőröznek, csak álldogálnak a sarkon”. A Coop ABC-ben ugyanígy látják: a járőrözés idején nyugalmasabb volt, a gyerekek nem kéregettek minden betérőtől, kevesebb volt a lopás, és a “magyarok” is bemeréskedtek az üzletbe – igaz, akkor a romák is kevesebbet vásároltak a szokásosnál.

Az ABC-től alig néhány száz méterre a cigánysor lakói éjszakai összefűzésekről számolnak be. A Hegyalja utcával szomszédos Bajcsy-Zsilinszky utcában szállásolták el a faluban hetekig járőröző véderősöket és betyárokat. “Az Attila is csak azóta vonul, amióta munkanélküli lett” – mutat egy asszony a helyi polgárőrség vezetőjének frissen bepucolt házára, majd hozzátéveszi, “a teraszra kikészített párnán könyököl az Eszes Tamás, akit mostanában ritkán látni”, de az asszony tudni véli, hogy sokakat megnyert magának. Eszes csak márciusban jelent meg a faluban, és már polgármesternek jelöltette magát. “A sok mama húszezresekkel tömi őket, hogy legyen mit enniük” – jegyzi meg rosszallóan.

Rendet vágnának

A polgármesterségre igencsak nagy az érdeklődés, nyolcan gyűjtöttek össze kellő számú kopogtatócédulát. A tavaszi események után a rend melletti elkötelezettség mindennél erősebb a március óta sokféle agressziót megélt faluban, “erős, háborús polgármestert kell választani”, mondják. Sokan a tavaly ősszel mindössze 70 szavazatot szerző jobbikos Juhász Oszkárt tartják a legesélyesebbnek, őt sejtik a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület tagjainak és a Jobbik országos politikusainak Gyöngyöspatára invitálása mögött. A március 6-ai, “cigányterror” ellen meghirdetett jobbikos pártrendezvény után az egyenruhások fáklyákkal vonultak végig a romák lakta utcákon. Ezen a helyi jobbikos vezető aláíratott egy együttélési nyilatkozatot a cigányság vezetőivel, amely szerint minden állampolgárnak egyformán kötelező a törvények betartása. A polgármesteri tisztséget akkor még ellátó Tábi László nem vette át ezt a petíciót, és bár egy interjúban azt nyilatkozta, hogy polgárháború előtt áll a térség, és valakinek meg kell oldani ezt, az egyenruhások távozását sürgette. A rendőrség hetekig tartó kivárása is hozzájárult az erőszak és a fejetlenség eluralkodásához. A Véderő nagypénteken megnyitotta háromnapos “katonai kiképzést” adó táborát a Kecskekőn. A rendőrség a táborozókat szabálysértési őrizetbe vette, majd kiengedte.

Juhász Oszkár szerint az igazán nagy balhék a jogvédők megérkezésével következtek, akik feltűzelték és kamerákkal szerelték fel a cigányságot. Egy kódobálós támadástól később a helyi cigány kisebbségi önkormányzat (ckö) is elhatárolódott. “Együtt járőröztek a Szebb Jövőért és az alkalmilag alakult roma polgárőrség emberei. Másnap megjelent a TASZ, és onnantól mindenféle együttműködési szándékot visszautasítottak” – mondja a jobbikos polgármesterjelölt, aki állítja, a romák húsvéti “kimenekítése” nem spontán, hanem a Vöröskereszt hosszú ideje szervezett akciója volt.

Ennek és számos más körülménynek a kivizsgálására parlamenti vizsgálóbizottság alakult, amely arra is igyekszik választ találni, hogy mely hazai és külföldi személyek, szervezetek támogatták anyagilag a településen egyenruhában megjelenő csoportokat, vagy kinek a megbízásából és milyen szerepet játszott az eseményekben Richard Field amerikai ingatlankereskedő, az LMP választási kampányának támogatója, aki elsőként állította, hogy a helyi romákat ki kellett menekíteni a településről.

A többség szerint a “kirándulás” és az idegenekkel együtt folyamatosan érkező segélycsomagok csak rontottak a helyzeten. Maguk az érintett romák is azt mondják, hogy egy kiló cukorral semmit nem lehet megoldani.

A zánkai, illetve csillebérci utazás szükségességéről a helyszínen lévő jogvédők sem értettek egyet. A húsvéti kiránduláson részt vevő asszonyok úgy emlékeznek, olyan hirtelen jött, hogy átgondolni sem volt idejük, de addigra már “túl sok volt az egy cigányra jutó fekete sapka és árpádsávós zászló”, össze voltak zavarodva. “A Richard tanácsolta, hogy megnyugszunk kicsit, ott, ahová megyünk, van játszótér a gyerekeknek, ez igaz is volt, de estére már idegesek voltunk, hogy mi lehet otthon. Úgy éreztük, hogy kiszekálnak az otthonunkból.”

Farkas János közben bejelentette, a falu cigány lakossága politikai menedékjogot kért az USA-tól és Kanadától. Többen a környéken lakó rokonokhoz menekültek. Idetartozik, hogy például Bátonyterenyén, ahol nagyszámú cigányközösség él, a helyiek pár óra alatt rengeteg aláírást gyűjtöttek a patai romák befogadása ellen, és a busz érkezésekor a település polgármestere és jegyzője fordította vissza őket.

A húsvéti kirándulás cseppet sem nyugtatta meg a kedélyeket, napokkal később verekedés tört ki a romák és településen tartózkodó radikális csoportok tagjai között, miután egyikük ittasan provokálta a romákat, majd szóváltásba keveredett velük. Az esetet egy térfigyelő kamera is rögzítette, ezen több tucat, bottal, szamurájkarddal felfegyverkezett cigányember támadt neki a négy véderősnek, akiket kórházba kellett szállítani, egyikük kisujjpercét levágták. Az ügy pikantériája, hogy legalább ötven rendőr tartózkodott a településen, akiket ezalatt máshová riasztottak, de néhány percen belül visszaérkeztek a helyszínre. A rendőrök furcsa átcsoportosítását jelenleg parlamenti bizottság is vizsgálja.

Utálat

A megerősített rendőri jelenlét és az erre jogosulatlan csoportok egyenruhás vonulását betiltó törvény átmeneti nyugalmat hozott. Májusban eltűntek az önjelölt harcosok Gyöngyöspata utcáiról. Ami viszont maradt: a lappangó indulat és a kiskerti lopások. Meggyűlöltek a helyiek a médiát is. “A falu rossz hírét keltették, csak a cigányokat kérdezték, a külföldi újságírók világszenzációt kerestek, szinte már a náci Németország szintjére hozták a romák sérelmeit, de az előzményekről nem tudósítottak” – panaszozik a többségiek. Az újságírókon kívül a belügyminiszterre haragszanak, mert “százmilliókat költöttek Gyöngyöspatára, pedig korábban elég lett volna négy karakán rendőr is”. Bár úgy hírlik, az események hatására végre rendőrorsöt állítanak fel a faluban, az itteniek a tulajdon védelmét szigorító törvényeket sürgetnek. A Vöröskereszt is az utálat tárgya, bár

azt elismerik, a szervezet közreműködésével lebonyolított nagytakarításnak, ahol a húsvétkor otthon maradt romák is szemetet szedtek, kaszáltak, teljesen megváltozott a Hegyalja utcai házak környéke.

Ifj. Farkas János, a helyi cigánykisebbség vezetője a történetek ellenére sem gondolja, hogy Gyöngyöspatán rasszista emberek élnek, azt viszont nem tűri a cigányok, hogy kollektívan bűnösnek nyilvánítsák őket bármilyen ügyben. “Sosem mondtuk, hogy a cigányok között nincsen bűnözés, de ez nálunk a kisebbség.” Farkas hibának tartja, hogy félkatonai szervezetek települtek a faluba, ez csak rontott a helyzeten. Szerinte akkor lesz rend, ha a helyiek kezdik megoldani a problémát; a messziről jött emberek nem látják a bajok mibenlétét, és rossz irányba viszik el a dolgokat. Gyurcsány pénzének se örültek, “végül szétosztottuk a romák között, hogy ne legyen belőle veszekedés” – mondja. Ám a jogvédő szervezetek képviselői rendszeresen látogatják Gyöngyöspatát. “Az ő segítségük nélkül talán még ma is tartana a megfélemlítésünk” – véli Farkas, majd hozzáteszi, téves vélekedés, hogy a jogvédők csak a cigányokat védik, mindenkinek segítenek, aki hozzájuk fordul. A TASZ akkor avatkozik be, ha jogsérelemről kap bejelentést. Ez történt, amikor a “Betyársereg”ből maszkban követtek egy nyolc hónapos várandós roma asszonyt, vagy amikor a Hegyalja utcában a “betyárok” ittas állapotban, fokossal a kezükben elzavartak az utcáról roma asszonyokat. A kisebbségi vezető megjegyzi, a helyi cigányság mindenképp nyitni akar a falu felé, ezért rendezik meg még nyáron a Nyílt Ajtók Éjszakáját, ahol a kijelölt családok hagyományos cigány ételekkel várják otthonaikban a gyöngyöspataiakat.

Gyöngyöspatán a választási kampány sem múlik öklözés nélkül. Juhász Oszkár jobbikos polgármesterjelölt elmondása szerint pünkösdkor egyeztetésre hívta őt az időközi választásra szintén készülő Eszes Tamás Véderő-parancsnok, majd a helyszínen bántalmazta. A bilincselésnek ellenszegülő Eszest előállította a rendőrség, eljárás indult ellene. A nyolc polgármesterjelölt közül legesélyesebbnek a kormánypárti hátszéllel függetlenként induló, jelenlegi alpolgármestert, Matalik Ferencnét, illetve a tavaszi események alatt a pozícióját megerősítő jobbikos Juhász Oszkárt tartják. Ami biztos: Kelet-Magyarországon a választásokat immár a roma-kérdés dönti el.

Félig még kintről

Az év borászfelfedezettjével, a Budapestről Gyöngyöspatára költözött Losonci Bálinttal a falu mellett bérelt szőlőben találkozunk. A “Tókések”

Mátrai Kézműves Borászkör alapító tagja amióta itt él, megtapasztalta, mekkora probléma az együttélés ebben az országrészben. “A falu egészét tekintve ez még nem a harmadik világ, itt még van perspektíva, sőt akkora értékek vannak a földben a vulkanikus és a magas mésztartalmú réteg keveredéséből adódóan, hogy én úgy érzem, megfogtam az isten lábát. A vidék adottságait tekintve feltámadást jósolok, ha a cigány-nem cigány együttélés problémáit sikerül rendezni. Van egy kivételes szépségű gótikus XIII. századi templomunk a Jesse-oltárral. A gyümölcsök és a bor mellett óriási természeti adottságok rejlenek a faluban, amelyek még nyomokban sincsenek kihasználva: ásványvíz, lovas turizmusra alkalmas területek. Mindehhez rengeteg dolgos munkáskézre van szükség. A falu jövőjének mindenképp részei kell, hogy legyenek a patai romák közül azok, akik tényleg integrálódni szeretnének, a szegénységük ellenére érezzük ezt a szándékot néhányukban. Patán jelenleg is óriási munkaerőhiány van kétkezi munkából. A fiatalok, mindegy, hogy roma vagy nem roma, nem akarnak a határban dolgozni, én is inkább a 60-70 éves korosztályt foglalkoztatom” – mondja a fiatal gazda, aki szerint, ha valaki önálló munkát hajlandó és képes végezni, azzal szemben vidéken nincs előítélet. Ő is egy egykor börtönviselt férfinak és fiának ad alkalmanként munkát; előbbi megtért, és ma egy 70 fős patai cigányokból álló vallási közösség egyik vezetője. Mindkettőjüket “szétkapkodnák” a gazdák. A szomszédos Nagyréde településen évek óta jelentős számú erdélyi, magyarul beszélő cigányember dolgozik a földeken az idénymunkáknál – elgondolkodtató, hogy miért nem a patai vagy a gyöngyösoroszi cigányok kellene inkább pár kilométerről. Szerinte a cigányságnak árt, ha mindenütt a rasszizmus áldozatának láttatják őket, akik nem kapnak munkát, és akiket megfélemlítenek.

Toldi Zorán: *Párhuzamok*

A Sociography 2012 pályázat díjazottjai

I. Szociográfia

1. hely: Tamáska Máté a Külvárosok hídja c. munkájáért és Kassáról és Tornáról írt munkáiért
2. hely: Kiss Márta Túristvándi: Kis falu, nagy tervekkel c. munkájáért és Falun innen és túl, valamint Tiszacsécse, a beágyazott falu c. munkáiért
2. hely: Gázsó Dániel Ez itt a „sziti” c. munkájáért
3. hely: Molnár Kriszta Csak hogy tudjuk, mi mindennek köszönhető az Élet c. munkájáért
3. hely: Matkovich Ilona Salgótarjáni város rehabilitáció – Az üres zsebek városa és Szikszó: szocialisták és jobbikosok a polgármester mögött – A kecske haszna valamint további észak-magyarországi szociográfiáiért

II. Szociofilm

1. hely: Kiss Anna: Allah minden napján szaladnak a lovak
2. hely: Tuba Máté, Dénes Ferenc, Pétervári Péter: Mi a cél?
3. hely: Novák Tamás: Bűn és büntetlenség
3. hely: Téglásy Ferenc: A tükör által. Art Bt. képsorozat kategória

III. Szociofotó

Képsorozat kategória

1. hely: Gyetvai Zoltán, Az én Gömöröm c. sorozataiért
1. hely: Elekes Györgyi a szlovákiai és észak-magyarországi cigánytelepeket ábrázoló sorozatáért

2. hely: Kerekes M. István a pozsonyi Petržalka lakótelepet ábrázoló sorozatáért

3. hely: Krnacs Ágota Házi oltárok című sorozatáért

Egyedi képek kategória

1. hely: Virágh Mária, Csendes beletörődés, Hontalanul és Belefáradva c. képeiért

2. hely: Botta Anikó, Heni, Virág és Látogatók c. képeiért

2. hely: Toldi Zorán, Párhuzamok, Milán és Testvérem árnyékában című képeiért

3. hely: Radi Péter, Idős asszonyok a lakótelepi padon tematikájú képéért

3. hely: Bartók Andrásné, Instrukció a hajléktalannak c. képéért

Különdíj

Haraszti Gyula, Tízórai szünet a fővárosi iskolaudvaron c. képéért

Földgömb című folyóirat több társadalmi témájú riportjáért, képsorozatáért

Radi Peter: *Idős asszonyok a lakótelepi padon*

Virágh Mária: *Belefáradva*

Gyetvai Zoltán: *A muzsika öröme*

Gyetvai Zoltán: *(Itt felejtett emberek sorozat) Mosoly nélkül*

A kötet szerzői

Gászó Dániel (1984, Budapest). Tanulmányait filozófiából, kulturális antropológiából és békekutatásból a Granadai Egyetemen végezte, ahol jelenleg doktorandusz hallgató. Érdeklődése elsősorban az etnikai és nemzeti kisebbségek felé irányul, ezért szociográfiai írásai is az ilyen jellegű közösségekről szólnak.

Kiss Márta (1978, Debrecen, szociológus-kulturális antropológus). Főiskolai közgazdász végzettség megszerzése után a Budapesti Corvinus Egyetemen közgazdász-szociológus, az ELTE -n kulturális antropológus diplomát szerzett. Jelenleg doktorjelölt a Corvinus Egyetem Szociológiai Doktori Iskolájában. 2005 óta a Jelenkutató Intézet és Alapítvány munkatársaként társadalomtudományi kutatásokat végez, a Corvinus Egyetemen gazdaságszociológia témakörben kurzusokat tart.

Matkovich Ilona (1959, Vác, író, újságíró). A Magyar Narancsban, Népszabadságban, Váci Naplóban, Élet és Irodalomban, Irodalmi Jelenben, Éva Magazinban, illetve a Nők Lapjában jelennek meg írásai. Három önálló kötet szerzője: *Óriásszekrény*, *Férjfoglaló*, *Semmi dráma* címmel. 2006-ban elnyerte a magyarországi EU Újságíró díjat, idén márciusban a Minőségi Újságírásért díjat kapta meg. A Prima Primissima különdíjával is kitüntették

Molnár Kriszta (1982, Komárom, szervezetfejlesztő és szociológus). A felvidéki TANDEM képző és fejlesztő nonprofit szervezet, valamint a magyarországi HelyiMÉrték Alapítvány munkatársa. Fejlesztőként civil szervezetek fejlesztésével, valamint önismereti csoportokkal foglalkozik. Kutatási témái a vezetői identitás, fenntarthatóság, közösségek és hálózatok világa.

Tamáska Máté PhD (1976, Budapest, főiskolai adjunktus, tudományos kutató). Egyetemi lapoknál jelentek meg első írásai. Később a Budapesti Zeitungnál és a Magyar Nemzetnél is dolgozott. 2005 óta leggyakrabban a Földgömb magazinban találkozhatunk a nevével. Specializációja a műemléki tér, egyaránt érintve annak építészeti és társadalmi vonatkozásait. Az elmúlt években két önálló kötettel jelentkezett: *A vidéki tér emlékezete* és *Kassavidék településképei* címmel.

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
Parková/Park utca 4.
931 01 Šamorín/Somorja
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: foruminst@foruminst.sk

www.husk-cbc.eu

Jelen kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi
az Európai Unió hivatalos álláspontját.

Tóth Károly–Végh László szerk.:
Sociography 2012
Első kiadás

Felelős kiadó: Tóth Károly
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft. Érsekújvár
Nyomta: Print Invest Magyarország-H Zrt.
Kiadó: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2012

Károly Tóth – László Végh red.:
Sociography 2012
Prvé vydanie

Zodpovedný: Tóth Károly
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography Kft. Érsekújvár
Tlač: Print Invest Magyarország-H Zrt.
Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín, 2012

ISBN